

Szerkesztők:
Bakos Dzsénifer
Dr. Kiss Gábor Ferenc
Oláh Szabolcs
Tomkó Zoltán
Zsiga Nikoletta Evelin

SZETE 2026

"SAPERE
AUDE"

„Sapere aude”

*A Szegedi Történezhallgatók Egyesületének Ötödik
Konferenciája tanulmánykötete*

Szerkesztette:

Bakos Dzsenifer

Dr. Kiss Gábor Ferenc

Oláh Szabolcs

Tomkó Zoltán

Zsiga Nikoletta Evelin

„Sapere aude”

***A Szegedi Történezhallgatók
Egyesületének Ötödik Konferenciája
tanulmánykötete***

Szerkesztette:

Bakos Dzsénifer

Dr. Kiss Gábor Ferenc

Oláh Szabolcs

Tomkó Zoltán

Zsiga Nikoletta Evelin

BELVEDERE
MERIDIONALE

Szeged, 2026

Borítóterv: Fülöp Tamás és Tanács Éva

A kötetben szereplő tanulmányokat lektorálták:

Dr. Bene Krisztián

Dr. Cziráki Zsuzsanna

Dr. Csíki Tamás

Dr. Ferwagner Péter Ákos

Dr. Illés Imre Áron

Dr. Kaiser Ferenc

Dr. Kerepeszki Róbert

Dr. Kovács Ágnes Zsófia

Dr. Mohay Gergely

Dr. Nemes Zoltán

Dr. Peterecz Zoltán

Dr. Takács Levente

A konferencia létrejöttét és a konferenciakötet kiadását támogatták.

ISBN 978-615-6913-25-8

ISBN 978-615-6913-26-5

© Bakos Dzsénifer, szerkesztő, 2026

© Kiss Gábor Ferenc, szerkesztő, 2026

© Oláh Szabolcs, szerkesztő, 2026

© Tomkó Zoltán, szerkesztő, 2026

© Zsiga Nikoletta Evelin, szerkesztő, 2026

© Belvedere Meridionale, 2026

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

Tartalomjegyzék

A kötet elé	6
A szerkesztők előszava.....	9
<i>Boldizsár Gábor</i>	
Réz András szerepe a lednicei uradalom élén I. Rákóczi György idejében	11
<i>Domján Máté</i>	
Ellentámadás a tenger felől – Az 1950-es inchoni partraszállás	24
<i>Kapi Péter</i>	
Diodóros leírása a gall vallási és intellektuális elitrétegekről	40
<i>Kiss Szandra</i>	
Hős kalandorból tudós-űrhajós. Az asztronauták ábrázolása az űrkorszakban	55
<i>Mihályi Dorottya</i>	
József főherceg Észak-Afrikában (1913)	72
<i>Oláh Szabolcs</i>	
Vitézi telkek Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területén.....	84
<i>Rompos Laura</i>	
A granikosi csata a források tükrében	99
Szegedi Történészhallgatók Egyesületéből Szegedi Egyetem Történészhallgatóinak Egyesülete	113

A kötet elé

Üdvözlét szerzőknek, szerkesztőknek és olvasóknak!

Mindig öröm egy doktori iskola vezetője számára, ha egy hallgatók tanulmányait közlő és nagy részben hallgatók által szerkesztett kötetet ajánlhat az olvasók figyelmébe. Hiszen egy ilyen kiadvány több szempontból is felhívja a figyelmet a doktori iskolában folyó munkára.

A doktori képzés során nemcsak a választott téma tudományos feldolgozásának módszertanát, historiográfiáját, a téma hazai és nemzetközi szakértőit kell megismerni, hanem a tudományos közéletbe való bekapcsolódás lehetséges útjain is meg kell tenni a kezdő lépéseket: folyóíratszerkesztőségek ajtaján kopogtatni, konferenciaszervezésbe belekóstolni, személyes vagy levelező kapcsolatba lépni a szakma kortárs képviselőivel, a nagyközönség felé nyitás ismeretterjesztő színterein megjelenni, és így tovább. S meg lehet tenni az első lépéseket afelé is, hogy saját megjelenési felületeket létrehozzon az új tudós generáció, új szervezeteket alapítson és saját kiadványokat jelentessen meg. A Szegedi Történészhallgatók Egyesülete pedig épp ezt teszi: immáron ötödik konferenciájuk tanulmánykötetét tartja a kezében az olvasó. A 2019-ben indult könyvsorozat egykori szerkesztői közül többen már megvédték PhD disszertációjukat, mások még éppen írják, s minden kötetben jelentkeznek olyan szerzők, akik számára az itt megjelent írás az első tudományos publikáció, amivel a tágabb olvasóközönség elé lépnek (és majd büszkén mutogatják egykoron unokáiknak). Az ilyen kiadványok önmagukban szimbolizálják a tudományos megismerés utáni emberi törekvés folyamatosságát.

Persze egy ilyen kiadvány mindig tanúskodik arról is, hogy az új tudós generáció ebben számíthat az elődök támogatására. Természetesen mindenekelőtt a témavezetők azok, akik tudásukkal és tapasztalatukkal segítik ezeket az első lépéseket, de a szerkesztőbizottság tagjaiként is együttműködhet diák és tanár, s a legfontosabb feladata a tanári karnak az írások lektorálása lehet, ahogy ez alkalommal is történt. Külön köszönet illeti a Belvedere Meridionale Kiadót és annak vezetőit, akik elkötelezték a tudós tehetséggondozás mellett, és megbízható támaszt jelentenek a hallgatói vállalkozás számára.

A kötet tükrözi az SZTE Történettudományi Doktori Iskolájában folyó oktatás sokszínűségét is. Jelenti ez mindenekelőtt a történettudományon belüli diszciplináris és módszertani sokszínűséget, hiszen a kötetben találkozhatunk klasszikus filológiai szövegelemzésre alapozott tanulmányokkal, az imázsépítés eszközeit vizsgáló kultúrtörténeti vizsgálattal, hadművelati tervek leírásaira építő hadtörténeti összefoglalókkal, útirajzok művelődéstörténeti szempontú elemzésével, ahogy levéltári dokumentumok gondos felkutatása utáni hagyományos történeti rekonstrukcióval is. De a vizsgált korszakok tekintetében is szembeötlő a széles spektrum: a Kr. e. 4. századi granikosi csatától a Kr. e. 1. századi Diodóros munkáján keresztül a 20. század egymástól nagyon különböző jelenségeinek vizsgálatáig terjed a tematika: az űrkorszak űrhajósképének vizsgálatával, a politika, a tudomány, a propaganda és a reklám összefüggéseinek felvázolásával, vagy az 1950-es évekbeli koreai hadműveletek ismertetésével. A kötet világosan jelzi azt az általánosan érvényesülő trendet, mely szerint a megelőző évszázadok történetéből egyértelműen a 20. század története áll jelenleg a történeti érdeklődés előterében. S még egy trend felsejlik a kötet lapjain: az egyetemes történeti témák iránti érdeklődés erősödése. Az ifjabb generáció is azokkal a dilemmákkal szembesül, mint elődei: fel kell térképezni, hogy mi lehet a szerepe a külföldi szakirodalom szempontjai és eszköztára magyarországi meghonosítási kísérleteinek, hol és hogyan nyílt lehetőségek egy-egy résztémában új szempontú kutatásokra, melyek a nemzetközi tudományos szinten is új eredményekkel kecsegtethetnek, például „magyarországi” és egyetemes történeti színterek elemzésének összekapcsolásával. Fontos kezdeményezések ezek, hiszen bár a történettudomány alapvetően a nemzetállamok születésének köszönheti felemelkedését, de napjainkban egyre kevésbé zárkozhat be adott nemzeti közössége egyébként sem zárt falai közé.

A kötetet a hónapokkal ezelőtt újjászervezett egyesület célkitűzéseinek közzététele zárja. A diákszervezetek elkerülhetetlen sorsa az, hogy az egyetem elvégzésével, a szakdolgozatok és PhD disszertációk megszületésével újra és újra kilépnek egykori szervezők az egyesület meghatározó személyiségei közül, és újra és újra újaknak kell a helyükbe lépni. Üdvözljük az új szervezőket, ahogy azt is, hogy nem csupán tudományos konferenciákat és kiadványokat terveznek, hanem céljaik között szerepel az egyetemi történész hallgatói társasági közélet újjászervezése, például a szakestek hagyományának felélesztése is, ami olyan találkozási színtereket teremthet oktatók és hallgatók számára, amelyek egészen másfajta közös tapasztalatokra és kommunikációra

adnak lehetőséget, mint a tanórák, de akár szakdolgozati, disszertációs konzultációk. Márpedig évtizedek távlatából visszatekintve ezek is az egyetemista lét élményanyagának nagyon fontos elemei, amire az ember sok-sok évvel később is élénken emlékszik, talán még élénkebben is, mint a tanórákra.

Köszönöm a szerkesztőknek, szerzőknek és a kiadónak a munkájukat, az olvasóknak pedig izgalmas és érdekes intellektuális olvasói élményt kívánok.

Prof. Dr. Deák Ágnes

A szerkesztők előszava

A Szegedi Történészhallgatók Egyesületének Ötödik Konferenciájára 2023. március 30–31. között került sor. A konferencián különböző témákban rendkívül izgalmas és kiváló előadások hangzottak el a már visszatérőnek számító vagy tapasztaltabb és a tudományos életbe még csak éppen belépő előadóinktól. Örömünkre szolgált az előadók nagy száma, amely miatt a konferenciát a gördülékeny lebonyolítás érdekében ismét kétnaposra kellett szervezni. Korábbi konferenciáinkhoz hasonlóan az előadóknak ezúttal is lehetőségük nyílt arra, hogy az előadásuk keretében bemutatott kutatási eredményeiket tanulmány formájában is publikálják.

Ahogy az előző négy kötetünk esetében, úgy a jelen tanulmánykötet létrejöttéhez is a Belvedere Meridionale kiadó nyújtott pótolhatatlan szakmai segítséget. Kötetünk tudományos színvonala azonban nem lett volna teljes a szakmai lektorok lelkiismeretes munkája nélkül, akiket hálás köszönet illet a fiatal kutatók támogatásáért.

Ötödik kötetünkben a kedves olvasó hét szerző tanulmányát kapja kézhez. Szerzőink mindannyian a Szegedi Tudományegyetem fiatal kutatói és hallgatói közül kerültek ki, s köztük ismét vannak, akiknek nem ez az első publikációjuk. Örömünkre szolgált azonban, hogy nemcsak konferenciánk, de kötetünk révén is újfent felkarolhattuk azokat, akik számára ez az első alkalom, hogy tudományos munkájuk eredményeit egy szakmailag lektorált tanulmánykötet lapjain láthatják viszont.

*A Szerkesztők
Szeged, 2026 januárja*

Réz András szerepe a lednicei uradalom élén I. Rákóczi György idejében

Boldizsár Gábor

The Lednice estate in the historical Trencsén County, formerly known as the Dobó estate, came into the hands of the Rákóczi family through the marriage of György Rákóczi and Zsuzsanna Lorántffy. Despite the considerable distance from Sárospatak, the estate played a crucial role in the life of the Rákóczi estates. András Réz held the position of prefect at the helm of the estate during this period. He was responsible for the estate's court bailiff and castle provost. Despite his role as a prefect, he ranked under the central prefect of Sárospatak.

His tasks extended far beyond estate management. He continuously embarked on various procurement trips to Vienna and Pozsony, sourcing products for the Rákóczi family that were not available locally in Sárospatak or Transylvania. He played a pivotal role in the Western correspondence of the Rákóczi family, providing continuous updates on the events of the Thirty Years' War and maintaining crucial connections in Vienna. Additionally, he acted as an intermediary between Péter Pázmány and György I. Rákóczi. Apart from these responsibilities, he undertook political tasks, often serving as a member of embassies in Vienna, and on one occasion, he was the parliamentary envoy for Rákóczi. Under the guidance of András Réz, Lednice became the western hub for the Rákóczi family in terms of information flow, organizing assemblies and other diplomatic missions, and procuring goods not found in Upper Hungary.

Keywords: Rákóczi family, György I. Rákóczi, András Réz

Boldizsár Gábor: *Réz András szerepe a lednicei uradalom élén I. Rákóczi György idejében*

Az elmúlt időszakban egyre nagyobb figyelem irányult azokra a középszintű hivatalnokokra, akik bár nem a politika első vonalában voltak jelen, de mégis fontos szerepet töltöttek be a korszak politikai vagy gazdasági életében.¹ Réz András lednice uradalmának prefektusa is egy volt ezen személyek között, aki bár nem vezető szerepet töltött be Rákóczi György udvarában, de bizonyos helyzetekben megkerülhetetlen szerepe volt. Réz András a lednicei uradalom prefektusi tisztjét már a Rákóczi birtoklás kezdetétől betöltötte, és a későbbi fejedelmet több, mint huszonöt évig szolgálta. Az ő pályája és feladatainak tisztázása egy kiváló példa lehet arra, hogy lássuk, milyen sokrétű és felelősségteljes feladatokat kellett ellátnia egy kora újkori hivatalnoknak, és nyomon követhetjük, hogy történt-e valamilyen változás a feladataiban azután, hogy Rákóczi Györgyből 1630-ban erdélyi fejedelem vált.

A lednicei uradalom és Réz András

A lednicei uradalom az egykori Trencsén vármegyében helyezkedett el. A Rákóczi család kezére 1616-ban került Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna házasságán keresztül, egykori Dobó birtokként.² Ugyanígy került a családhoz többek között a később központi szerepet betöltő Sárospatak is. Az uradalom a gazdasági jelentőségén túl a földrajzi helyzetéből adódóan is fontos szerepet töltött be. Ez volt a Rákóczi család legnyugatabbi birtoka, jóval közelebb feküdt Bécshez és Pozsonyhoz, mint az összes többi uradalom. Ez a földrajz helyzet pedig többletfeladatokkal látta el az itt szolgáló uradalmi tiszteket.

Itt töltött be fontos szerepet a már előbb említett Réz András. Személyéről elég keveset lehet tudni. Annyi bizonyos, hogy 1612-ben szerzett nemesi címet, és a neve az 1640-es évek közepén Trencsén megye birtokos nemesei között szerepelt, ugyanakkor a 18. századi összeírásokban már nem találkozhatunk a család nevével.³

¹ Néhány példa a teljesség igénye nélkül: BOGDÁNDI – FEJÉR – JAKÓ 2020.; OBORNI – RÁCZ 2021.; MÁTYÁS-RAUSCH–SZALAI 2021.

² MAKKAJ 1954. 13.

³ NAGY 1862. 741.

Helye a birtokigazgatási rendszerben

Réz András posztját tekintve a lednicei uradalom adminisztrátora vagy prefektusa volt.⁴ A prefektusi tisztt a 17. század első felében már nagyobb jelentőséggel bírt. A kifejezés maga a latin *praefectus* szóból származik. Eredeti, 15. századi jelentése előljáró volt, ekkor még nem jelentett konkrét tisztséget az elnevezés. A 16. század elején azonban változott a helyzet, prefektusnak kezdték el nevezni a királyi várak és nagyobb vártartományok vezetőjét. Ez azt jelentette, hogy a prefektus az adott vár porkolábi és udvarbírói hivatalát töltötte be és felügyelte egyidőben.⁵ A század első felében csak a nagyobb vártartományokban, majd az idő előrehaladtával egyre szélesebb körben terjedt el ez a gyakorlat. A 16. században létrejövő prefektusi tisztség katonai és gazdasági funkciókkal egyaránt bírt. A következő század első felében azonban változás történt a prefektus funkcióját illetően, mivel a 17. század elejétől kezdve fontos változások következtek be a nagybirtokok igazgatásában.⁶ Ekkor kezdett el különválni az uradalmi igazgatás és a gazdálkodás, és kezdett el bürokratizálódni a birtokigazgatási rendszer. Az uradalmak igazgatása a prefektus, vagy más néven a jószágigazgató kezében, míg a gazdálkodás az egyes uradalmak élén álló udvarbírók kezében volt, így a prefektusi tisztt már nem egy uradalom élén álló tisztviselőt jelentett, hanem azt a személyt, aki több uradalom élén állt, összefogta és szervezte ezeknek az uradalmaknak gazdasági irányítását.⁷ A katonai feladatok tehát teljes egészében kikerültek a feladatai alól.

A 17. század első felében az elnevezést tekintve átfedés látható a korábbi katonai és gazdasági életet irányító tisztt, és az újonnan kialakuló, az uradalmakat összefogó és igazgató prefektusi tisztség között. A magyarországi Rákóczi-birtokokon, ahogy több más magyarországi nagybirtokon is, már az 1620-as évek során megtalálható volt egy központi prefektus.⁸ 1632-ig Chernel György töltötte be ezt a tiszttet, majd miután otthagyta a prefektusi pozíciót, Debreczeni Tamás lett a magyarországi Rákóczi uradalmak

⁴ A leggyakoribb formában: „*Generoso domino Andrea Rez Praefecto Arcis et bonorum Lednicze*” megnevezés kerül elő, de néhány helyen: „*Egregio Andrea Rez administratori bonorum nostrum Arcis Lednicze*” alak is előfordul.

⁵ SZATLÓCZKI 2016. 105–133.

⁶ VÁRI 1990. 7–13.

⁷ MÁTYÁS-RAUSCH 2021.; BÁN 1977. 25.

⁸ BÁN 1993. 32–36.

prefektusa egészen 1650-ig.⁹ Réz Andrást is ugyanúgy prefektusként címezték a fennmaradt levelek legnagyobb részében, azonban az előbbi posztal szemben prefektusként csak a lednicei uradalom élén álló előjáró volt, aki a gazdasági mellett katonai ügyekért egyaránt felelt, tehát a korábbi jelentéstartalommal bíró tiszteket viselte. Alá voltak beosztva a lednicei vár porkolábjai és az uradalom udvarbírója is.¹⁰

Az, hogy ez a két prefektusi tiszt egymás mellett párhuzamosan működhetett, minden valószínűség szerint a földrajzi távolság miatt volt lehetséges. Kellott egy megbízható szolga, aki helyben irányította az uradalom gazdasági és katonai életét is. A központi sárospataki uradalomhoz közelebb eső újonnan megszerzett birtokok esetében ugyanis, ha korábban prefektus irányította a birtokot, akkor azt a tiszteket megszüntették és az uradalom irányítását a központi prefektus alá vonták be. Így történt ez Regéc esetében is, ahol 1646 előtt, az Eszterházy birtoklás alatt az uradalmat egy prefektus irányította, azonban 1646 után, azután, hogy Rákóczi György megszerezte az uradalmat ezt a tiszteket megszüntették, és Debreczeni Tamás központi prefektussága alá szervezték be ezt az uradalmat is.¹¹ Ezt követően csak udvarbírók feleltek az uradalom gazdasági működtetéséért, ellentétben Lednicével, ahol megmaradt a prefektus pozíciója. A forrásokból azonban világosan kiderül, hogy Réz András a magyarországi birtokokat igazgató prefektus alatt volt rangban: „Azért nemzetes Debreczeni Tamás hívünket rendeltük oda ki való minden jószágunknak praefectusává authoritást adván neki, praefectusságához illendő minden rendbeli dispositiora, kinek praefectusságába való bemenetele leszen 3tia Septembris, rezidenciája pedig Patakon. Ezért igen serio parancsoljuk az commissiokat vevén, hűséged megnevezett Debreczeni Tamás hívünket tőlünk rendeltetett bizonyos praefectusnak ismerje hűséged lenni tőle dependeálván szavát fogadja, commissiojának helyt adjon, és úgy becsülje, mint magunk személyét. Becsületünkre előmeneteliünkre és hasznunkra nézendő minden dolgokban parancsolatjához alkalmaztasa hűséged magát, mintha szintén magunk parancsolnánk.”¹²

⁹ DEBRECZENI-DROPPÁN 2004. 472–477.

¹⁰ Réz András I. Rákóczi Györgynek 1619. június 3. MNL OL E190-1-209.; Réz András I. Rákóczi Györgynek 1636. október 15. MNL OL E190-1636-8-1924.

¹¹ VERES 2021. 73–78.

¹² Rákóczi György Réz Andrásnak 1632. augusztus 23. MNL OL E190-1632-4-877.

Feltételezhető, hogy Réz András már a Rákóczi birtoklás előtt is az uradalom élén állt, vagy ott szolgált. A Rákócziak csak 1616-ban szerezték meg a birtokot, azonban van egy hozzá íródott levél az azt megelőző évből, 1615-ből, amelyben Sárospatak számtartója kereste fel ismeretlenül, és kért bizonyos szívességeket.¹³ A levél tanúsága szerint Réz már ekkor Lednice prefektusa volt. Ebből arra következtethetünk, hogy Rákóczi György miután a házassága révén megszerezte a birtokot, megtartotta az előző uradalmi tisztet. További kutatások feladata lesz annak feltárása, hogy mikor kezdett ott szolgálni és korábban milyen szerepe volt az uradalom életében.

Réz András feladatai a lednicei uradalom élén

A legegységesebb feladatai értelemszerűen az uradalom igazgatásához kapcsolódtak. Felügyelte a birtok gazdasági és katonai életét, jelen kellett lennie a tavaszi vetéskor, aratáskor, ellenőrizte az ott folyó munkát. Ezekről rendszeresen be kellett számolnia a központi prefektus és Rákóczi György felé is. Az 1615 és 1641 közötti időszakból több, mint 150 általa, vagy hozzá íródott levél maradt fenn.¹⁴ A levelek legnagyobb részét Réz beszámolóit teszik ki Rákóczi György felé a különböző elvégzett feladatokról.

A jelentésekben rendszeresen beszámol az octavák¹⁵ eseményeiről, hogy a felmerülő esetleges peres ügyekről hírt adjon Sárospatakra. Az 1620-as években több ügy is folyamatban volt, amiről rendszeresen levelezett Rákóczival, többek között a Zeleméry és Gregoróczy családdal voltak nézeteltérések. Ezek mellett folyamatosan levelezésben állt a Magyar Kamarával és a Magyar Kancelláriával, de ha a szükség úgy hozta személyesen is eljárt Pozsonyba vagy Bécsbe a hivatali ügyek intézésére.¹⁶

Bécsben és Pozsonyban nem csak a hivatali ügyeket intézte. Ő volt az, aki a Rákóczi család bevásárlásait intézte a két városban. A legkülönbözőbb termékeket kellett beszerezni, leginkább azokat, amelyek Sárospatak környékéről, vagy később Erdélyből nehezen beszerezhetőek, vagy épp drágák voltak. Az apróbb beszerzőutakra, vagy a pozsonyi piacra többször az

¹³ Tassi Pál Réz Andrásnak 1615. augusztus 23. MNL OL E190-1615-1-145.

¹⁴ A Réz-levelek lelőhelye a Rákóczi család levelezése és a kamarai iratok között őrzött levelezés a Magyar Nemzeti Levéltárban: MNL OL E190, MNL OL E204.

¹⁵ Octava: törvényszéki ülések.

¹⁶ 1619-től 1633-ig számos levélben előfordul a Zeleméry famíliával való nézeteltérés, Lásd pl.: Réz András Rákóczi Györgynek 1619. május 13. MNL OL E190-1619-1-206.

Boldizsár Gábor: *Réz András szerepe a lednicei uradalom élén I. Rákóczi György idejében*

udvarbíráját küldte.¹⁷ A leggyakrabban különböző fűszereket kellett bevásárolnia a bécsi piacokon, de az utasításokban, hogy mire van szüksége Rákóczinak, vagy épp a feleségének, több különlegesebb dolgot is találhatunk.¹⁸ Különböző szöveteket, bársonyt kellett küldeni Patakra, de készíttetnie kellett ékszereket, órákat, vagy éppen a kis úrfiaknak süvegeket.¹⁹ Lorántffy Zsuzsanna híres sárospataki kertjeihez a virágmagok egy részét szintén Réz András szerezte be, sőt több esetben még a kerteket gondozó kertész keresésében is eljár.²⁰ De ha új hintót és puskákat csináltatott a fejedelem akkor azokban is Réz András járt el, többször levelezve a bécsi kapcsolataival, bár a legtöbbször ezekben az ügyekben is személyesen járt el.²¹ A hintókészítés egyébként elég lassan haladt. Hónapokon keresztül folyt a levelezés Réz és Rákóczi között. A környék összes hintókészítőtjét felkereste, vagy felkerestette, még ott is érdeklődtek, ahol Bethlen Gábor fejedelem készítette a maga hintóját. Végül azt a hintót, amelyet kinéztek nem tudták megvenni, eladták valaki másnak 600 forintért.²²

Réz András számított Rákóczi György egyik legfontosabb információforrásának a harmincéves háború eseményeiről és a különböző érdemleges történésekről. Persze nem ő volt az egyetlen, aki hírekkel szolgált,

¹⁷ Réz András Rákóczi Györgynek 1925. november 28. MNL OL E190-1625-2-503.

¹⁸ „Mivel pedig itt kellenünk az fűszerszám igen drága, sőt, szűken is vagyon, kegyelmed mindenféle fűszerszámot hozasson Bécsből” A kért fűszerek között szerepelt a bors, gyömbér, mandula, fahéj, nádméz, mazsola, tengeri szőlő.” Rákóczi György Réz Andrásnak 1620. március 17. MNL OL E190-1620-1-241.

¹⁹ Réz András Rákóczi Györgynek 1624. június 1. MNL OL E190-1624-2-407; Réz András Lorántffy Zsuzsannának 1625. május 31. MNL OL E190-1625-2-487.

²⁰ „Az kertész megszerzésében is szorgalmatoskodom, rám is felelt immár egy, hogy fiastul alá megyen, de még ide hozzám nem hívhattam, hogy fizetése felől is értekeztem volna mit fog kívánni, Bécsben is írtam Schindtler uramnak, talán ott is szerit tehetik.” - írta urának. Réz András Rákóczi Györgynek 1925. január 13. MNL OL E190-1625-2-458. 1625 után négy évvel újra kertészt kerestek Patakra: Réz András Rákóczi Györgynek 1628. szeptember 22. MNL OL E190-1628-3-585.

²¹ Az 1620-as években a leggyakrabban egy Christian Schindtler nevű férfival állt rendszeres kapcsolatban, hogy segítsen számára a különböző dolgok beszerzésében. Christian Schindtler Réz Andrásnak 1624. szeptember 18. MNL OL E190-1624-2-434.

²² Réz András Rákóczi Györgynek 1624. november 21. MNL OL E190-1624-2-444.; Christian Schindtler még ajánlatot is kért, attól a hintókészítőtől, aki Bethlen fejedelemnek készítette a hintóját. A levele végéhez csatolt egy listát, hogy miket kellett Bethlen hintájához beszerezni: „Az hintó az kit őfelsége számára csináltattunk ennek előtte ahhozadtunk. 43 rőfjőféle dupla bársonyt mind az szekerére és a vánkosoakra, 20 karmazsin bőrt, 136 lat keskeny arany prém, kívül belől cifráztak, 173 lat vörös selyemből való és arany fonalból rojtot csináltattunk, 43 lat vörös karmazsin selymet adtunk az rojthoz melyeket kívül csináltunk az szekerére, 2 ládát is csináltattunk hozzá, melyeknek az szegek feje mind meg volt aranyozva, nyolc karvasok mind arannyal volt.”

de napi szinten számolt be a háború legfontosabb eseményeiről, hogy mely seregek hol állomásoznak, merre tartanak, volt-e csata valahol, és úgy általánosságban, hogy milyen híreket hall Sziléziából, Morvaországból vagy a Habsburg Birodalom területéről. A hírek forrását tekintve nem volt válogatós, bárkitől átvett információt, ha úgy ítélte meg, hogy az fontos lehet az ura számára. Egy levelében megjegyezte, hogy kémekkel is rendelkezett Sziléziában, aki információval tért haza hozzá, bár erről a későbbi levelekben már történt említés.²³

Az információk közlésének módjában 1634-től következett be változás. Ekkor Réz András megkérte Pázmány Pétert (1570–1637), hogy az találjon egy olyan módot, amivel biztonságosan tud egymással Rákóczi György és Pázmány Péter üzeneteket küldeni egymásnak. Pázmány az egyik deákjával el is készítettett egy titkosírás kódot, amit Rézen keresztül továbbított is Rákóczinak.²⁴ Itt tűnik fel Réz egy másik nagyon fontos feladata, amit az információk továbbításában töltött be. Ő volt ugyanis az a személy, aki folyamatosan tartotta a kapcsolatot Pázmánnyal, többször személyesen felkereste őt Pozsonyban vagy Nagyszombatban, hogy személyesen is tudjanak beszélni és az üzeneteket közvetíteni a fejedelem felé.²⁵ 1636 áprilisában például Réz András vitte Klobusiczky Andrással együtt a Bethlen-féle támadással kapcsolatos iratokat Pázmány Péterhez,²⁶ de a levelek tanúsága szerint többször is találkoztak még személyesen, egészen Pázmány 1637-ben bekövetkezett haláláig.

A titkosírást azonban nem csak a két főúr használta egymás között. Ettől az időtől kezdve Réz leveleiben is feltűnik ez a fajta írás. 1636-tól kezdve rendszeressé vált a titkosírás használata Réz leveleiben, de elképzelhető, hogy már korábban is alkalmazta, azonban a missilis anyagban valamilyen oknál fogva az 1635-ös év szinte teljes egészében hiányzik. Ettől kezdve szinte az

²³ Szinte az összes levele tartalmaz híreket a környező országokból, a leggyakrabban a levelek legvégén foglalja ezeket össze. pl.: Réz András Rákóczi Györgynek 1624. június 29. MNL OL E190-1624-2-415.

²⁴ „Kiváná Réz András uram, hogy valami czipfrát küldjek kegyelmednek, mellyel secure irhasson gyakorta kegyelmed az állapotokról, bár csak addig, míg az orientális felhőt meglátjuk, hova fordul. Azért egy deákkal csináltatok cito felle eggyet, melyhez kegyelmed hozzá adathatja, a mit akar.” Pázmány Péter Rákóczi Györgynek 1634. Idézi: VAMOS-VADAI 2013. 462.

²⁵ Egy példa: „Cardinal uram ő nagysága Pozsonyban levén megtudta, hogy ott vagyok magához hívatott vala, de a jezsuiták ő nagyságánál levén s szinte kaputétel előtt levén az idő, sokat velem nem beszélgete, hanem csak azt jelenté, hogy nagyságod levelét szombaton este 8 óra tájban vette...” Réz András Rákóczi Györgynek 1636. október 4. MNL OL E190-1636-8-1925.

²⁶ EOE IX. 230–231.

Boldizsár Gábor: *Réz András szerepe a lednicei uradalom élén I. Rákóczi György idejében*

összes levélben használja a számkódokon alapuló titkosírást, akár oldalakon keresztül is. További kutatások feladata lehet a kódolt írás feloldása, de a levelek kontextusából az derült ki, hogy a legtöbbször politikai és katonai eseményekről számolt be Rákóczi felé.²⁷

Ami a titkosírás szükségességét előidézhette, az a megváltozott politikai helyzet lehetett. A titkosírás Bethlen 1636-os felkelése alatt válik mindennapossá, ezen túl pedig a levelekből kiderült, hogy korábban is előfordult már olyan eset, amikor Rákóczi levélvivőit feltartóztatták, a leveleiket pedig felnyitották és elolvasták. 1632-ben például Eszterházy Miklós írt Réznek, hogy Rákóczi György leveleit - ami éppen a Réz Andráshoz intézett utasításokat tartalmazta - elfogták, a leveleket pedig felbontották és a másolatait továbbküldték a bécsi királyi udvarba. Eszterházy a levelében állította, hogy jogszerű volt a cselekedet és nem tehetett mást. Válaszlevelében meg is fedtte Rézt: *„hogy kegyelmed urának hírt ír, mi azt nem bánjuk, csak, hogy igaz hírt írna kegyelmed, de olyan híreket írni urának, az kiket közönségesen korcsmákon, piacon, utakon, s akármely alávaló emberek között hall, nem ítéljük jámbor szolgálához illendőnek lenni. Ha híreket akar azért kegyelmed írni, írjon igaz híreket, az mint mondanak...”*²⁸ A leveleket Esterházy végül visszaküldte Réznek, hogy az teljesíteni tudja Rákóczi parancsait.

A híradások, és a Pázmánnyal való kapcsolattartás mellett 1636-tól több egyéb feladat is ráhárult a Bethlen-féle felkelés miatt. A legfontosabb talán a puskás katonák felfogadása volt Morvaországból. Ezt a feladatot nem egyedül végezte, nem is lett volna képes rá az uradalom irányítása mellett, ezért Rákóczi elküldte Morvaországba Ráczy Györgyöt, Sárospatak német származású vicekapitányát is. A puskások fogadását ketten végezték, Réz fizette Ráczy Györgyöt, aki a puskásokat felfogadta, majd elküldte őket Lednicére, onnan pedig Réz tovább irányította őket Sáros felé. A fegyveresek felfogadása a jelek szerint igen lassan és nehézkesen haladt, és a felfogadott katonák minőségével is akadtak gondok.²⁹

A fentiekén túl, néhány fontos bécsi kapcsolattal is rendelkezett. Ezek közül az egyik legközelebbi, a fentebb már említett Christian Schindtler mellett Szikszay Mihályhoz kötötte. A Szikszay család Sárospatak környékéről

²⁷ Kora újkori magyarországi titkosírásokról bővebben: LÁNG 2015.

²⁸ Esterházy Miklós Réz Andrásnak 1632. október 20. MNL OL E190-1632-4-956.

²⁹ Réz András Rákóczi Györgynek 1936. november 27. MNL OL E190-1636-8-1708.

származott, Mihály pedig az után is megtartotta a kapcsolatait a térséggel miután Bécsbe került. Szoros kapcsolatot tartott több észak-magyarországi családdal is, például az Alaghy családdal, de a legközelebbi viszonyt a Rákóczi családdal ápolta. Pozícióját tekintve 1615-ig magyar kancelláriai jegyző, majd ettől kezdve 1636-os haláláig regisztrátorként és pecsétörként szolgált. A Rákóczi család egyik belső ágenseként működött, figyelemmel kísérte a Kancelláriában és Kamarában futó ügyeket, és szétosztotta az ajándékokat a gyorsabb ügymenet érdekében.³⁰

Szinte napi kapcsolatban állt Réz Andrással, és a hivatalokban futó ügyek mellett szinte az összes bécsi elintéznivalóban segédkezett. Ha kellett, akkor Réz bécsi bevásárlóköriútjaiban járt el, érdeklődött a piacon, vagy ha úgy hozta a szükség, akkor meg is vásárolt néhány dolgot, ha éppen Réz nem tudta megvenni, vagy nem készült el időben.³¹ Személyi problémák megoldásában is közbenjárt. Az 1620-as évek elején *judex doctor* keresésében érdeklődött Réz kérésére, sőt, miután sikerült megtalálni a megfelelő személyt, megszervezte az elutaztatását is,³² de például 1629-ben is segített Réznek, amikor ágyúöntő mestert kerestek Rákóczi sárospataki ágyúöntő műhelyébe.³³ Összeségében nézve elég szoros, mindennapi kapcsolatban álltak, egészen Szikszay 1636-os haláláig, még az után is, hogy Rákóczi Györgyből erdélyi fejedelem vált.

A Pozsonyhoz és Bécshez való viszonylagos közelség miatt az országgyűlések vagy egyéb követségek alkalmával is hárult feladat a lednicei uradalomra. Az országgyűlések alkalmával többször Lednicéről szervezték meg Rákóczi követeinek a szállását és ellátását. 1619-ben például ő biztosította a szállását Pozsonyban Rákóczi Zsigmondnak.³⁴ Mellette az udvarbíró feladata volt a szükséges ellátmány beszerzése és odaszállítása.³⁵

Rákóczi György fejedelemmé válás után, az 1630-as években, ha a szükség úgy hozta, akkor Réz Andrásnak különböző politikai feladatokat kellett teljesítenie. Az 1634 februárjában Pozsonyba meghirdetett országgyűlésre Hrabéczy Dániel és Chernel György mellett Réz Andrást küldte a fejedelem,

³⁰ FAZEKAS 2021. 474–476.

³¹ Réz András Rákóczi Györgynek 1625. december 19. MNL OL E190-1625-2-508.

³² Szikszay Mihály Réz Andrásnak 1624. augusztus 31. MNL OL E190-1624-2-431.

³³ Réz András Rákóczi Györgynek 1629. április 4. MNL OL E190-1629-3-625.

³⁴ Rákóczi Zsigmond (1595–1620): Rákóczi György fiatalabb testvére. SZILÁGYI 1893. 21.; Követségre lásd: Réz András Rákóczi Györgynek 1619. május 31. MNL OL E190-1619-1-208.

³⁵ Réz András Debreczeni Tamásnak 1634. március 1. MNL OL E190-1634-6-1246.

Boldizsár Gábor: *Réz András szerepe a lednicei uradalom élén I. Rákóczi György idejében*

hogy képviselje az érdekeit, bár ez az országgyűlés végül elmaradt.³⁶ Meg is jegyezte Réz Debreczeni Tamásnak, hogy ha kell, akkor bemegy Pozsonyba, bár érdemtelennek tartja magát arra, hogy a fejedelemnek országgyűlési követe lehessen.³⁷

Még egy konkrét követségről tudunk Réz András részvételével. 1637-ben a II. Ferdinánd halála alkalmából küldendő követség tagjaként Bogádi András mellett, Réz András volt a másik követ, akinek ki kellett fejeznie a fejedelem részvételét Bécsben. A követutasításban meg is jegyezte Rákóczi, hogy illendő volna ugyan méltóságosabb úri követek által kifejezni a részvétet, azonban a török-tatár veszély miatt nem volt alkalma arra, hogy ezt megtegye.³⁸

Az ő esetében is megfigyelhetjük, ahogy az több más Rákóczi familiáris esetében is látható, hogy egy bizonyos szolgálatban eltöltött idő után több politikai jellegű megbízást bízott rá a fejedelem. Ugyanez a folyamat látható például Chernel György vagy Szentpétery Imre esetében is. Míg Chernel a magyarországi birtokok prefektusaként működött 1632-ig,³⁹ ez utána már csak politikai feladatokat látott el, hasonlóan Szentpétery Imréhez, aki szintén a birtokigazgatásból indult, hiszen felsővadászi, majd ónodi udvarbírósból lett politikai megbízott hosszú éveken keresztül.⁴⁰

³⁶ EOE IX. 200. Az ez év végére újra összehívott országgyűlésen Réz már nem szerepelt Rákóczi küldöttei között. U.o. 207.

³⁷ „...az én mostani ide föl való állapotom szerint nem kedvem szerint való hírt írt nekem, hogy be kell mennem az pozsonyi gyűlésre, de ha az én kegyelmes uramnak úgy tetszett engedelmes vagyok, csak szolgálhassak ő nagyságának. Noha az ország articulusa szerint is érdemtelen vagyok, hogy csak úrnak is, nem hogy fejedelemnek követének neveztessem.” Írta Debreczeni Tamásnak válaszlevelében. Réz András Debreczeni Tamásnak 1634. március 1. MNL OL E190-1634-6-1246.

³⁸ EOE IX. 598–599.

³⁹ MAKKAJ 1954. 668.

⁴⁰ MAKKAJ 1954. 672.

Összegzés

A fenti feladatok felsorolásából kitűnik azon feladatok összessége, amelyeket Réz Andrásnak el kellett látnia. A feldolgozott forrásanyag betekintést nyújtott Rákóczi György egyik legmegbízhatóbb familiárisának feladatai közé. Ezekből kiderült, hogy az uradalom katonai és gazdasági irányításán túl számos egyéb feladat is ráhárult. Ennek oka elsősorban az uradalom földrajzi elhelyezkedéséből adódhatott, a Pozsonyhoz és Bécshez való közelség miatt. Ezen túl pedig Réz András szerepe tökéletes példa lehet arra, hogy egy kora újkori hivatalnok familiárisnak milyen sokszínű és felelősségteljes munkakört kellett ellátnia, ami beleillik a korszakban jellemző kényszerű feladathalmazról kialakított képbe. Az ő példája azt a sajátos politikai helyzetet is tükrözi, amikor az erdélyi fejedelem egyben magyar nemes és a magyar király alattvalója is volt egyszerre, hiszen teljesen más minőségben kellett eljárnia egy bécsi bevásárlóköriút alkalmával, mint akkor, amikor egy követség tagjaként diplomáciai feladatokat látott el.

Boldizsár Gábor: *Réz András szerepe a lednicei uradalom élén I. Rákóczi György idejében*

Felhasznált irodalom

Levéltári források

MNL OL: Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár.

EOE IX: Erdélyi Országgyűlési Emlékek 9. 1637–1648. Budapest. 1884.

Szakirodalom

BÁN PÉTER (1977): A Nyugat-Dunántúli Batthyány-uradalmak birtokigazgatási rendszere a XVII. század első felében. *Agrártörténeti Szemle*. 19. évf. 1–2. sz. 24–71.

BÁN PÉTER (1993): A nagybirtok igazgatásának modernizációja Magyarországon a XVII–XVIII. században. In: Bán Péter, Á. Varga László (szerk.): *Archivum Supplementum: A Heves megyei Levéltár Közleményei*. Eger, Egerszeg Kft. 29–42.

BOGDÁNDI ZSOLT – FEJÉR TAMÁS – JAKÓ KLÁRA (szerk.) (2020): *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben és a Magyar Királyságban I.* Kolozsvár–Budapest, Erdélyi tudományos füzetek 290. Erdélyi Múzeum Egyesület.

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA (2004): Egy gazdasági szakember a XVII. századból: Debreczeni Tamás élete és működése. *Fons: forráskutatás és történeti segédtudományok*. 11. évf. 3. sz. 447–501.

FAZEKAS ISTVÁN (2021): *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

KÁLLAY ISTVÁN (1980): *A magyarországi nagybirtok kormányzata 1711–1848*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

LÁNG BENEDEK (2015): *Titkosírása kora újkori Magyarországon*. Budapest, Balassi Kiadó.

MAKKAI LÁSZLÓ (1954): *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648)*. Budapest. Akadémiai Kiadó.

MÁTYÁS-RAUSCH PETRA – SZALAI ÁGNES (2021): *Fejedelmi prefektusok Erdélyben*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont történettudományi Intézet.

NAGY IVÁN (1862): *Magyarország családi czimereikkel és nemzékrendi táblákkal. Kilencedik kötet*. Budapest.

- OBORNI TERÉZ – RÁCZ BALÁZS VIKTOR (szerk.) (2021): *„Az Várad dolga legnagyobb...” Várad és partiumi nemesek, katonák és tisztségviselők a kora újkorban, Tanulmányok Biharország történetéről* 9. Nagyvárad, Varadinum Kulturális Alapítvány.
- SZATLÓCZKI GÁBOR (2016): *Vár a várban. A várak népe és a mezei hadak a 16. század közepén*. Szeged, MISSILES.
- SZILÁGYI SÁNDOR (1893): *I. Rákóczi György 1593–1648*. Budapest, Franklin-társulat.
- VÁAMOS-VADAI (2013): Vámos Hanna és Vadai, István (2013) *Pázmány Péter és I. Rákóczi György titkosírása*. In: *Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*. Vác, Mondat Kft. 461-480. I.
- VÁRI ANDRÁS (1990): A nagybirtok birtokigazgatási rendszerének bürokratizálódása a 17–19. században. *Történelmi Szemle*. 32. évf. 1–2. 1–28.
- VERES TÜNDE (2021): *A régéci uradalom gazdaság- és társadalomtörténete a Rákóczi család birtoklásának időszakában (1646-1711)*. Debrecen, A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete kiadása.

Ellentámadás a tenger felől – Az 1950-es inchoni partraszállás

Domján Máté

In this study I will examine the 1st Marine Division's amphibious landing at Inchon in 1950, from the perspective of the amphibious assault. The landing was a part of Operation Chromite, the United States operation to recapture Seoul.

The doctrines of amphibious warfare were created in the interwar period, first by the United States Marine Corps (USMC) in the Tentative Manual of Landing Operations published in 1934 and its theoretical outlining for amphibious operations were adapted by the Navy under the title of FTP 167 Landing Operations Doctrine in 1938, and by the Army in the FM 31-5 Landing Operations on Hostile Shores in the 1940s. The amphibious assault is the principal type of amphibious operations, however these doctrines used a different categorization of operations than what is valid today. The Inchon landings in Navy and Marine doctrine was a main landing, but from the Army's perspective it was an invasion.

This landing was the last division-sized amphibious landing of the USMC up to this day. The operation was executed almost flawlessly, and it showed that the amphibious operations and the marines are adequate in the nuclear age, the rapid response capabilities of the USMC, and the potential of coordinated air-ground attacks, which led to the concept of the Marine Air-Ground Task Force (MAGTF) in 1963.

Keywords: Amphibious Operations, US Marines, Inchon, Korean War, 1st Marine Division

Bevezetés

Az 1950. szeptember 15-16-án végrehajtott inchoni hadművelet az Egyesült Államok Tengerészgyalogságának eddigi utolsó nagyszabású, partraszállása volt, amelyben a haderőnem egy hadosztálynyi erővel vett részt. A koreai háború idejében érvényben lévő, a haditengerészet és a tengerészgyalogság által alkalmazott doktrínák felosztása alapján fő partraszállásnak, míg a szárazföldi haderőnem definíciója szerint inváziónak tekinthető, napjainkban azonban a kételtű roham művelet kategóriájába sorolható. Tanulmányomban az inchoni partraszállást fogom megvizsgálni, az Amerikai Egyesült Államok (a továbbiakban USA) napjainkban érvényes kételtű műveleti doktrínája alapján, bemutatva rajta a kételtű roham szakaszait és jellemzőit. Kitérek benne az Egyesült Államok Tengerészgyalogságának történetére is a 20. század első felében, illetve az alakulat által a második világháború csendes-óceáni hadszínterén végrehajtott kételtű műveletek során szerzett tapasztalatokra is. Az inchoni hadművelet stratégiai célja Szöul elfoglalása, illetve a Koreai-félsziget déli részén harcoló Koreai Néphadsereg utánpótlási- és kommunikációs vonalainak elvágása volt, ezzel pedig a Pusan körül kialakult frontvonal tehermentesítése.

Az Egyesült Államok Tengerészgyalogsága a 20. század első felében

Az Egyesült Államok Tengerészgyalogság jelentős átalakuláson ment keresztül a 20. század első felében. Ennek egyik kiváltó oka a tengeri hadviselés megváltozása volt, a 19. század végén, ami feleslegessé tette az alakulat korábbi, a flotta hajóin a fedélzeti harcban betöltött szerepét. (Az egyre nagyobb lőtávolságú és egyre pusztítóbb haditengerészeti tüzérség miatt már nem nagyon került sor arra, hogy ellenséges hajók legénysége kézitusába bonyolódjon egymással.)¹ Az 1898-as spanyol-amerikai háború során az alakulatot Kubában és a Fülöp-szigeteken, a szárazföldön vetették be, ahol kikötők elfoglalása volt az elsődleges feladata. A konfliktus során szerzett tapasztalatokat felhasználva, 1913-ban létrehozták az expedíciós hadviselésre² tervezett *Advanced Base Force*-t (tengerészgyalogos előretolt haderő),

¹ BAK ET AL. 1984., 13–14.

² „Expedíciós hadművelet: A katonai erőnek hosszan elnyúló után- és szállítási vonalakon keresztül történő felvonultatása távoli hadműveleti területen végrehajtandó konkrét célok teljesítése érdekében.” (BERKÁNÉ – M. SZABÓ – MEZŐ 2015. 132.)

melynek feladata előretolt bázisok létesítése, elfoglalása és megvédése volt, a haditengerészet műveleteinek támogatására.³

A két világháború közötti időszakban az alakulatnál további doktrinális fejlődés és szerkezeti átalakítás zajlott, mely két terület között természetesen szoros összefüggés van. Ennek egyik legfontosabb eleme a partraszálló műveletek hivatalos doktrínájának kialakulása volt, mely az 1933–34-es *Tentative Manual of Landing Operations* (Partraszálló műveletek kísérleti kézikönyve)⁴ című kiadványban jelent meg először. Az új doktrínával párhuzamosan, a tengerészgyalogságon belül létrehozták a *Fleet Marine Force*-t (flotta tengerészgyalogos erők), melynek feladatai között szerepelt a partraszálló műveletek végrehajtása is.⁵

A tengerészgyalogság által megalkotott doktrínában szereplő koncepciókat a haditengerészet és a szárazföldi haderőnem is adaptálta, előbbi az 1938-as *FTP 167 Landing Operations Doctrine*-ben (FTP 167 Partraszálló műveleti doktrína)⁶, utóbbi pedig az 1941 júniusában kiadott *FM 31-5 Landing Operations on Hostile Shores* (FM 31-5 Partraszálló műveletek ellenséges partszakaszokon)⁷ című kézikönyvében. A szárazföldi haderőnem 1944-ben kiadta a kézikönyv némileg átdolgozott kiadását is.⁸

A második világháború európai kitörése után, 1941 februárjában az 5. és 6. tengerészgyalogos-ezredekéből megszervezték az 1. és a 2. tengerészgyalogos-hadosztályokat, a tengerészgyalogság addigi legmagasabb szintű szervezeti egységeit. A második világháború során további négy tengerészgyalogos-hadosztályt állítottak fel, melyek a csendes-óceáni hadszíntéren teljesítettek szolgálatot, ahol a kételtű műveletek kulcsfontosságú szerepet játszottak. A háború után a tengerészgyalogság, az Egyesült Államok a többi haderőnemhez hasonlóan, jelentős létszámcsökkenéssel esett át. Ezzel egyidőben az alakulat fennmaradása is kérdésessé vált.⁹

³ MILLETT 1982. 267–286.

⁴ *Tentative Manual of Landing Operations, Chapters 1-7.* 1933/1934.

⁵ General Order No. 241. *The Fleet Marine Force.* Department of the Navy. 1933. <https://www.usmcu.edu/Research/Marine-Corps-History-Division/Frequently-Requested-Topics/Historical-Documents-Orders-and-Speeches/The-Fleet-Marine-Force/> (utolsó letöltés: 2023. november 13.)

⁶ FTP 167. *Landing Operations Doctrine* 1938.

⁷ FM 31-5 *Landing Operations on Hostile Shores*, 1941/1942.

⁸ FM 31-5 *Landing Operations on Hostile Shores*, 1944.

⁹ ALEXANDER – BARTLETT 1995. 10–12.

Domján Máté: *Ellentámadás a tenger felől – Az 1950-es inchoni partraszállás*

A vezérkar és a politikusok egy része úgy vélte, hogy a jövő háborúit a nukleáris fegyverek fogják eldönteni, így a haderőnemek közül is azokra kellene koncentrálni, melyek képesek a fegyvereket a leghatékonyabban célba juttatni. A döntéshozók előtt két elképzelés állt: az Amerikai Hadsereg Légierője (*United States Army Air Forces*) szerint ők voltak hivatottak erre a feladatra, hiszen ők szállították le a Japánra ledobott atombombákat is, ráadásul képesek szorosan együttműködni a szárazföldi haderőnemmel egy szárazföldi hadjárat során; ezzel szemben a haditengerészet (és a tengerészgyalogság) amellett érvelt, hogy ahhoz, hogy ezeket a fegyvereket bevethessék, előbb a tengeri fölényt kellett elérni.¹⁰ A vita hosszan elhúzódott, végül az 1947-es nemzetbiztonsági törvény biztosította a tengerészgyalogság fennmaradását. Ugyanezen törvény keretében rendelkeztek az önálló, haderőnemi szintű légierő felállításáról is.¹¹

Kétéltű műveletek

A kétéltű vagy partraszálló műveletek olyan katonai eljárások/hadműveletek, melyek kiindulási pontja a tenger, és célja az ellenséges vagy potenciálisan ellenséges szárazulat vagy partszakasz birtokba vétele/megtámadása. Az ilyen műveletek négy elengedhetetlen jellemzővel bírnak: a haditengerészeti és partra szállító erők közötti szoros együttműködés és koordináció, a bevetett erők gyors alkalmazása és megszervezése a műveleti partszakaszon, az adott feladatnak megfelelően összeállított haderő, illetve a résztvevő alakulatok összehangolt harctevékenysége és a műveleti koherencia.¹² E műveletek során a katonákat légi- illetve vízi úton is célba juttathatják. Az USA jelenleg érvényes kétéltű műveleti doktrínája, a kétéltű műveletek öt típusát különbözteti meg: kétéltű rohamot, kétéltű rajtaütést, kétéltű csapatkivonást, kétéltű erődemonstrációt és egyéb, nem háborús jellegű, kétéltű műveleteket.¹³

¹⁰ A szárazföldi haderőnem képviselői közül többen azt akarták, hogy a tengerészgyalogságot olvasszák be a haderőnemükbe, illetve a tengerészgyalogos és haditengerészeti repülőalakulatokat helyezték át az újonnan önállósuló légierő kötelékébe, ezáltal megszüntetve a haditengerészet jelentőségét, és teljesen felszámolva a tengerészgyalogságot. (ALEXANDER – BARTLETT 1995. 9–12.)

¹¹ *National Security Act of 1947*, Pub. L. No. 80-253, 61 Stat. 495, (1947). <http://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/laws/nsact1947.pdf> (utolsó letöltés: 2023. június 29.).

¹² JP 3-02. *Joint Doctrine for Amphibious Operations* 2001. xi.

¹³ JP 3-02. *Joint Doctrine for Amphibious Operations* 2019/2021, I-3–I-4.

A koreai háború idején érvényben lévő kétéltű doktrínák ettől eltérő felosztást alkalmaztak. A tengerészgyalogság partraszálló doktrínájában három típust: fő partraszállást, másodlagos partraszállást és demonstrációkat különítettek el.¹⁴ A haditengerészet által használt tipológia ezt kiegészítette a meglepésszerű partraszállás¹⁵ kategóriájával, továbbá a kétéltű műveletek lehetséges céljai között megjelent a rajtaütés is, ami később önálló típussá vált.¹⁶ A szárazföldi haderőnem szintén négytagú felosztást alkalmazott, de ezek részben eltértek a másik két haderőnem által meghatározott kategóriáktól. A rajtaütés és a demonstráció mellett, ez a doktrína megszállást és inváziót különböztetett meg, melyek között az eltérést az jelentette, hogy utóbbinál a partraszállás egy szárazföldi hadművelet kezdeti szakasza, nem pedig önálló művelet.¹⁷

A jelenleg érvényes doktrína megfogalmazása szerint, a kétéltű roham során a bevetett kétéltű erők organikus képességei, mint a légi-és tűztámogatás, a logisztika illetve a mozgékonyosság, lehetővé teszik számukra a partszakaszokra történő erőszakos behatolást. A kétéltű roham jelentheti egy hadjárat kezdeti szakaszát, ahol a cél katonai létesítmények elfoglalása vagy létesítése, emellett más művelet támogatására, illetve azokkal párhuzamosan (például légideszant műveletekkel) is alkalmazható. További célja lehet még, az ellenséges csapatok mozgásának akadályozása.¹⁸

A partraszálló műveletek meghatározott szakaszokból épülnek fel, melyek minden típusnál szinte teljesen megegyeznek, de legjobban a partraszálló műveletek archetípusánál, a kétéltű rohamnál figyelhetők meg. Ezek a szakaszok a műveleti tervezés (*operational planning*), behajózás (*embarkation*), próba (*rehearsal*), a hadműveleti terület megközelítése

¹⁴ *Tentative Manual of Landing Operations* 1933/34, Chapter II Section 1, 5.

¹⁵ „Meglepésszerű partraszállások: Gumicsónakok, láncaltalpas partra szállító járművek, és egyéb speciális típusú csónakok, illetve légideszant alakulatok, vagy távoli bázisokról járőrrepülőgépekkel vagy nagy kereskedelmi repülőcsónakokkal az éj leple alatt szállított csapatok [...] felhasználása meglepetésszerű partraszállások végrehajtására, olyan pontokon, ahol a partszakasz vagy a terep természetéből adódóan, rendes körülmények között nem számíthatnak rá. Ezek a partraszállások kapcsolódhatnak, vagy részét képezhetik fő- illetve másodlagos partraszállásoknak, és ugyanazon irányelvek szerint kell végrehajtani is őket [...]” (FTP 167. *Landing Operations Doctrine* 1938. 9.)

¹⁶ FTP 167. *Landing Operations Doctrine* 1938. 2.: 8–9.

¹⁷ FM 31-5 *Landing Operations on Hostile Shores* 1944. 3.

¹⁸ JP 3-02. *Joint Doctrine for Amphibious Operations* 2019/2021. I-4.

Domján Máté: *Ellentámadás a tenger felől – Az 1950-es inchoi partraszállás*

(*movement*), támadás/roham (*assault*) vagy akció (*action*) és végül a kételtű művelet lezárása (*termination of an amphibious operation*).¹⁹

A koreai háború

A második világháború alatt a Koreai-félsziget a Japán Császárság fennhatósága alá tartozott, ezért a háború után a szövetségesek megszállása alá került. A félszigetet 1945-ben két övezetre osztották az északi szélesség 38. foka mentén, az északi részét a szovjetek, míg a déli felét az Egyesült Államok szállta meg. A két rész között rendszerek voltak a határincidensek. 1948 augusztusában létrejött a Koreai Köztársaság (Dél-Korea), majd szeptemberben a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság is (Észak-Korea).²⁰

1950. június 25-én a Koreai Néphadsereg alakulatai átlépték a határt és gyorsan nyomultak előre. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa még aznap határozatot adott ki, melyben elítélték a támadást, majd 27-én javaslatot tettek a térségben tartózkodó ENSZ erők bevetésére a támadás megállítására.²¹ Eközben Harry S. Truman elnök kinevezte Douglas MacArthur hadseregtábornokot, a Japánban lévő szövetséges hatalmak legfőbb parancsnokát (*Supreme Commander for the Allied Powers*), az Egyesült Államok távol-keleti erőinek főparancsnokává (*Commander-in-Chief, Far East*).²² MacArthur hadseregtábornok a rendelkezésére álló 8. hadsereg²³ alakulatai közül először a 24. és 25. (gépesített) gyalogos hadosztályokat, majd később a 2. (gépesített) gyaloghadosztályt, az 1. lovashadosztályt,²⁴ illetve az 5. ezred partraszálló csapatot (*5th Regimental Landing Team*), illetve a brit 27. nemzetközösségi dandárt (*27th Commonwealth Brigade*) is bevetette az észak-koreai offenzíva megállítására.²⁵ A dél-koreai és szövetséges erők augusztus elejére a sziget délkeleti csücskén található Puszan térségébe szorultak vissza, ahol az

¹⁹ A hadművelet idején hatályos doktrína nem sorolja fel ezeket a szakaszokat, azok először az 1960-as években jelentek meg a partraszálló műveletek doktrínájában. (LFM 01. *Doctrine for Amphibious Operations* 1962. I-4–I-5.)

²⁰ MONTROSS – CANZONA 1954. 14–18.

²¹ ALEXANDER – BARTLETT 1995. 12.

²² ALEXANDER – BARTLETT 1995. u.o.

²³ A koreai háború előtt, a Japánban tartózkodó 8. hadsereg a 7., 24. és 25. (gépesített) gyaloghadosztályból, illetve az 1. lovashadosztályból állt. A háború kirobbanása után, hozzá rendelték a 2. (gépesített) gyaloghadosztályt is. (SIMMONS 2000. 2–6.)

²⁴ Az 1. lovashadosztály a koreai háború idején egy páncélos hadosztály volt.

²⁵ ALEXANDER – BARTLETT 1995. 13.

ügynevezett puszani hídfőben sikerült viszonylag stabil arcvonalat kialakítaniuk.²⁶

Az inehoni partraszállás

MacArthur hadseregtábornok már július elején felvetette egy Inchonnál végrehajtandó partraszállás tervét, ami elvághatná a Koreai Néphadsereg puszani hídfőnél harcoló egységeinek utánpótlási vonalait, továbbá lehetőséget biztosítana Szöul elfoglalására is.²⁷ Ezzel kezdetét is vette a kételtű műveletek első fázisa, a **műveleti tervezés** (*planning*).²⁸

A tervet a Bluehearts hadművelet nevet kapta, és eredetileg az 1. lovashadosztály jelölték ki a partraszállás végrehajtására.²⁹ A tengerészgyalogság képviselőit nem hívták meg a Pentagonban tartott megbeszélésekre, így 1950. július 1-jén a tengerészgyalogság főparancsnoka (*Commandant of the Marine Corps*) Clifton B. Cates vezérezredes önkényesen „benyomult” az ülésre, és közölte a haditengerészet főparancsnokával (*Chief of Naval Operations*) Forrest P. Sherman tengernaggyal, hogy az alakulat készen áll az azonnali bevetésre.³⁰ Cates vezérezredes ezután hozzákezdett az 1. ideiglenes tengerészgyalogos-dandár (*1st Provisional Marine Brigade*) megszervezéséhez. Az alakulat július 12-én hajózott ki San Diegóból.³¹

A Bluehearts hadműveletet július 22-én tervezték végrehajtani, közben az eredeti terveket módosították, a partraszállásban egy ezred szintű tengerészgyalogos harccsoport is részt vett volna, azonban utóbbi csak augusztusra tudott Koreába érkezni. Az 1. lovashadosztályt eközben Puszan térségébe irányították, ahogy a helyettük bevetendő 2. gyaloghadosztályt is. Így a 8. hadseregből csupán a 7. gyaloghadosztály maradt elérhető a

²⁶ ALEXANDER – BARTLETT 1995. 16.

²⁷ Azért esett Inchonra a választás, mert a város megfelelő kikötővel rendelkezett, illetve a hírszerzés jelentései alapján csekély ellenséges erők tartózkodtak ott. (ALEXANDER – BARTLETT 1995. u.o.)

²⁸ A műveleti tervezés azt az időszakot jelenti, ami a művelet megtervezését elrendelő parancs kiadása és a műveletben résztvevő alakulatok behajóztatása között telik el. A tervezés végig kíséri az akció teljes hosszát, ugyanakkor mégis hasznos különbséget tenni a műveleti tervezés és az azt követő szakaszok között, hiszen a kételtű erők parancsnokai közötti viszonyrendszer megváltozhat, amikor lezárul a tervezési fázis, és kezdetét veszi az új szakasz. (JP 3-02. *Joint Doctrine for Amphibious Operations* 2019/2021. I-8.)

²⁹ ALEXANDER – BARTLETT 1995. u.o.

³⁰ Sherman tengernagy C. Turner Joy altengernagyon keresztül üzent MacArthur hadseregtábornoknak, hogy a tervezett művelethez igényeljen egy tengerészgyalogos dandárt. (SIMMONS 2000. 2–3.)

³¹ Az 1. ideiglenes tengerészgyalogos dandárt a félig feltöltött 1. tengerészgyalogos hadosztály állományából állították fel. (SIMMONS 2000. 3–4.)

Domján Máté: *Ellentámadás a tenger felől – Az 1950-es inchoi partraszállás*

műveletre.³² A terveket tovább módosították, így a partraszállásra az 1. tengerészgyalogos hadosztályt és a 7. gyaloghadosztályt jelölték ki, akiket a X. hadtest (*X Corps*) kötelékében szerveztek össze, azonban a tengerészgyalogosok csak szeptember első felében tudtak megérkezni a hadszíntérre, így végül július közepén lefűjták a Bluehearts hadműveletet. A megkezdett alapokra új tervet építettek, ami a Króm hadművelet (*Operation Chromite*) nevet kapta.³³

A hadművelet összhaderőnemi volt, ennek ellenére MacArthur hadseregtábornok azt akarta, hogy az akciót a szárazföldi haderőnem irányítsa, ezért saját vezérkari főnökét, Edward M. Almond vezérőrnagyot tette meg a X. hadtest parancsnokává. Az 1. tengerészgyalogos hadosztály parancsnoka Oliver P. Smith vezérőrnagy volt.³⁴ A két katonai vezető között igen feszült volt a viszony, melynek oka részben Almond vezérőrnagy – a tengerészgyalogosok szerint – arrogáns stílusa, illetve, hogy a kétélű művelet terén egyáltalán nem rendelkezett tapasztalatokkal, volt.³⁵ A művelet haditengerészeti komponensét a 7. egyesített műveleti kötelék (*Joint Task Force Seven*) adta Arthur D. Struble altengernagy irányítása alatt.³⁶ A kétélű roham légitámogatásáért haditengerészeti és tengerészgyalogos légialakulatok feleltek.³⁷

A hadművelet során az X. hadtest feladatai a következők voltak: elfoglalni Inchon kikötőjét és a *Force Beachhead Line*-ig terjedő területet; majd gyors ütemben előrenyomulni és elfoglalni a Kimpo repteret; megszállni Szöul; ezt követően a várostól északra, északkeletre és keletre védekező pozíciókat felvenni; és a hadtest alakulataival elvágni a 8. hadsereg támadása hatására viasszaszoruló észak-koreai erők menekülési útját észak felé.³⁸ Bár a tengerészgyalogosok mindegyik fázisban részt vettek, ezek közül az első

³² ALEXANDER – BARTLETT 1995. 15.

³³ A művelet idejére az X. hadtesthez csatolták a Koreai Köztársaság Tengerészgyalogoságának alakulatait is. (SIMMONS 2000. 19.)

³⁴ Az 1. tengerészgyalogos hadosztály feltöltéséhez a tengerészgyalogoság szinte teljes állományát, ide értve a tartalékosokat is, be kellett hívni. Az inchoi partraszállás idejére a hadosztály három tengerészgyalogos-ezredéből (1., 5. és 7.) csupán az 1. és 5. ezredet sikerült kiállítani, a 7. ezred később csatlakozott hozzájuk. (ALEXANDER – BARTLETT 1995. 13.; SIMMONS 2000. 10–12.)

³⁵ ALEXANDER – BARTLETT 1995. 19.; SIMMONS 2000. 13.

³⁶ SIMMONS 2000. 15.

³⁷ Az Egyesült Államok Légierője Japánból felszállva hajtotta végre műveleteit, ami túl messze volt a műveleti területtől. (ALEXANDER – BARTLETT 1995. 15.)

³⁸ HEINL 1983. 350.; ALEXANDER – BARTLETT 1995. 21.

jelentette a kétéltű rohamot, melyet egy szárazföldi hadművelet követett, így ebben a tanulmányban csupán az első szakaszt fogom vizsgálni.

A művelet következő szakasza a **behajózás** (*embarkation*) volt. Az 1. tengerészgyalogos-hadosztály alakulatai közül az 5. ezred már Koreában harcolt, az 1. ezred behajózása 1950. augusztus 8-14-e között zajlott, és szeptember 2-án érkeztek meg Japánba, Kobe kikötőjébe.³⁹ A haditengerészet nem rendelkezett elegendő kétéltű kapacitással az USA nyugati partján, ezért a hadosztály és felszereléseik szállítását jelentős részben kereskedelmi hajókkal oldották meg. Szeptember 3-án a Jane tájfun lecsapott Kobe kikötőjére, elsüllyesztve a hadosztály jelző felszerelését szállító hajót.⁴⁰

A kétéltű műveletek következő szakasza a **próba** (*rehearsal*) lenne, azonban a művelet sürgős végrehajtása miatt, illetve a meglepés erejének fenntartása érdekében, az inchoni partraszállás esetében ez elmaradt. Ezt követte a **műveleti terület megközelítése** (*movement*), azonban ennek pontos menetéről nem rendelkezünk információkkal.

A kétéltű roham központi szakasza, a **támadás** (*assault*) további három fontosabb alszakaszra bontható: a **kétéltű tengeri partraszállási rohamot megelőző tevékenységre**,⁴¹ a **hajó-part viszonylatú mozgásra**⁴² és a **szárazföldi harcra**.

A kétéltű tengeri partraszállási rohamot megelőző tevékenység 1950. augusztus 31-e és szeptember 15-e között zajlott, egészen az alakulatok partra érkezéséig. Ennek keretében Eugene F. Clark sorhajóhadnagy, két dél-koreai tiszt segítségével felderítette a műveleti területet (augusztus 31-től), a 214. és 323. tengerészgyalogos repülőzászlóaljnak napalmot dobtak Wolmi-do szigetére (szeptember 10.), a haditengerészet rombolói az Inchonhoz vezető szorosban aknamentesítést végeztek, illetve a cirkálókkal együtt tüzérségi

³⁹ A 7. ezredet augusztus 17-én aktiválták a San Diego-i Camp Pendelton tengerészgyalogos-bázison. Az alakulat szeptember 1-jén hajózott ki Korea felé, de az inchoni partraszállásban nem vettek részt. (SIMMONS 2000. 11–12., 20.)

⁴⁰ SIMMONS 2000. 20.

⁴¹ „Kétéltű tengeri partraszállási rohamot megelőző tevékenység: A rohamot megelőzően a célterületen végrehajtott tevékenység. *Megj.*: magában foglalja a felderítést, az aknamentesítést, a haditengerészeti tüzérségi tüztámogatást, a bombázást, a tengerparti akadályok vízalatti robbantását és rombolását.” (BERKÁNE – M. SZABÓ – MEZŐ 2015. 333.)

⁴² „Hajó-part viszonylatú mozgás: A kétéltű tengeri partraszállási hadművelet támadó fázisának az a szakasza, amely magában foglalja a partra szálló erőknél a támadó hajótérből a kijelölt partra szállási körletbe történő kitelepítését.” (BERKÁNE – M. SZABÓ – MEZŐ 2015. 229.)

Domján Máté: *Ellentámadás a tenger felől – Az 1950-es inchoi partraszállás*

tűzcsapásokat hajtottak végre szárazföldi célok ellen Inchonnál és a környező területen (szeptember 13-15.).⁴³

Három partraszállási övezetet jelöltek ki: a Zöld partot Wolmi-do szigetének északnyugati részén, ahol az 5. tengerészgyalogos ezred 3. zászlóalja szállt partra; a Vörös partot Wolmi-do szigetével szemben, Inchon északnyugati partján az 5. ezred többi része számára, illetve a Kék partot Inchon délnyugati részén, amit az 1. ezrednek kellett elfoglalnia. A partokhoz kiterjedt árapálysíkságokon keresztül lehetett eljutni, melyeket a dagály naponta kétszer tett hajózhatóvá, így a támadást is két szakaszra bontották: hajnalban Wolmi-do szigetén szálltak partra, míg a másik két partszakaszon estefelé.

Wolmi-do szigeténél szeptember 15-én 6:00-kor vette kezdetét a hadművelet. A hajó-part viszonylatú mozgás különösebb események nélkül zajlott. A partraszállás négy hullámból állt, melyek közül az első 6:33-kor (három perccel a tervezett idő után) ért partra.⁴⁴ Az alakulat csekély ellenállással találkozott, és 8:00-ra elfoglalták a szigetet, majd délre a hozzá kapcsolódó So Wolmi-do szigetét is, ahol Inchon világítótornya állt.⁴⁵ A szigeteket és a szárazföldet egy keskeny töltés kötötte össze.

A Vörös parton a partraszállás idejét 17:30-ra tűzték ki, melyet az első támadó hullámoknak néhány perces késéssel sikerült tartaniuk. Az 5. ezred 1. és 2. zászlóaljának feladata az A-O vonal elfoglalása volt, ami a Temető-domb, a Csillagvizsgáló-domb és a belső dagálymedence között húzódott.⁴⁶ A tenger felől a várost magas tengeri védőgát vette körül, melyet a tengerészgyalogosoknak létrákkal kellett megmászniuk. A jobbszárnyon minimális ellenállással kerültek szembe, a balszárnyon azonban az A század első szakasza, a védőgátat megmászva, egy bunkerrel került szembe, ami megakasztotta az előrenyomulásukat.⁴⁷ Eközben második szakasz előrenyomult az Asahi sörfőzde épületéig, ahonnan visszarendelték őket a part

⁴³ Clark sorhajóhadnagy feladata volt továbbá a Palmi-do szigetén található világítótorony fényeinek felkapcsolása szeptember 15-én hajnalban, hogy a partraszálló kötelék biztonságosan átjuthasson a Repülőhal-csatorna szigetei között. (SIMMONS 2000. 18., 24–26.)

⁴⁴ A harmadik hullámmal szállt partra az alakulat páncélos támogatása is, hat darab M26 Pershing és négy átalakított M4A3 Sherman közepes harckocsi, az 1. tengerészgyalogos páncéloszászlóaljból.

⁴⁵ MONTROSS – CANZONA 1955. 88–96.; SIMMONS 2000. 26–29.

⁴⁶ MONTROSS – CANZONA 1955. 98.

⁴⁷ Az első szakasz mögött eközben a parton feltorlódott a század harmadik szakasza is. (SIMMONS 2000. 35.)

irányába. A század többi része semlegesítette az előttük álló bunkert, és két irányból indítottak támadást a Temető-domb ellen, amit 17:55-re sikeresen elfoglaltak, azonban nem sokkal később baráti tűz alá kerültek a tüztámogatást nyújtó LST-ktől (*landing ship, tank – harckocsi partraszállító hajó*).⁴⁸ 18:30-kor partra szállt az ezred parancsnoka, Raymond L. Murray alezredes is. Az 5. ezred alakulatainak szinte mindenhol sikerült eljutni A-O vonalig, kivéve a jobbszárny legszélén lévő a belső dagálymedencét, ezért Murray alezredes az F századot előre küldte, hogy ott állítsanak fel védelmi állást.⁴⁹

A Vörös partszakasz elleni támadással egyszerre zajlott az 1. ezred támadása a Kék partszakasz ellen. Az alakulat feladata a partraszállást követően, az O-1 vonalig történő előrenyomulás volt.⁵⁰ A másik két partraszállással ellentétbe, itt LVT-eket (*landing vehicle tracked – lánctalpas partraszállító harcjármű*) vetettek be a tengerészgyalogosok partra juttatására. A tengeri védőgátat a haditengerészet lövései több helyen is lerombolták, így könnyen át tudtak jutni rajta. A partot sűrű köd és füst takarta, ami megnehezítette az LVT-k számára a navigálást.⁵¹ Az első hullám a tervezett időben ért partot, de az utat egy földcsuszamlás zárta el előttük. Estére sikeresen elfoglalták a magaslatokat, azonban az előrenyomulás egyik tervezett határát jelentő 223-as magaslatig nem sikerült eljutni, ezért a H század második szakaszát előre küldték, azonban csupán a 180-as magaslatig jutottak, ahol engedélyt kaptak megállni.⁵²

Szeptember 16-án reggel mindkét ezred folytatta az előrenyomulást, szinte ellenállás nélkül. A Koreai Köztársaság Tengerészgyalogóságának alakulatait hátrahagyták Inchon biztosítására. A 214. tengerészgyalogos repülőzászlóalj Kansong-ni településnél egy páncélos oszlopot vett észre, amit hat darab szovjet T-34/85-ös közepes harckocsi alkotott, és csapást mért rájuk.⁵³ Délelőtt a két tengerészgyalogos ezred kapcsolatot létesített a 117-es magaslaton, délre

⁴⁸ A Temető-dombon lévő észak-koreai katonák többsége megadta magát. (MONTROSS – CANZONA 1955. 103–107. SIMMONS 2000. 36.)

⁴⁹ SIMMONS 2000. 38.

⁵⁰ Az O-1 vonal az O-A vonaltól délre található 117-es magaslattól húzódott a 94-es magaslatig, melyek a Kék partszakasz két szélén helyezkedtek el. (MONTROSS – CANZONA 1955. 98–101.)

⁵¹ Az első zászlóalj egy része a kijelölt partszakasztól északabbra szállt partra, de a hiba felismerése után átszállították őket a megfelelő helyre. (SIMMONS 2000. 42.)

⁵² Az támadás során az 1. ezred is sok hadifoglyot ejtett. (MONTROSS – CANZONA 1955. 122–124.; SIMMONS 2000. 41–43.)

⁵³ A rakéták és a napalm megrongálták a harckocsikat, azonban nem semmisítették meg őket. Ez a feladat végül az 5. ezredre maradt. (SIMMONS 2000. 44–46.)

pedig elérték az O-3 vonalat is. Az előrenyomulás a nap második felében is sikeresen folytatódott a *Force Beachhead Line* felé. 18:00-kor partra szállt Smith vezérőrnagy is, és átvette a parancsnokságot a parton lévő alakulatok felett. Éjszakára sikerült több ponton is eljutni, vagy megközelíteni a *Force Beachhead Line*-t, így elérkeztük az akció utolsó szakaszához, a **kételtű művelet lezárásához** (*termination of an amphibious operation*). A hadművelet szeptember 17-én tovább folytatódott a Kimpo reptér elfoglalásával és Szöul felé történő előre töréssel.

Szeptember 16-ától a 8. hadsereg is a támadásba lendült a puszani frontvonalon, 23-án áttörve azt és észak felé szorítva a Koreai Néphadsereg alakulatait. Az amerikaiak Szöul felszabadítására koncentráltak, ezért a visszavonuló ellenséges erőket csak részlegesen tudták bekeríteni, így sokan kijutottak a bekerítésből. Szeptember 25-én indult meg a Szöul elleni támadás. A dél-koreai fővárost szeptember 28-ára sikerült teljesen megtisztítani az észak-koreai csapatoktól.⁵⁴

Összegzés

Az inchoni partraszállás során jól megfigyelhetők a kételtű partraszálló roham szakaszai és jellemzői. A hadművelet minden tervezés és szervezés beli nehézség ellenére, teljes sikernek volt mondható, a tengerészgyalogosok példásan hajtották végre a feladatot. Ehhez nagyban hozzájárult, hogy képesek voltak megtartani a meglepés erejét, így a Koreai Néphadsereg nem vezényelt komolyabb erőket a város védelmére. Valószínűsíthető, hogy ennek is köszönhető, hogy a támadás során jelentős számú, legalább háromszáz hadifoglyot ejtettek a tengerészgyalogosok.⁵⁵ A kételtű tengeri partraszállási rohamot megelőző tevékenység során sikerült nagymértékben megrongálni a védelmet, legfőképpen Wolmi-do szigetén. Emellett a felderítésnek és az aknamentesítésnek köszönhetően a műveleti kötelék minimális veszteségekkel jutott el a műveleti területre.

Az inchoni partraszállás bizonyította, hogy a kételtű műveletek jelentősége nem szűnt meg a második világháború után, és azok továbbra is alkalmazhatók

⁵⁴ MONTROSS – CANZONA 1955. 253–280., 282–283.

⁵⁵ A hadosztály hírszerzése (G-2) csak szeptember 16-án tudta elkezdni a foglyok nyilvántartásba vételét, holott a tengerészgyalogosok már a partraszállás napján is ejtettek foglyokat. Az 1. tengerészgyalogos hadosztály szeptember 15-23-a között, 1873 főnyi hadifoglyot ejtett. (MONTROSS – CANZONA 1955. 333.; SIMMONS 2000. 68.)

a rakéták és nukleáris fegyverek korában. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a harcok konvencionális keretek között zajlottak, ezért csupán kis mértékben tértek el a második világháború során tapasztaltaktól.

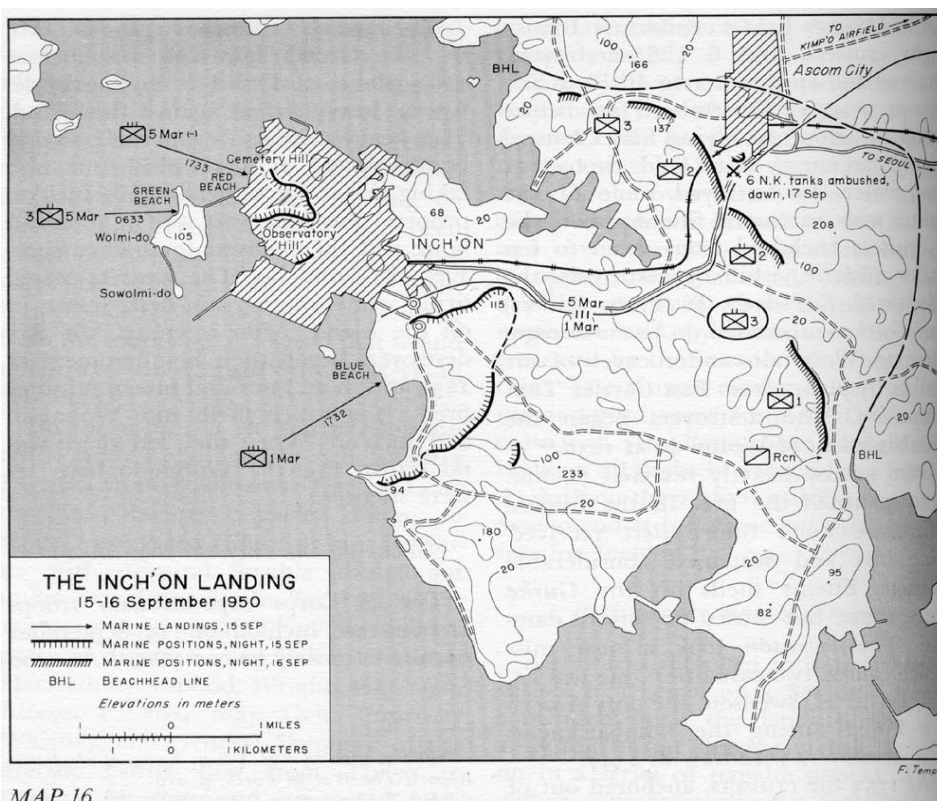
A művelet során megfigyelhető a tengerészgyalogos repülőzászlóaljok közeli légi támogatása a tengerészgyalogosok számára, különösen a szeptember 16-i előrenyomulás során. Ezt a fajta összefegyvernemi együttműködést a későbbiekben tökéletesítették, ami végül 1963-ban a Tengerészgyalogos Légi-Szárazföldi Kötelék (*Marine Air-Ground Task Force, MAGTF*) koncepciójában öltött testet.⁵⁶

A tervezés során megfigyelhető a haderőnemek közötti ellentétek tovább élése, melynek egyik jó példája Almond vezérőrnagy kinevezése a partraszállás irányítására, aki nem rendelkezett kételtű műveleti tapasztalatokkal, noha a poszt betöltésére rendelkezésre álltak tapasztalt tengerészgyalogos tábornokok is. Ez az ellentét a későbbiekben is fennmaradt.

A művelet sikerének hatására, Szöul felszabadítása után (1950. szeptember 28.) egy újabb partraszállást terveztek az 1. tengerészgyalogos-hadosztály számára, ezért kivonták őket a frontvonalból, meggyengítve az offenzívát. A partraszállásra a Koreai-félsziget keleti partján található Wonsan városát jelölték ki, azonban a haditengerészeti aknamentesítés jelentős időt vett igénybe, így mire sikerült megtisztítani a területet, addigra Wonsant már elfoglalták a szárazföld felől támadó amerikai és dél-koreai erők, ezért a tengerészgyalogosok ellenállás nélkül értek partra. Ez a későbbiekben jelentős stratégiai hibának bizonyult.

⁵⁶ *Marine Air-Ground Task Force* <https://www.marines.com/about-the-marine-corps/marine-corps-structure/air-ground-task-force.html>. Hozzáférés: 2023. november 14.

Domján Máté: *Ellentámadás a tenger felől – Az 1950-es inchoni partraszállás*

1. térkép: Az inchoni partraszállás 1950. szeptember 15-16.

(Forrás: <https://www.koreanwar.org/html/korean-war-maps-results.html?id=133>.

Hozzáférés: 2023. november 16.)

Felhasznált Irodalom

Bibliográfia

- ALEXANDER, JOSEPH H. – BARTLETT, MERILL L. (1995): *Sea Soldiers in the Cold War*. Amphibious Warfare 1945–1991. Annapolis, Maryland, Naval Institute Press.
- BAK JÓZSEF – CSONKARÉTI KÁROLY – LÉVAY GÁBOR – SÁRHIDAI GYULA (1984): *Hadihajók (típuskönyv)*. Első kötet. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó.
- BERKÁNÉ DANESCH MARIANNE – M. SZABÓ MIKLÓS – MEZŐ ANDRÁS (szerk.) (2015): *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Budapest, Zrínyi Kiadó.
- HEINL, ROBERT D. (1983): Inchon, 1950. In Bartlett, Merill L. (edit.): *Assault from the Sea. Essays on the History of Amphibious Warfare*. Annapolis, Maryland, Naval Institute Press, 337–353.
- MILLETT, ALLAN R. (1982): *Semper Fidelis*. The History of the United States Marine Corps. New York, Free Press.
- MONTROSS, LYNN – CANZONA, NICHOLAS A. (1954): *The Pusan Perimeter*. U.S. Marine Corps in Korea 1950-1953. Vol I. Washington D.C., Historical Branch, G-3 Division, Headquarters, U.S. Marine Corps.
- MONTROSS, LYNN – CANZONA, NICHOLAS A. (1955): *The Inchon-Seoul Operation*. U.S. Marine Corps in Korea 1950-1953. Vol II. Washington D.C., Historical Branch, G-3 Division, Headquarters, U.S. Marine Corps.
- SIMMONS, EDWIN H. (2000): *Over the Seawall*. U.S. Marines at Inchon. Washington D.C., History and Museums Division, Headquarters U.S. Marine Corps.

Katonai harcászati kézikönyvek és doktrínák

- FM 31-5. *Landing Operations on Hostile Shores*. Washington D.C., Government Printing Office, 1941/1942.
https://archive.org/details/landingoperation00ward_0. Hozzáférés: 2023. november 13.
- FM 31-5. *Landing Operations on Hostile Shores*. Washington D.C., War Department, 1944.
<https://archive.org/details/landingoperation00ward/mode/2up>. Hozzáférés: 2023. november 13.
- FTP 167. *Landing Operations Doctrine*. Washington D.C., Office of Naval Operations, Division of Fleet Training, 1938.

Domján Máté: *Ellentámadás a tenger felől – Az 1950-es inchoni partraszállás*

https://archive.org/details/landingoperation00unit_0. Hozzáférés: 2023. november 13.

General Order No. 241. *The Fleet Marine Force*. Washington D.C., Department of the Navy. 1933. <https://www.usmcu.edu/Research/Marine-Corps-History-Division/Frequently-Requested-Topics/Historical-Documents-Orders-and-Speeches/The-Fleet-Marine-Force/>. Hozzáférés: 2023. november 13.

JP 3-02. *Joint Doctrine for Amphibious Operations*. Washington D.C., Joint Chiefs of Staff, 2001. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwijte_XuciCAxUqIMUKHR0oCk8QFnoECA4QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.bits.de%2FNRANEU%2Fothers%2Fjp-doctrine%2Fjp3_02%252801%2529.pdf&usg=AOvVaw10u-yQJZiR-MlKnvpLizVy&opi=89978449. Hozzáférés: 2023. november 16.

JP 3-02. *Joint Doctrine for Amphibious Operations*. Washington D.C., Joint Chiefs of Staff, 2019/2021. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwijte_XuciCAxUqIMUKHR0oCk8QFnoECBYQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.jcs.mil%2FPortals%2F36%2FDocuments%2FDoctrine%2Fpubs%2Fjp3_02.pdf&usg=AOvVaw0l_Y6CSS-5-U1Qi84NAC9q&opi=89978449.

Hozzáférés: 2023. november 16.

LFM 01. *Doctrine for Amphibious Operations*. Washington D.C., Departments of the Army and the Navy. 1962. <https://archive.org/details/doctrineforamphi00unit/mode/2up>. Hozzáférés: 2023. november 13.

Tentative Manual of Landing Operations, Chapters 1-7. Washington D.C., Department of Navy, 1933/1934.

Egyéb online források

National Security Act of 1947, Pub. L. No. 80-253, 61 Stat. 495, (1947). <http://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/laws/nsact1947.pdf>. Hozzáférés: 2023. június 29.

Marine Air-Ground Task Force. <https://www.marines.com/about-the-marine-corps/marine-corps-structure/air-ground-task-force.html>. Hozzáférés: 2023. november 14.

Diodóros leírása a gall vallási és intellektuális elitrétegekről

Kapi Péter

This paper examines Diodorus' description concerning the intellectual and religious classes of Gaul and it also contains a translation of Diodorus' text with commentaries. In the first section of the study, I discuss the problems regarding our sources, and I also present how scholars judged Diodorus and his work, since certain approaches impact the interpretation of his text. Since Diodorus did not have firsthand experiences regarding this topic, he certainly used other authors – whose descriptions are now lost – to compose his work. Hence, it is quite problematic, that scholars tend to use his work to recreate his sources. It is also assumed that Diodorus' statements are based on other authors, mostly on Posidonius. But at certain points of his text, this later approach cannot be proved, since we cannot compare his description with Posidonius' lost one. Therefore, in the last section of this study, I attempt to present that Diodorus might not have been as dependent on Posidonius' work as scholars usually think. To address this question, in the middle of the study I compare specific sections of Diodorus' text with corresponding passages in the works of Caesar and Strabo, since they might have also used Posidonius work, and I also emphasize the unique elements in Diodorus' description.

Keywords: Diodorus, Strabo, Caesar, Druids, Gauls

Bevezetés

A Kr. e. 1. században alkotó Diodóros történeti munkája számos értékes információt biztosít számunkra a gallok szokásairól, valamint a gall társadalom vallási és intellektuális elitrétegeiről. A szerző munkája jól beilleszthető a korabeli, gallokról szóló leírások közé, és igen valószínű, hogy Diodóros már felhasználta a korában legújabbnak számító, Galliáról szóló alkotásokat is. Ilyennek tekinthető a valamikor Kr. e. 135 és 51 között élő, és Kr. e. 90 körül a Mediterráneum és Gallia nagy részét is beutazó Poseidónios történeti munkája, mely töredékesen maradt fenn – azaz munkáját csak onnan ismerjük, hogy más szerzők idéztek tőle.¹ Emellett elképzelhető, de nem bizonyítható egyértelműen, hogy Diodóros forrásként használta a Galliában Kr. e. 58 és 50 között hadjáratokat folytató Caesar *Feljegyzések a gall háborúról* című alkotását is,² aki, bár részben szintén felhasználhatta Poseidónioszt,³ rendelkezett személyes tapasztalatokkal is. Caesar mellett Diodórosé a legjelentősebb Kr. e. 1. századi beszámoló, ám emellett rendkívül fontos a Diodóros után alkotó Strabón *Geógraphikája* is,⁴ melyben Strabón Diodóroshoz hasonlóan Poseidónios és Caesar leírását használhatta fel.⁵

A gall szellemi és vallási elitrétegekről író szerzők közül Diodóros leírása aránylag nagy terjedelmű, és ebben a tekintetben csak Caesar múlja felül munkáját. Diodóros leírásának a pontosságával kapcsolatban azonban már komolyabb problémák merülnek fel. A széles körben elfogadott és vélhetően egyébként helyes megközelítés szerint ugyanis Caesar, Strabón és Diodóros Poseidóniostól vehette át a gallokra vonatkozó állításait,⁶ azonban az vitatható, hogy az egyes szerzők milyen mértékben használták Poseidónioszt, ugyanis a három munka között több ponton is tartalmi és terminológiai eltérések vannak, melyekkel lentebb részletesen foglalkozom. A Diodórosnál megfigyelhető eltéréseket a szakirodalom általában a forrásként szolgáló szövegek túlzott

¹ SELLARS 2006. 10.

² ALDHOUSE-GREEN 2021. 28–29. Diodóros a művében három helyen (III. 38. 2; V. 21. 2; V. 22. 1.) is ígéretet tett arra, hogy ismerteti majd Caesar fontosabb tetteit és hódításait azon a ponton, mikor a művében eljut az ő koráig, azonban erre végül nem került sor, feltehetően azért, mert később Diodóros meggondolta magát, és végül a caesari hódítás előtti eseményeknél fejezte be munkáját, lásd RUBINCAM 1998a. 233., 1998b. 78. A gall társadalom vallási és szellemi elitrétegeinek szempontjából releváns Caesar-helyek a következők: Caes. *Gal.* VI. 13–14; 16; 18; 21.

³ TIERNEY 1960. 212.

⁴ Strabo IV. 4. 4–5.

⁵ ILYUSHECHKINA 2017. 63.

⁶ KÖVES 1955. 173.; TIERNEY 1960. 203., 207., 212.; CHADWICK 1966. 24–25.

tömörítésével magyarázza, vagyis ez a nézet teljes mértékben kizárja annak a lehetőségét, hogy Diodóros saját véleményével, vagy akár más elveszett, mára már nem azonosítható forrásból származó gondolatokkal is gazdagíthatta a gall társadalomra vonatkozó ismereteinket.⁷ Ez az értelmezés elsősorban annak köszönhető, hogy a 19. és a 20. században Diodórosról egy rendkívül negatív kép alakult ki a szakirodalomban, és mivel a szerzőt megbízhatatlannak, vagy ostobának tartották,⁸ a leírását így kevésbé vették figyelembe a druidákkal kapcsolatos kutatásokban, mint például a jóval megbízhatóbbnak tartott Caesarét, még annak ellenére is, hogy Caesar – Diodórosszal szemben – jelentősen leegyszerűsítette a gall társadalmat azzal, hogy összerosott különböző társadalmi csoportokat.⁹ Bár ez a Diodórosszal szemben tanúsított negatív hozzáállás az utóbbi években valamelyest finomodott,¹⁰ a druidákkal foglalkozó szakirodalomban még mindig jelen van az a nézet, hogy Diodóros leírása részben – a számunkra már csak töredékesen fennmaradt – Poseidóniosztól, részben pedig Caesartól származik, és továbbra sem figyelhető meg egy olyan értelmezés, amely a többi szerzőtől való eltéréseket azzal magyarázná, hogy Diodóros más forrásokat is használt, vagy más szempontból kivonatolt.¹¹

A tanulmány további részében éppen ezért bemutatom, hogy Caesar és Strabón alapján milyen kép alakítható ki a gall vallási és intellektuális rétegekről, majd e rétegek kapcsán azokkal az adatokkal kívánok részletesen foglalkozni, amelyek csak Diodórosnál olvashatóak, és ezek alapján bemutatom, hogy Diodóros leírása mit ad hozzá a Caesar és Strabón alapján felvázolt képhez. Bár időrendi szempontból Diodóros leírásával Caesart követően kellene foglalkoznom, mégis utoljára vizsgálom a munkáját, mert úgy vélem, hogy így sokkal egyértelműbben bemutatható, hogy Diodóros

⁷ TIERNEY 1960. 206.; ZECCHINI 1984. 125. például azt emeli ki műve összegzésében, hogy részben Diodóros leírása alapján rekonstruálta Poseidónios munkáját, mivel Diodóros minden bizonnyal tőle függött. Ez a megközelítés azonban problémás, mert valójában nem dönthető el egyértelműen, hogy mi származhatott Poseidóniosztól. Lásd még ALDHOUSE-GREEN 2021. 29–30.

⁸ MUNTZ 2017. 14–18.; RUBINCAM 2018. 18–20.; ILLÉS 2021. 8–9.

⁹ ZECCHINI 1984. 43. Valamint lásd lent. Mivel Caesar rendelkezett személyes tapasztalatokkal, jogos lenne az a megközelítés, hogy őt megbízhatóbbnak tartsuk Diodórosnál, azonban a gall társadalom leegyszerűsítő bemutatása, és a nála található, később példaként hozott túlzások miatt érdemes kellő kritikával vizsgálni az ő munkáját is.

¹⁰ ILLÉS 2021. 8–9.

¹¹ ALDHOUSE-GREEN 2021. 28–30. DREWS 1962. 383–392. részletesen foglalkozik Diodóros forráshasználatával.

mivel járul hozzá a gall intellektuális elitről megalkotható képhez. Mivel Strabón és Caesar művével szemben Diodóros 5. könyvéről még nem készült magyar fordítás,¹² ezért a vizsgált téma szempontjából releváns részleteket fordításban és kommentárral kiegészítve közlöm, majd ezt követően összefoglalom, hogy mely információk tekinthetők a leglényegesebbnek.

E három szöveg összehasonlítása azonban abból a szempontból is érdekes, hogy mennyire tekinthető helyesnek az a szakirodalmi nézet, mely szerint Diodóros az állításai többségét Poseidóniosztól, vagy Caesartól vette át. Ezt a megközelítést ugyanis megkérdőjelezi, hogy a töredékesen fennmaradt Poseidónios követő szerzők szövegei között vannak eltérések, ráadásul a Diodórosnál szereplő állítások egy részéről úgy vélik, hogy azok Poseidóniosztól származnak, azonban ezeket a gondolatokat mindenféle *indoklás és bizonyítás nélkül* tulajdonítják Poseidóniosénak. Erre kiváló példa lehet az „Így a legvadabb barbároknál is a szenvedély enged a bölcsességnek és Arés félve tiszteli a múzsákat” mondat is, melyet Tierney Poseidónios végső megállapításának tekint,¹³ ám ez a vélemény valójában nem támasztható alá, mivel Poseidónios erre vonatkozó része nem maradt fenn, és más forrás sem igazolja a gondolat poseidóniosi eredetét, azaz nem tudjuk, hogy mit írt valójában Poseidónios.

A gall vallási és intellektuális elitrétegek Caesar és Strabón leírása alapján

Kétségtelen, hogy a gall társadalomról és a gall szokásokról a fennmaradt művek közül a legterjedelmesebb és a legnagyobb hatású leírás a személyes tapasztalatokkal is rendelkező Caesarnál olvasható.¹⁴

Az ő esetében az intellektuális és vallási rétegekkel is foglalkozó etnográfiai kiterő a *Feljegyzések a gall háborúról* című munka 6. könyvének 11–28. fejezeteiben szerepel, azonban ezeken belül az általunk vizsgált témák szempontjából csak a 13–21. fejezetek tekinthetők mérvadónak, mert ezekben vannak fontos adatok a druidákról, illetve a gall vallási szokásokról. Bár a szakirodalom elismeri, hogy Caesar több ponton is önálló lehetett a Galliában szerzett tapasztalatai miatt, mégis úgy vélik, hogy a 14–16. fejezetekben,

¹² Néhány keltákkal (*Keltoi*) kapcsolatos részlet a XIV. könyvből TAKÁCS 2008. 135–140. munkájában azonban már olvasható magyarul.

¹³ TIERNEY 1960. 207.

¹⁴ Caesar jelentőségét a személyes tapasztalatai mellett az adja, hogy a római irodalomban az ő munkája tekinthető az első autentikus alkotásnak az északi területekről, lásd ILYUSHECKINA 2017. 63.

valamint a 13. és a 17. fejezetek néhány pontján Poseidóniosztól vett át adatokat.¹⁵

Ez az elképzelés azonban nem teljesen problémamentes, és ezért vitát okoz a szakirodalomban is,¹⁶ mert felmerül a kérdés, hogy az évekig Galliában tartózkodó, és a gall intellektuális réteghez tartozó Divitiacust¹⁷ jól ismerő Caesarnak miért kellett volna nagymértékben Poseidónios leírását használnia ahhoz, hogy megírja az etnográfiai kitérőjét,¹⁸ ráadásul Strabónnál és Diodórosnál számos olyan kijelentés is olvasható, amely nem jelenik meg Caesarnál, pedig a szakirodalom szerint a két görög szerző az ő és Poseidónios munkáját használta fel.¹⁹

A különbségek közé tartozik például, hogy Caesarnál a druidák társadalomban betöltött pozíciójának és erejének a bemutatása kapta a fő hangsúlyt, míg másik két szerzőnél a druidák igazságossága volt a hangsúlyos, valamint a tevékenységeik közül a bölcseséggel való foglalkozást és vallási feladataikat említették meg.²⁰ Ez az eltérés azonban talán azzal magyarázható, hogy a három szerző más műfajokban alkotott és a szerzőknek eltérő céljai és szempontjai voltak a művek megalkotásánál. A druidák jelentősége Caesar

¹⁵ TIERNEY 1960. 212.

¹⁶ OSBORN-MARTIN 2002. 42.

¹⁷ Hogy Divitiacus druida volt-e, vagy jós, lásd KAPI 2021.

¹⁸ Caesar más területek leírásakor is figyelembe vette a görög szerzők leírásait, legalábbis a Caesarnál szereplő, Britanniával foglalkozó földrajzi leírás (*Gal. V. 13.*) esetében Caesar írott forrásokra hivatkozik, de nem nevezi meg azok szerzőit. A szöveg hely kapcsán TAKÁCS 2021. 29–32. vélhetően helyesen feltételezi, hogy ebben az esetben Caesarnak görög forrásai lehettek, melyeket azonban saját eredményeivel is kiegészített. Feltűnő azonban, hogy Caesar ezen a ponton nem a megszokott egyes szám harmadik személyű igealakokat használja magára, hanem többes szám első személyűeket, ezért vélhetően egy későbbi betoldásról lehet szó. A britanniai példa alapján elképzelhető tehát, hogy Caesar az *imitatio* és *aemulatio* elvét követve a gall etnográfiai leírás kapcsán is felhasználta görög szerzőket, hiszen ezzel műve tartalmát egyrészt az elődök eredményeiből fakadó tekintéllyel szentesítette, másrészt beillesztette azt egy már meglévő hagyományba, harmadrészt pedig a felhasznált korábbi munkák miatt kitűnhetett a kortársak számára, hogy Caesar mivel járult hozzá a tárgyalt témához. Ennek ellenére véleményem szerint jogosan vethető fel az a kérdés, hogy Caesar milyen mértékben használta fel Poseidónioszt, és mivel Poseidónios leírása nem maradt fenn, valójában az sem biztos, hogy ha Caesar vett is át információkat a gallokra vonatkozóan a korábbi munkákból, azok Poseidóniosztól származtak-e.

¹⁹ Diódorosra vonatkozóan lásd ALDHOUSE-GREEN 2021. 28–29. Strabónra vonatkozóan pedig ILYUSHECHKINA 2017. 63.

²⁰ A görög szerzőknél és a Caesarnál meglévő különbségekre már TIERNEY 1960. 214. is felhívta a figyelmet.

munkájában a görög leírásokhoz képest eltúlzottnak tűnik,²¹ és ennek az lehet az oka, hogy Caesar a druida kifejezést tágabb értelemben használta, és összemoshatta a bárdokat és a jósokat is a druidákkal.

A druidák Caesar munkájában ezért számos dologgal foglalkoztak, ugyanis egyszerre voltak bírók, papok, vezetők, diplomaták, gyógyítók, tanítók, a kultúra őrzői, ők intézték a magán- és közszámadásokat, és még az emberáldozati rituálékban is fontos szerepet játszottak.²² A legnagyobb különbség azonban a druidák vallási és politikai erejével kapcsolatos megjegyzésekben figyelhető meg, Caesar szerint ugyanis a druidák akár teljes törzseket is megbüntethettek, vagy kiközösíthettek, vagyis a leírás alapján a druidák testülete egy törzsek felett álló, és igen komoly pozícióval rendelkező szervezet lehetett. A törzsek feletti ítélkezést azonban egyedül csak Caesar említette meg, valamint a druidák testületéről, az éves gyűlésükről, és a testületet vezető, legnagyobb tekintéllyel bíró druidáról is csak nála olvashatunk. Ezekhez hasonlóan a druidák kiváltságait is csak Caesar említette meg, más szerzőnél ugyanis nem olvasható, hogy a druidák nem fizetnek adót, és az sem, hogy mentesek lennének a katonai kötelezettségek alól.²³ Caesarnál olvasható először az az állítás is, hogy a druidák csaknem húsz évig tanulnak, hogy a tanításukat nem írják le, és hogy számos elméletük van a csillagokról, a világ nagyságáról, a természetről, valamint az istenek hatalmáról.²⁴ Ezek az állítások adhatják az alapját annak a Diodórosnál és Strabónnál is fellelhető szűkszavú megjegyzésnek, mely szerint a druidák természetbölcselettel foglalkoznak.²⁵

Az emberáldozatokról szóló leírás esetében azonban elképzelhetőnek tűnik, hogy Caesar legalább egy korábbi szerzőtől vehetett át adatokat, mivel rendkívül kérdéses, hogy valóban voltak-e emberáldozatok Galliában a római hódítás korában, vagyis Caesar nem feltétlenül rendelkezhetett saját tapasztalatokkal ezekről a szertartásokról.²⁶ Caesar az emberáldozatok miatt

²¹ A Caesarnál (*Gal.* VI. 13–14.) meglévő túlzásokat TIERNEY 1960. 214. Poseidóniosra vezeti vissza, annak ellenére, hogy Strabónnál és Diodórosnál nincs nyoma hasonlóknak.

²² *Caes. Gal.* VI. 13–16.

²³ *Caes. Gal.* VI. 14.

²⁴ *Caes. Gal.* VI. 14. Ezek a gondolatok a Kr. u. 1. században alkotó Melánál (*III.* 2. 19.) is megjelennek.

²⁵ *Strabo* IV. 4. 4; *Diod.* V. 31. 3.

²⁶ A legnagyobb gondot az okozza, hogy a régészeti leletek segítségével nem lehet eldönteni, hogy a szerzők igazat állítanak-e, amikor azzal vádolják a gallokat, hogy azok emberáldozatokat mutatnak be. A legtöbb esetben ugyanis szinte teljesen lehetetlen megkülönböztetni az emberáldozati szertartások áldozatait az egyéb, erőszakos halált halt emberek maradványaitól, mivel az írott forrásaink alapján a

épített óriási „bábukról” is valamivel kevesebbet árul el, mint a nála később alkotó Strabón, ez az eltérés azonban akár azzal is magyarázható lehet, hogy Strabón kiszínezte a korábbi leírásokat, de akár az is elképzelhető, hogy a két szerző közös forrásból dolgozott, azonban Caesar leírása jóval tömörebb lett.²⁷ Ugyanakkor, míg a görög szerzők szerint az emberáldozatokat a jóslás miatt végezték, Caesar szerint a súlyos betegséggel küzdők, valamint azok fordultak ezekhez a szertartásokhoz, akiknek az élete veszélyben lehetett.²⁸ Az emberáldozatok célja így teljesen különbözik Caesarnál és a vizsgált két görög szerzőnél.

Összegezve tehát, Caesarnál egy nagyon komplex druida-kép található, melynek megalkotásához a szerző irodalmi alkotásokat és a személyes tapasztalatait is hasznosította, ugyanakkor az emberáldozatokkal kapcsolatban talán nagyobb mértékben, vagy szinte teljesen korábbi forrásokra támaszkodhatott.

Ezzel szemben a Kr. e. 1. század vége és a Kr. u. 1. század eleje környékén alkotó Strabón leírása tartalmi szempontokból sokkal közelebb áll a később bemutatandó Diodóros-szöveghez,²⁹ és ez azt is eredményezi, hogy jobban eltér Caesarétól, mert megjelennek nála a bárdok³⁰ és a jósök (*uateis*) is. Strabón fő forrása az északi területekhez Poseidónios lehetett, de emellett felhasználta Caesar leírását is.³¹ A gall intellektuális elitre vonatkozó adatok a *Geógraphikában* (IV. 4. 4–5.) viszont csak néhány esetben egyeznek meg Caesaréval. A két szerző egyetértett abban, hogy a druidák intézik a peres ügyeket, hogy részt vesznek az emberáldozati szertartásokban,³² valamint

gallok vagy leszúrták, vagy keresztre feszítették, vagy karóba húzták, vagy lenyilagták, vagy pedig élve elégették az áldozataikat, lásd HÄUSSLER 2014. 43.; Strabo IV. 4. 5; Diod. V. 31. 3–4; V. 32. 6. Azzal kapcsolatban, hogy a régészeti anyag hiányán kívül miért lehet kérdéses, hogy voltak-e Caesar korában emberáldozatok, lásd LINCOLN 1988. 381. bevezető gondolatait.

²⁷ Caesar (VI. 16.) szerint csak embereket zsúfoltak ezekbe a bábukba, Strabón (IV. 4. 5.) viszont az emberek mellett állatokat is említ.

²⁸ Caes. *Gal.* VI. 16.

²⁹ Bár Strabón műve a Tiberius-korban keletkezett – vagy legalábbis akkor fejezte be a szerző –, Augustus-kori állapotokat tükröz, lásd ILYUSHECHKINA 2017. 62.; DUECK 2000. 151. A mű datálásával kapcsolatos kérdéseket DUECK 2000. 146–151 áttekintette monográfiájában, szerinte a mű valószínűleg Kr. u. 18 és 24 között keletkezhetett, de a korábbi vélemények szerint a munka megírása jóval több időt vehetett igénybe, és elképzelhető, hogy Strabón korábban kezdte meg a mű megírását.

³⁰ A bárdokról mindössze annyi derül ki, hogy énekesek és költők voltak, lásd Strabo IV. 4. 4.

³¹ ILYUSHECHKINA 2017. 63.

³² Ennél többet azonban nem árulnak el a druidák szerepéről ezekben a szertartásokban.

abban is, hogy ők foglalkoznak természetbölcseleti kérdésekkel, de ez utóbbit Strabón a jósokhoz (*uateis*) is hozzákapcsolta.³³ Strabónnál azonban emellett az is olvasható, hogy a druidák erkölcsbölcselettel (*éthiké philosophia*) is foglalkoznak,³⁴ megakadályozhatják a harcokat, illetve azt tanítják, hogy mind a lélek, mind pedig a világ elpusztíthatatlan.³⁵ Strabón beszámolója tehát segít árnyalni valamelyest a druidák szerepét azzal, hogy a jósokat (*uateis*) is megemlíti, ugyanis leírása alapján arra következtethetünk, hogy az emberáldozatok bemutatása a jósok feladata lehetett, bár az nem derül ki, hogy a druidák miért voltak nélkülözhetetlenek ezeken a szertartásokon.³⁶

A gall vallási és intellektuális elitrétegek Diodóros leírása alapján

Diod. V. 31. 2–5.

V. 31. 2.³⁷ *Náluk³⁸ is vannak dalköltők (poiétai melón),³⁹ akiket bárdoknak (bardos⁴⁰) neveznek. Ezek a lírákhoz hasonló hangszerekkel énekelve egyeseket magasztalnak, másokat káromolnak.⁴¹ Vannak náluk bizonyos filozófusok (philosophoi⁴²)*

³³ Strabo IV. 4. 4.

³⁴ Ez a kijelentés a vizsgált szerzők közül egyedül Strabónnál (IV. 4. 4.) szerepel.

³⁵ Ez szintén nem olvasható sem Caesarnál, sem pedig Diodórosnál.

³⁶ Strabo IV. 4. 5.

³⁷ A fordítás alapjául VOGEL 1985 szolgált. A szöveggel kapcsolatban lásd GRUEN 2011. 143–146.

³⁸ A névmás itt a gallokra (*Galatai*) utal vissza, mert a szöveg az 5. könyv gallokkal foglalkozó (V. 25–32.) részében olvasható és a szöveggörnyezetben végig a gallokról van szó.

³⁹ Feltehetően ez kapcsolatban áll Diodóros későbbi állításával (V. 31. 5.), mely szerint a harcokat úgy fékezik meg, mintha varázskéneket énekelnének.

⁴⁰ A bárdokról Diodóros fenti szűkszavú leírása a legrészletesebb. Feltételezhető azonban, hogy a gall társadalmakon belül részben a bárdok lehettek a szóbeli hagyományok őrzői, Caesar megjegyzése alapján (*Gal.* VI. 14.) ugyanis a druidáknak – Caesar esetében feltételezhető, hogy ő a bárdokat is druidáknak tekintette, lásd TIERNEY 1960. 214. – is tekintélyes számú verset kellett megtanulniuk, mivel a hagyomány leírása tilos volt. Ebből adódóan helyes lehet KENDRICK 1994. 28–29. azon megállapítása, mely szerint a bárdok és a druidák csoportja között szoros volt a kapcsolat, és a szerzőnek abban is igaza lehet, hogy a vallási feladataik elvesztése után a druidák a bárdok közé olvadhattak be. A bárdok társadalomban betöltött szerepe kétségtől jelentősebb volt, mint a mai értelemben vett költők és dalnokoké. Diodóros leírásában ugyan a hagyományok őrzése nem szerepel a feladataik között, de több megjegyzés (V. 31. 2; V. 31. 5.) is arra utal, hogy a bárdok képesek voltak befolyásolni a közvéleményt.

⁴¹ Hasonló állítás olvasható Ammianus (V. 9. 8.) munkájában is.

⁴² A barbár „filozófusok” más görög-római szerzőknél is megjelennek, a gallokokhoz Cicero (*Div.* I. 41. 90.), Strabón (IV. 4. 4.), Mela (III. 2. 19.), Alexandriai Kelemen (I. 15. 71. 3.), Hippolytos (*Haer.* I. 25.), Diogenés Laertios (*Vitae Praef.* 1; 6.), Dión Chrysostomos (*Or.* XLIX. 7–8.) és Ammianus (V. 9. 8.) kapcsolja a filozófiát, bár ezek közül néhány szerző csak a *physiologia* (természetbölcselet) gyakorlását, vagy a bölcsségek tanítását említi. A szövegben a filozófus kifejezés egyébként kapcsolatban állhat

és *theologosok* (*theologoi*⁴³) is, akiket szerfelett tisztelnek, ezeket druidáknak (*druidai*) nevezik. 3. *De élnek jóssokkal* (*mantis*⁴⁴) is, ezeket nagyon tisztelik. Ők madárjósláson keresztül és az áldozatok⁴⁵ bemutatása révén megmondják a jövőt,⁴⁶ és az egész nép az alárendeltjük.⁴⁷ Van egy hihetetlen és furcsa szokásuk,⁴⁸ leginkább akkor, amikor jelentős ügyeket vizsgálnak meg: miután

Diodóros egy korábbi (V. 28. 5–6.) kijelentésével, mely Pythagoras tanait a gallokhöz kapcsolta: 5. *Az idegeneket is meghívják a lakomákra, és csak az étkezés után kérdezik meg, hogy kik ők és mire van szükségük? Szokásuk volt az étkezéshez ülve minden komolyabb ok nélkül veszekedni és egymást párbajra hívni. Ilyenkor semmibe vették a halált is. Mert megerősödik náluk Pythagoras tanítása:* 6. *tudott dolog, hogy az emberek lelke halhatatlan és hogy néhány elrendelt év múltán újra élnek, mivel a lélek egy másik testbe lép. Ezért a halottak temetésén néhány, a halott rokonai számára megírt üzenetet a tűzbe vetnek, mintha azokat a holtak majd elolvassák.* TIERNEY 1960. 206. szerint – és ebben valószínűleg igaza van – a pythagorasi tanok hozzákapcsolása a gallokhöz csak kitaláció, melyet feltehetőleg egy temetési szokás félreértése magyarázhat, ugyanis Tierney elképzelhetőnek tartja, hogy a bárdok kedvelt költeményeit égethették el a halottal. Ez utóbbi hipotézis lehetséges, de semmiképpen sem bizonyítható.

⁴³ A *theologos* kifejezés itt „az istenekkel beszélő” értelemben szerepel – lásd lent (Diod. V. 31. 4.), vagyis a kifejezés arra utal, hogy valamiféle istenekhez kapcsolódó tudománnyal foglalkoznának. A druidákat egyedül Diodóros nevezte *theologosoknak*, és a V. 31. 4.-ben róluk tett állítások is egyedinek tekinthetők.

⁴⁴ A görög szerzők közül egyedül Diodóros illeti ezt a csoportot a *mantis* (jós) elnevezéssel, mivel Strabón (IV. 4. 4.) is említ a bárdok és a druidák mellett egy jóslással foglalkozó csoportot, azonban ő az *uateis* szót használja, mely meglehetősen hasonlít a szintén jós jelentésű latin *vatesra*. A *vates* szó eredetileg gall eredetű lehet, és feltehetően csak Strabón őrizte meg munkájában az eredeti gall kifejezést, lásd DE VAAN 2008. 656.; KÖVES 1955. 172.

⁴⁵ A *thysia* az áldozati állatok feláldozását is jelentheti (ez az értelmezés jelenik meg OLDFATHER 1949 fordításában: „and these men foretell the future by means of the flight or cries of birds and of the slaughter of sacred animals, and they have all the multitude subservient to them”, azonban a szövegből nem derül ki egyértelműen, hogy kiket, vagy miket áldoztak fel.

⁴⁶ Diodóros kijelentése szerint az áldozatok bemutatása tehát a jóssok (*mantis*) feladata volt.

⁴⁷ Caesar (*Gal.* VI. 13.) szerint csak az előkelő harcosok (*equites*) és a druidák rendelkeznek olyan mértékű befolyással, hogy a népet szinte szolgálzámba vehetik. Diodóros állítása azonban ezt a képet árnyalja, ugyanis, ha a szerző nem téved, akkor a jóssok és a bárdok is az előbbi két csoport mellé sorolhatók.

⁴⁸ ALDHOUSE-GREEN 2021. 113. szerint e tagmondat alanyai a druidák: „In particular when enquiring into matters of great import the Druids have a strange and terrible custom; they devote to death a human being and stab him with a dagger in the region above the diaphragm, and when he has fallen they fortell the future from the spurting of the blood, placing their trust in some ancient and long-continued observation of these practices.” Ez az értelmezés azonban nem valószínű a szöveggörnyezet miatt, az *oiónoskopias* (madárjóslás) és a *ta mellonta prolegusi* (megmondják a jövőt) ugyanis arra utal, hogy itt a jóssokról (*mantis*) van szó. Az a helyes értelmezés, mely szerint itt a Diodóros az áldozatot bemutató jóssokról írt, már igen korán megjelent, lásd JUBAINVILLE 1877. 219.

ugyanis (vízzel) megtisztították,⁴⁹ késsel megsebesítenek egy embert a rekeszizma felett,⁵⁰ és miután a megszárt férfi összeesett, az eséséből és a tagjai rángásából, sőt a vér folyásából is megismerik a jövőt, mivel valamiféle régi és ősi megfigyelésben is hisznek ezekkel kapcsolatban.⁵¹ 4. Az a szokásuk, hogy senki sem mutat be áldozatot filozófus (philosophos) nélkül.⁵² Azt mondják ugyanis, hogy a hálaáldozatokat az isteni természetben jártas emberek segítségével kell bemutatni az isteneknek, mivel azok mintegy egy nyelvet beszélnek az istenekkel, és azt gondolják, hogy az ő közvetítésükkel kell kérni a jó dolgokat. 5. De nemcsak a béke idejében szükséges dolgokkal kapcsolatban, hanem a háborúk ügyében is kiváltképp hisznek ezeknek (a druidáknak) és a dalköltőknek (melóduntes poiétai):⁵³ és nemcsak a saját népük,

⁴⁹ A *kataspeisantes* kifejezés azt is takarhatja, hogy először italáldozatot mutattak be, illetve az áldozat felszentelését, megtisztítását is jelentheti. A vízzel való meghintés célja a rituális megtisztítás lehetett, és ez jelenik meg Strabónnál is – lásd a következő lábjegyzetet. Mindenesetre nem lehet határozottan eldönteni, hogy itt pontosan mire utalt Diodóros.

⁵⁰ Strabón (IV. 4. 5: *Mert egy vízzel meghintett embert késsel hátba döftek és aztán a vergődéséből jósoldak.*) elképzelhető, hogy ugyanerről ír, azonban nála nem *expressis verbis* a rekeszizom felett sebesítettek meg az áldozatot, hanem a hátába döftek a kést. A gall emberáldozatokról Diodóros egy másik helyen (V. 32. 6.) is ír: *Megfelelően a vadságuknak, furcsamód még az áldozati szertartások során is istentelenséget követnek el: mert a gonosztevőket öt évig fogságban tartják, azután karóba húzzák az istenek tiszteletére, és hatalmas máglyákat építenek, amelyeken felajánlják őket sok más áldozati adománnyal együtt. A hadifoglyokat is áldozatként használják az istenek tiszteletére. Közülük egyesek a háborúkban elfogott állatokat az emberekkel együtt megölik, vagy elégetik, vagy másféle kínzásokkal megölik.*

⁵¹ Mint fentebb említettem, vitatható, hogy valóban voltak-e emberáldozatok a Kr. e. 1. századi Galliában, mivel nagyon nehéz megkülönböztetni az emberáldozatokat más erőszakos halálaktól a régészeti anyagokban. Emellett azonban az irodalmi források esetében is problémát jelent, hogy az antik szerzők gyakran használták fel korábbi szerzők munkáját narratíváik megalkotásához, és elképzelhető, hogy a fennmaradt forrásaink egy korábbi állapotot örökítettek meg. Ezért lehetséges, hogy az emberáldozatokat csak azért említették meg, hogy negatívan ábrázolják a gallokat – például Strabón (IV. 4. 5.) már megjegyzi, hogy ezeket betiltották a rómaiak, ám előtte részletesen ismerteti a szokást –, vagy egyszerűen a régebbi irodalmi alkotások felhasználása miatt nem tudtak arról, hogy már nem voltak emberáldozatok. A galloktól való félelmet (*metus Gallicus*, vagy *tumultus Gallicus*) a korabeli politikusok gyakran használták arra, hogy mozgósítsák a polgáraikat, lásd SZABÓ 2000. 1.

⁵² A filozófus itt a korábban említett druidákra utal vissza, ugyanis Diodóros korábban csak velük kapcsolatban használta ezt jelzőt, valamint az ezt következő mondat is szintén a korábbi *vannak náluk bizonyos filozófusok és theologosok is, akiket szerfelett tisztelnek, ezeket druidáknak nevezik* mondathoz kapcsolható. Lásd ALDHOUSE-GREEN 2021. 51.

⁵³ A druidák mellett Diodóros szerint a költők voltak azok, akik akár a háborúkat is megakadályozhatták. A harcok megfékezését Strabón (IV. 4. 4.) a druidákhoz kötötte, tehát elképzelhető, hogy Diodóros csak tévesen kapcsolta ezt a költőkhöz is, mert összemosta a két réteget, ugyanakkor az sem zárható ki, hogy

hanem az ellenséges népek is.⁵⁴ Sokszor, mikor a seregek csatasorokban közelednek egymás felé felemelt kardokkal és maguk elé tartott lándzsákkal, ezek (a druidák vagy a dalköltők) középre mennek, és úgy fékezik meg a harcosokat, mintha csak varázsénekekkel bővílnének el valamiféle vadállatokat. Így a legvadabb barbároknál is a szenvedély enged a bölcsességnek és Arés félve tiszteli a múzsákat.⁵⁵

A fent idézett leírásában jól látható, hogy Strabónhoz képest Diodóros jóval többet árul el a Caesar által egyáltalán nem említett bárdok és a jósok feladatairól. A Diodóros által összeállított leírás így amennyiben hiteles, rendkívül hasznos a modern kutatók számára, mert segít elkülöníteni az egyes csoportok feladatköreit. A három intellektuális csoport közül Diodóros először a bárdokat definiálja. Az ő esetükben két olyan lényeges információ is megjelenik, amely nem szerepel Strabónnál. Az egyik, hogy énekeikkel képesek voltak befolyásolni a korabeli közvéleményt, a másik, hogy Diodóros szerint a druidák mellett a bárdoknak is szerepe lehetett a csaták megakadályozásában.⁵⁶ A bárdokat követően Diodóros a druidákkal foglalkozik, akiket filozófusoknak és *theologosoknak* nevez. Ez az állítás lényegében megjelenik Caesarnál (*Gal.* VI. 14.) is, ezért úgy tűnhet, hogy ezen a ponton Diodóros részben Caesar azon állítását értelmezte, mely szerint a druidáknak számos elmélete van a csillagokról, a világ nagyságról, a természetről, valamint az istenek hatalmáról, mely utóbbi kapcsolódhat a *theologos* kifejezéshez. Ez a magyarázat azonban némiképp kétséges, mert Diodóros leírásából a későbbiekben kiderül, hogy a druidák feladata volt közvetíteni a szertartások során az emberek és az istenek között, és emiatt a

Strabón leírása hiányos. Ahogy azt már fentebb láttuk, a két szerző esetében feltételezhető, hogy mindketten legalább részben Poseidónios munkáját használták fel. Mivel azonban Poseidónios csak töredékesen maradt fenn, nem lehet határozottan megállapítani, hogy ebben a kérdésben melyikük volt a pontosabb, ráadásul Diodóros esetében általában gondot okoz annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy hogyan, és mennyire pontosan használta a forrásait, lásd ILLÉS 2020. 100.

⁵⁴ A druidákról Strabón (IV. 4. 4.) is azt állítja, hogy ők a legigazságosabbak, így valószínű, hogy a vallási és intellektuális elitet bevonták a diplomáciai kérdések rendezésébe. Ezt megerősítheti, hogy Caesar (*Gal.* VI. 13.) szerint a druidák ítélkezhetek akár a törzsek felett is, és az évente tartott gyűlésükön is számos peres ügyet intéztek.

⁵⁵ TIERNEY 1960. 207. szerint ez a megállapítás Poseidóniostól származik, állítását azonban nem indokolja, és valójában nem is bizonyítható, mert Poseidónios csak töredékesen maradt fenn.

⁵⁶ Ehhez lásd az 53. jegyzetet.

theologos kifejezés valószínűleg inkább az „istenekkel beszélők” értelemben szerepel a szövegben, míg Caesarnál ez nem jelenik meg. Mivel azonban a druidáknak ez a közvetítő szerepe nem fordul elő más fennmaradt szerzőnél, feltehető, hogy ezek az állítások egy másik, számunkra elveszett szerzőtől származhatnak, vagy Diodóros saját gondolatai lehettek.⁵⁷ Ettől függetlenül kiemelendő, hogy az istenek és az emberek közötti közvetítés megemlékezésével Diodóros magyarázattal szolgál arra, hogy a druidáknak milyen szerepe volt az áldozati szertartások során, vagyis ebben a tekintetben sokkal több adatot biztosít a számunkra, mint Strabón. A szerző jósokkal (*mantis*) kapcsolatos megjegyzései részben megerősítik Strabón leírását, mert az áldozatok leölését Diodóros is ehhez a csoporthoz kötötte, viszont az eltér e két szerző leírásában, hogy a jóskok foglalkoznak-e természetbölcsellel, vagy sem, ez az állítás ugyanis Diodórosnál egyáltalán nem szerepel. Ezenkívül az emberáldozatok kapcsán is eltérésként jelenik meg, hogy Diodóros csak hatalmas máglyákat említ,⁵⁸ Strabónnál (IV. 4. 5.) és Caesarnál (*Gal.* VI. 16.) azonban ezek emberalakúak voltak.

Összegzés

Diodóros beszámolója néhány rendkívül hasznos adattal egészíti ki a gall vallási intellektuális elitrétegekkel kapcsolatos ismereteinket. A szerző ugyanis sokkal árnyaltabban mutatta be a gall bárdokat, mint a többi szerző, mert kiemelte azoknak a társadalomra és közvéleményre gyakorolt hatását. Emellett Diodóros leírása nagy segítséget nyújt abban, hogy jobban megértsük az egyes társadalmi csoportok szerepét a vallási szertartások során, ugyanis a munkája alapján feltételezhetjük, hogy a druidáknak egyfajta közvetítő szerepe lehetett az istenek és az emberek között.

Bár kétségtelen, hogy Diodóros leírásában vannak olyan pontok, amelyek akár Poseidóniosztól is származhatnak, a három összehasonlított munkában fellelhető különbségek erősen megkérdőjelezzik, hogy Caesar, Strabón és Diodóros valóban olyan nagy mértékben használta-e Poseidónios leírását, mint azt korábban gondolták. Azok az adatok ugyanis, amelyek vagy csak Caesarnál, vagy csak Strabónnál, vagy csak Diodórosnál fordulnak elő, rávilágítanak arra, hogy ha ezek a szerzők valóban egy közös munkából

⁵⁷ Ha ezek az állítások valóban Poseidóniosztól származnak, akkor az, hogy a Diodórosnál szereplő állítások hiányoznak a többi olyan munkából, amelyben potenciálisan Poseidónioszt használhatták fel, rámutat arra, hogy a szerzők rendkívül szelektíven idézhették Poseidónioszt.

⁵⁸ Lásd az 50. lábjegyzetet.

dolgoztak, akkor kivétel nélkül rendkívül szelektíven idézhették Poseidónios munkáját, és emiatt nem hozható fel érvként a vitás kérdések eldöntésére az, hogy az egyik szerző általában pontosabban idézett a másiknál, vagyis helytelen ez alapján eldönteni, hogy melyik szerző leírása tekinthető hitelesebbnek egy konkrét kérdés esetében.

Néhány témában – például az emberáldozatok bemutatásának módszerében és céljában – ráadásul kisebb-nagyobb eltérések is megfigyelhetők az egyes leírások között, ez pedig arra enged következtetni, hogy az esetleges átvételek is pontatlanok lehettek, vagy a szerzők kiszínezhették saját gondolataikkal a már meglévő hagyományokat. Mindenesetre a szerzők számára forrásként használt munka – vagy munkák – hiánya miatt nem áll rendelkezésünkre kellő információ ahhoz, hogy eldöntsük, hogy melyik szerző álláspontja tekinthető helyesnek ezekben a kérdésekben. Így ezeket a témákat továbbra is kellő óvatossággal kell megközelíteni, és semmiképpen sem lehet az egyik szerzőt eleve megbízhatóbbnak tartani, mint a másikat, még akkor sem, ha például rendelkezett személyes tapasztalatokkal is, hiszen a szerzők az egyéni céljaik érdekében propagandisztikus elemeket is beleszőhettek narratívájukba, és ezért elképzelhető, hogy sokkal negatívabban mutatták be a gallokat, mint amilyenek azok valójában voltak.

Felhasznált irodalom

Bibliográfia

- ALDHOUSE-GREEN, MIRANDA (2021): *Rethinking the Ancient Druids. An Archaeological Perspective*. Melksham, University of Wales Press.
- CHADWICK, NORA K. (1966): *The Druids*. Cardiff, University of Wales Press.
- DE JUBAINVILLE, H. D'ARBOIS (1877): Le Druidisme Irlandais. *Revue Archéologique*. 34. évf. 217–224.
- DE VAAN, MICHAEL (2008): *Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 7. Leiden–Boston, Brill.
- DREWS, ROBERT (1962): Diodorus and His Sources. *The American Journal of Philology*. 83. évf. 4. sz. 383–392.
- DUECK, DANIELA (2000): *Strabo of Amasia. A Greek Man of Letters in Augustan Rome*. London–New York, Routledge.
- GRUEN, ERICH S. (2011): *Rethinking the Other in Antiquity*. Princeton, Princeton University Press.
- HÄUSSLER, RALPH (2014): Manipulating the Past. Re-thinking Graeco-Roman accounts on 'Celtic' religion. In Francisco Marco Simón – Francisco Pina Polo – José Remesal Rodríguez (szerk.): *Fraude, Mentira y Engaños En El Mundo Antiguo*. Col·leccio Instrumenta 45. Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona. 35–54.
- ILLÉS IMRE ÁRON (2020): Philippos halála Diodórosnál (Diod. XVI. 91-94). *Ókor: folyóirat az antik kultúrákról*. 19. évf. 3. sz. 99–107.
- ILLÉS IMRE ÁRON (2021): *Nagy Sándor uralkodása*. Diodóros Történeti könyvtárának 17. könyve. Szeged–Budapest, Martin Opitz.
- ILYUSHECHKINA, EKATERINA (2017): Strabo's Description of the North and Roman Geo-Political Ideas. In Daniela Dueck (szerk.): *The Routledge Companion to Strabo*. London, Routledge. 60–68.
- KAPI PÉTER (2021): Divitiacus: egy druida portréja? In Dávid Benjámín – Kiss Gábor Ferenc – Lengyel Ádám (szerk.): *"Sapere aude" A Szegedi Történezhallgatók Egyesületének Második Konferenciája tanulmánykötete*. Szeged, Belvedere Meridionale. 109–119.
- KENDRICK, T. D. (1994): *The Druids*. London, Senate. Első megjelenés: 1927.
- KÖVES TAMÁS (1955): Les Vates des Celtes. *Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae*. VI. évf. 171–275.

- LINCOLN, BRUCE (1988): The Druids and Human Sacrifice. In Mohammad Ali Jazayery – Werner Winter (szerk.): *Languages and Cultures. Studies in Honor of Edgar C. Polomé*. Trends in Linguistics: Studies and Monographs 36. Berlin–New York–Amsterdam, Mouton de Gruyter. 381–395.
- MUNTZ, CHARLES E. (2017): *Diodorus Siculus and the World of the Late Roman Republic*. New York, Oxford University Press.
- OLDFATHER, C. H. (1949): *Diodorus of Sicily*. Vol III. The Loeb Classical Library. London–Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- OSBORN-MARTIN, ERIN (2002): Understanding Caesar’s Ethnography. A Contextual Approach to Protohistory. *Journal of the National Collegiate Honors Council*. 3. évf. 1. sz. 32–58.
- RUBINCAM, CATHERINE (1998a): How many books did Diodorus Siculus originally intend to write? *Classical Quarterly*. 48. évf. 1. sz. 229–233
- RUBINCAM, CATHERINE (1998b): Did Diodorus Siculus Take over Cross-References from His Sources? *The American Journal of Philology*. 119. évf. 1. sz. 67–87.
- RUBINCAM, CATHERINE (2018): New and Old Approaches to Diodoros. Can They Be Reconciled? In Lisa Irene Hau – Alexander Meeus – Brian Sheridan (szerk.): *Diodoros of Sicily*. Historiographical Theory and Practice in the *Bibliothèque*. Studia Hellenistica 58. Leuven–Paris–Bristol, Ct., Peeters. 13–42.
- SELLARS, JOHN (2006): *Stoicism*. Berkeley–Los Angeles, Acumen.
- SZABÓ MIKLÓS (2000): *Tumultus Gallicus*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- TAKÁCS LEVENTE (2008): *M. Furius Camillus*. Egy római hős a római történetírás tükrében. Debrecen, DEENK Kossuth Egyetemi Kiadó.
- TAKÁCS LÁSZLÓ (2021): Caesar: Britannia és Hibernia. In Tóth Orsolya (szerk.): *Norma Sapientiae*. Tanulmányok Havas László Emlékére. Hereditas Graeco-Latinitatis 9. Debrecen, Debreceni Egyetem Klasszika-filológiai és Ókortörténeti Tanszéke. 22–34.
- TIERNEY, J. J. (1960): The Celtic Ethnography of Posidonius. *Proceedings of the Royal Irish Academy* 1959–60. 60. évf. 198–276.
- VOGEL, FRIDERICUS (szerk.) (1985): *Diodori Bibliotheca Historica*. Vol. II. Stuttgart, Teubner.
- ZECCHINI, GIUSEPPE (1984): *I Druidi e l’opposizione dei Celti a Roma*. Milano, Jaca Book.

Hős kalandorból tudós-űrhajós. Az asztronauták ábrázolása az űrkorszakban

Kiss Szandra

The dawn of the space age, the possibility of manned spaceflight, created the opportunity for new characters and heroic images to appear in the public imagination. In the United States, the first group of astronauts, the Mercury Seven, became the archetypes of the astronauts of the 1960s, and set the standard for the way they were portrayed until the Apollo program. They were brave, heroic, adventurous men, patriotic but also possessing the traits of the common man. These motifs also fitted in well with NASA's efforts at positive public relations to increase support for their space programs.

However, the easing of the space race also had an impact on the classic hero astronaut image. Space programs increasingly served the needs of various disciplines rather than political interests and historical success. This required a different type of person with a different background. However, the interest in scientific astronauts was not nearly as great as in their predecessors.

In my study, I will present the motifs in the portrayal of American astronauts that have shaped the general image of astronauts in the American press and propaganda. I will also discuss the reasons that determined the main character traits and the factors that ultimately led to the complete change in the astronaut's image.

Keywords: astronaut, space race, astronaut's image, american space programs

Bevezetés

Az űrkorszak kezdete, az emberekkel végrehajtott űrrepülések megvalósíthatósága megteremtette annak a lehetőségét, hogy új karakterek, új hősképek jelenjenek meg a köztudatban. Az Egyesült Államokban az első űrhajóscsoport, a Mercury Hetek tagjai váltak az 1960-as évek asztronautáinak archetípusaivá, amelyek egészen az Apollo-programig meghatározták az általános ábrázolási módot. Bátor, hős, patrióta, kalandor férfiokról beszélhetünk, akik azonban az átlagember, az átlagos amerikai jellemzőivel is rendelkeztek. Az űrhajósok köré kialakult imázst pedig propagandacélokra is fel lehetett használni. Karakterük felhasználható volt a Szovjetunióval való rivalizálás során, hiszen tőlük lehetett várni azt, hogy helyreállítsák az amerikaiak becsületét és megszerezzék az elsőséget az Egyesült Államok számára az űrversenyben.

Az űrverseny enyhülése azonban a klasszikus hős-asztronauta vagy pilóta-asztronauta imázsra is hatással volt. Az első Holdra-szállást követően az űrprogramok egyre inkább a különféle tudományterületek igényeit szolgálták ki a politikai érdekek és történelmi sikerek helyett. Ehhez azonban más típusú és más háttérrel rendelkező személyekre volt szükség, akik alkalmasak voltak a tudományos tevékenységek, kutatások és megfigyelések elvégzésére is. A tudós-űrhajósokat azonban korántsem övezte akkora érdeklődés, mint elődjeiket. Az egykor hősként, példaképként megjelenített asztronauta-imázs fokozatosan elhalványult és veszített jelentőségéből is. Ugyanakkor nem is volt már rájuk feltétlenül szükség, mint a közvéleményt befolyásoló erő, ahogy az amerikai űrprogramok is elveszítették kiemelt szerepüket a politikai színtéren.

A szakirodalmakat tekintve Matthew Hersch, James Kauffman, és Roger D. Launius munkásságát érdemes kiemelni az asztronauták ábrázolásával kapcsolatban. Launius többek közt a mítoszteremtést emeli ki, mint fontos tényezőt. Az űrhajósokról ugyanis szinte azonnal kialakult az „egy közülünk” mítosza, hiszen addigi életútjuk hasonlított az átlagoshoz. Emellett Launius kiemeli azt is, hogy maguk az első csoport tagjai határozták meg azt az asztronauta mítoszt, amelyet a későbbiekben a többiek is követtek.¹ Az a megállapítás, miszerint az asztronautákról kialakult kép egyfajta termék, egy

¹ LAUNIUS 2008 178-194.

marketingfogás lenne, több szerzőnél is megjelenik.² Kauffman a NASA korai PR tevékenységével foglalkozik abban az időszakban, ami lényegében meghatározta a kialakult asztronauta-képet. Hersch az *Inventing the American Astronaut* című könyvében azt mutatja be, hogy hogyan alakult ki az asztronautaimázs és ezzel együtt maga az űrhajós, mint szakma, valamint később mindez hogyan indult lassú hanyatlásnak és változott meg a róluk kialakított kép. Az 1960-as években az asztronauták számára az is lényeges volt, hogy létrehozzák a saját szubkultúrájukat (ennek egyik meghatározó eleme a pilóta-asztronauta identitás), és mivel az amerikai űrhajósok a nyilvánosság számára ismert személyek voltak, ez egyfajta hatalmat is adott a kezükbe. A későbbiekben, a tudós-űrhajósok megjelenésével azonban ellentét kezdett el kialakulni a már ismert asztronautaimázs és az új űrhajóstípusok között. Az űrverseny és a hidegháború enyhülése, az űrprogramok profilváltása, valamint a változó társadalmi-kulturális közeg magával hozta a Mercury Hetek által felépített imázs változását, majd később az asztronautaimázs elértéktelenedését is. Hersch munkássága esetében jelen tanulmány szemszögéből nézve a pilótaszerep identitást meghatározó szerepét kell kiemelni. Ez volt ugyanis az egyik olyan motívum, ami egyrészt meghatározta az asztronautákat, másrészt ez az identitásteremtő motívum megváltozása okozza a későbbiekben a „konfliktushelyzetet” a tudós-űrhajósok megjelenésével, akik esetében értelemszerűen ez a motívum már nem egy személyiséget és imázst meghatározó elem.³

Tanulmányomban az amerikai asztronauták ábrázolásában megjelenő főbb motívumokat mutatom be, amelyek meghatározták az űrhajósokról kialakított általános képet. Ismertetve azokat az okokat, amelyek alapvetően meghatározták az 1960-as években a főbb karakterjegyeket, valamint bemutatva azokat a tényezőket, amelyek végül az űrhajósok általános ismertetőjegyeinek teljes megváltozásához vezettek.

Az űrhajósok kiválasztásának folyamata

Ahhoz, hogy megértsük, hogy hogyan is alakult ki az asztronautákról a pilóta-űrhajós kép és azok az általános jellemzők, amelyek meghatározták az 1960-as évek amerikai űrhajósképét, érdemes röviden áttekinteni a NASA asztronautákra vonatkozó kiválasztási folyamatát.

² SMITH 1983 177-178., KAUFFMAN, 1991 59-60.

³ HERSCH 2012 16.

A NASA a vizsgált időszak alatt (1958–1975) hét alkalommal folytatott le kiválasztási eljárást. Az első három csoport esetében kritériumként szerepelt a tesztpilóta végzettség, a repült órák száma, de volt olyan csoport is, ahol elvárás volt a sugárhajtású repülőgépen szerzett tapasztalat.⁴ Először a negyedik csoport (Astronaut Group 4 – „The Scientists”, 1965) esetében fordult elő az, hogy nem volt szükséges a tesztpilóta végzettség és tapasztalat, helyette a természettudományi, az orvosi, a mérnöki területen szerzett doktori cím és tapasztalat volt a mérvadó.⁵ Az itt kiválasztott 6 asztronauta alkotta az első, tudósokból álló űrhajóscsoportot, amelyet az űrverseny során még egy hasonló jellegű csoport követett (Astronaut Group 6 – „Excess Eleven”, 1967). A 17 tudós-űrhajós közül egyedül Harrison H. Schmitt⁶ számára adatott meg az, hogy az Apollo-17 tagjaként, részt vegyen a program utolsó küldetésén. Az 1965-ben és az 1967-ben kiválasztottak közül további három fő repült még 1975-ig, míg többen a Shuttle-program keretei közt jutottak el a világűrbe.⁷ Ez az alacsony arány többek közt azzal is magyarázható, hogy az Apollo-program a tervezettel ellentétben korábban és kevesebb Holdra szállást célzó űrrepüléssel ért véget 1972-ben.

⁴ SWENSON — GRIMWOOD — ALEXANDER 1998 131.; ROUNDUP Vol. 1. No. 14. (1962) 1.; Vol. 2. No. 17. (1963) 2-3.;

⁵ ROUNDUP Vol. 2. No. 17. (1963) 2-3.;

⁶ Harrison H. Schmitt (1935–) amerikai geológus, űrhajós, 1977–1983 között szenátor. 1965-ben, a negyedik űrhajóscsoport tagjaként választották ki. Holdkomp pilótaként az Apollo-15 tartaléka, majd az utolsó Hold-küldetés résztvevője (Apollo-17). A tizenkettedik ember, aki a Hold felszínére lépett.

⁷ HERSCH 2011 83-84.

Astronaut Group 1 – Mercury Seven	Astronaut Group 2 – Next Nine/New Nine	Astronaut Group 3 – The Fourteen
Kiválasztás éve: 1959 Létszám: 7 Főbb kritériumok: - Diploma vagy azzal egyenértékű végzettség - Tesztpilóta végzettség - Legalább 1500 óra repülési idő - Képzett sugárhajtású repülőgép-pilóta	Kiválasztás éve: 1962 Létszám: 9 Főbb kritériumok: - Mérnöki, fizikai vagy biológiai végzettség - Katonai tesztpilóta végzettség vagy tesztpilóta tapasztalat; 1500 repült óra - Repült nagy teljesítményű sugárhajtású repülővel	Kiválasztás éve: 1963 Létszám: 14 Főbb kritériumok: - Mérnöki vagy természettudományi diploma - Tapasztalt tesztpilóta vagy 1000 óra repült idő sugárhajtású repülőgépen
Astronaut Group 4 – The Scientists	Astronaut Group 5 – The Original 19	
Kiválasztás éve: 1965 Létszám: 6 Főbb kritériumok: - Természettudományi, orvosi vagy mérnöki doktori fokozattal rendelkezik	Kiválasztás éve: 1966 Létszám: 19 Főbb kritériumok: - Mérnöki, fizikai vagy biológiai végzettség - Vagy a fegyveres erők tesztpilóta iskolájában végzett vagy 1000 repült óra sugárhajtású repülőgépen	
Astronaut Group 6 – Excess Eleven	Astronaut Group 7	
Kiválasztás éve: 1967 Létszám: 11 Főbb kritériumok: - Természettudományi, orvosi vagy mérnöki doktori fokozattal rendelkezik - Megfelel azoknak a követelményeknek, amelyeknek egy pilóta	Kiválasztás éve: 1969 Létszám: 7 Főbb kritériumok: - Képzett katonai pilóta - Repülőgép-kutató pilótaiskola (ARPS) végzősei - Szolgálatban levő tisztek, akiket a parancsnokuk javasol	

1. táblázat: A NASA űrhajóscsoportjainak főbb kiválasztási feltételei az űrverseny alatt.⁸

⁸ SWENSON — GRIMWOOD — ALEXANDER 1998 131.; SHAYLER — BURGESS 2017 5.; ROUNDUP Vol. 1. No. 14. (1962) 1.; Vol. 2. No. 17. (1963) 2-3.; Vol. 4. No. 24. (1965) 1.; Vol. 5. No. 25. (1966) 3.

NASA és a pozitív PR szükségessége

Az űrverseny korai szakaszát (1957–1963) szovjet sikerek, történelmi elsőségek jellemezték, míg az amerikaiak esetében presztízsvesztésről, kudarcokról vagy késői, kevésbé jelentős válaszreakciókról lehet beszélni. Ez egyúttal azt is eredményezte, hogy a NASA-nak szüksége volt arra, hogy pozitív marketing- és/vagy propaganda tevékenységet folytasson.

A NASA éves költségvetésének mértéke minden évben a Kongresszuson múlt, így kiemelt fontosságú volt az, hogy maguk mellé állítsák a politikusokat, hogy az adófizetők pénzéből igenis érdemes komoly összegeket rájuk áldozni. Ehhez pedig a nyilvánosságot is hajlandók voltak felhasználni. A NASA ezért tudatosan törekedett az űrkorszakban arra, hogy olyan képet alkosson magáról, a programjairól, a célkitűzéseiről, az asztronautáiról, mellyel a lakosság is könnyen tud azonosulni.⁹

Ennek eléréséhez a NASA többféle stratégiát is alkalmazott. Egyrészt sikeresen maguk mellé állították John F. Kennedyt, akit arra használtak, hogy felhívják az űrprogramjukra (Mercury) a figyelmet, s a korai kudarcok ellenére is biztosítsák a kormány támogatását.¹⁰ A Kongresszus mellett a közvéleményt és a lakosságot is meg kellett győzni, ezt pedig a Life magazinnal, 1959. augusztus 5-én megkötött exkluzív szerződéssel¹¹ kívánták elérni, ami akkoriban az egyik legolvasottabb hetilapnak¹² számított az Egyesült Államokban.¹³ A szerződés fő célja értelmében a Life magazin elsődleges feladata az volt, hogy népszerűsítse az űrhajósokat és az űrprogramot, pozitív színben tüntesse fel a szereplőket. Emellett a kontraktus nagyban megkönnyítette a NASA helyzetét, hiszen így egyszerűbben lehetett kontrollálni a médiamegjelenéseket és azok tartalmát, még ha a szervezet

⁹ KAUFFMAN, 1991 59.

¹⁰ KAUFFMAN, 1991 59.

¹¹ A szerződést először a Mercury-program űrhajósai, valamint feleségeik kötötték meg a hetilappal, amely értelmében a személyes élettörténeteik csak a Life magazinban jelenhettek csak meg. A szerződés először 4 évre, a Mercury-program végéig szólt, értéke 500.000\$ volt (2022-es árfolyamon ez körülbelül 4.874.845 dollárnak felelt meg). Az exkluzív szerződést később meghosszabbították és 1972-ig volt érvényben.

¹² 1958–1960 közt a Life magazin volt a legtöbb példányszámban eladott hetilap, de az azt követő években is az öt legolvasottabb hetilap egyike volt. A televízió egyre nagyobb térnyerésével az eladási statisztikák folyamatosan romlottak, de még ekkor is képes volt 6–7 milliós eladási számokat produkálni a magazin. (Cicero, 2007 57.)

¹³ STARR, 2008 262.; KAUFFMAN, 1991 60-62.

tagadta is, hogy megpróbálta felhasználni az újságot arra, hogy pozitív légkört és támogatást teremtsen a saját céljai számára.¹⁴

Az archetípusok – A Mercury Hetek és a pilóta-űrhajós kép kialakulása

Az 1960-as évekre jellemző asztronautaábrázolás archetípusainak az első űrhajóscsoport tagjai tekinthetők. Ahogy John Glenn, Alan Shepard és társai megjelentek a médiában az mintaként szolgált a Gemini- és az Apollo-program asztronautái számára, akik tovább vitték az elődök „örökségét”.

Az amerikai asztronauták általános ábrázolásmódjának megjelenítése az alábbi képet mutatta általánosságban: bátor, patrióta, istenfélő férfiak, szerető feleséggel és gyerekekkel.¹⁵ A NASA fő szándéka az volt, hogy a „tiszt, amerikai apa” látszatát keltse az űrhajósokról. Ezt az ábrázolásmódot a sajtó is elfogadta és átvette, s ehhez a képhez igazította a megjelenő cikkeket, fényképeket, interjúkat. Még úgy is, hogy a valóság ennek gyakran az ellenkezője volt, de ezeket a negatívumokat amennyire lehetett eltitkolták a széles publikum elől.¹⁶ Sokkal inkább azt akarták demonstrálni, hogy ők heten képesek arra, hogy legyőzzék a Szovjetuniót ezen a szintén.¹⁷ A kialakult, boldog házasságban élő, amerikai férfi, hazafi képe megfeleltethető az akkori amerikai társadalom már meglévő, hagyományosnak értelmezett és alapvetően uralkodó etalonként értelmezett társadalom, illetve családstruktúrájának, amitől érthető módon sem az Űrügynökség, sem a sajtó nem szándékozott eltérni.¹⁸

A Mercury Hetek, valamint az őket követő második űrhajóscsoport tagjai egy homogén társaságot alkottak, hasonló háttérrel, jellemzőkkel. Ennek oka, hogy olyan közegekből kerültek kiválasztásra a jelöltek, amely már alapjaiban véve meghatározta a főbb jellemzőket, különös tekintettel az etnikai, nemi arányokra.¹⁹ Az Apollo-programig az űrhajósok nagy általánosságban az alábbi jellemzőkkel rendelkeztek (néhány kivételtől eltekintve): középosztályhoz tartozó férfiak, veterán vagy katonai múlttal, állami egyetemi vagy katonai akadémiai végzettséggel. Családos emberek, átlagosan kettő gyerekekkel. Kevesen jöttek kiváltságos körülmények közül, a nagy többség

¹⁴ KAUFFMAN 1991 62.

¹⁵ LAUNIUS 2008 175.

¹⁶ HERSCH 2011 75-80.

¹⁷ LAUNIUS 2008 186.

¹⁸ LAUNIUS 2008 187-189.

¹⁹ HERSCH 2012 16.

szülei a munkásosztályhoz tartoztak, s általában ők voltak a család első egyetemen végzett tagjai.²⁰ Ezek a jellemzők nem voltak elsődleges szempontok a kiválasztási folyamat során. Azonban azzal, hogy a megadott specifikációkkal leszűkítették a lehetséges jelöltek körét egy nagyobb csoportra, lényegében meghatározták a leendő űrhajósok jellemző attribútumait.

Megjelenő motívumok és főbb karaktertípusok

Roger D. Launius öt motívumot határozott meg, ami meghatározta azt a képet, amely kialakult az asztronautákról. Ezek a jellemzők a "tudós-asztronauták" tömeges megjelenéséig általánosságban elmondhatók voltak a NASA kötelékében repülőkről. Launius az alábbi ábrázolási, megjelenítési módokat emelte ki: az asztronauta mint átlagember, mint a nemzet védelmezője, mint vidám fiatalember, mint az amerikai ideál férfias megtestesítője és végül mint hős.²¹

Érdemes kiemelni a férfiasság motívumát is.²² Az űrhajósok világa ugyanis egy hipermaszkulin világ volt, ahol a nők a szerető feleség, a családanya, a segítő személy formájában jelentek csak meg. A férfias diskurzus és a hagyományos nemi szerepek megjelenítése volt az uralkodó sztenderd, ami elsősorban a katonai kötődés miatt volt jellemző az asztronauták körében is.²³ Az űrkutatás férfiak által és férfiaknak szóló története volt, amihez a nők csak periférikusan kapcsolódtak.²⁴ Az űrhajós pedig maga volt a férfiasság megtestesítője.²⁵

A Life újságírói előszeretettel használták a *határvidék* retorikát az asztronauták jellemzésére, *úttörőkként* ábrázolva az űrhajósokat, ezzel olyan elődökhöz csatlakozhattak, mint a nagy földrajzi felfedezések prominens alakjai. Mindehhez társultak a nagy amerikai mítoszok és hagyományok, melyek a felfedezőkhöz, kalandorokhoz, addig ismeretlen területek meghódítóhoz kapcsolódtak.²⁶ Ezek a karaktertípusok egyfajta bálványnak

²⁰ LAUNIUS 2008 195-201.

²¹ LAUNIUS 2008 193-194.

²² SMITH 1983 184-185.

²³ HERSCH 2011 75-80.

²⁴ LLINARES, 2011 1-4.

²⁵ LLINARES, 2011 19-21.

²⁶ CICERO 2007 66.

számítottak az Egyesült Államokban, ezáltal egyáltalán nem meglepő, hogy egyfajta archetípusként szolgáltak a világűr meghódítói számára, hiszen az űrhajósok is új, addig ismeretlen területeket „fedeztek fel”, sosem látott magasságokban jártak. Itt még érdemes kiemelni a cowboyt, mint archetípust, hiszen mindkét karakter esetében a határ, az új területek meghódítása egyfajta identitást teremtő erő.²⁷

A karaktertípusok közül az átlagembert, valamint a pilóta karaktert érdemes leginkább kiemelni. Előbbit főképp az üzenetközvetítő értéke miatt, míg az utóbbit az identitást meghatározó szerepet miatt.

Az „átlagember”

Az asztronauták médiareprezentációjában az átlagember szerep is megjelent,²⁸ amely az amerikai nemzeti identitás minden pozitív tulajdonságát magában foglalta. Az űrhajósok ugyanis megszemélyesítették a hétköznapi amerikai állampolgárokat is, így a Life magazinban megjelent ábrázolásukban is megfigyelhető számos olyan elem vagy illusztráció, amely ezt a hétköznapiságot, az egyszerű embert akarja reprezentálni.

Az asztronautáknak ugyanúgy voltak rossz szokásaik (például a dohányzás), teljesen átlagos hobbijaik (pl. horgászat, vadászat, fényképészet, vízisí), de hétköznapi problémáik is (gyerekeik megfelelő iskoláztatása, a testsúlyuk).²⁹ A történeteiket pedig a feleségek szemszögéből is olvashatták az amerikaiak, így egy „átlagember” szemszögéből is megismerhették az űrhajósokat, valamint a feleségek, a család szemszögéből is rálátást kaphattak az űrprogramokra.

Az átlagember képet a Life-ban publikált fényképek is erősítették. A Mercury Hetek tagjainak életét bemutató cikkek illusztrálásához gyakran használtak fel fényképeket a családi fotóalbumokból. Az olvasók így láthatták az új hőseiket teljesen átlagos szerepkörökben is. Láthatjuk például Grissomot tetőjavítás vagy épp főzés közben, a Glenn családot szánkózás közben, Shepardot és feleségét golfozás közben.³⁰

²⁷ LLINARES, 2011 45-54.

²⁸ Az átlagemberként való megjelenítésre néhány példa: LIFE Vol. 47. No. 11. (1959) 26-43.; Vol. 51. No. 5. (1961) 98-99. Vol. 52. No. 5. (1962) 22-33.; Vol. 52. No. 20. (1962) 32-41.

²⁹ LIFE Vol. 47. No. 11. (1959) 26-43, Vol. 50. No. 9. (1961) 26.

³⁰ LIFE Vol. 50. No. 9. (1961) 26., Vol. 50. No. 20. (1961) 33.

A politikai üzenetet tekintve fontos jelentéshordozóvá vált az amerikai asztronauta archetípusa: a demokrácia értékeinek őrzője, aki esetleg társadalmi munkát végez, kiáll a demokratikus, azaz az ő értelmezésükben az amerikai értékek mellett.³¹ Ez egyúttal azt is jelentette, hogy fellépett a kommunista veszély ellen, s minden erejével azért küzdött, hogy legyőzze a szovjeteket, s ne engedjen teret a kapitalizmust, a nyugati értékrendet fenyegető támadásoknak.

Ezzel a szerepkörrel az asztronauták példát tudtak mutatni a hétköznapi amerikaiaknak, azt a látszatot keltve, hogy ők is egyek közülük, és bárki képes lehet arra, hogy hozzájáruljon munkásságával, hozzáállásával, cselekedeteivel Amerika dicsőségéhez. Az átlagember kép prezentálásához az asztronauták társadalmi, szociális háttere is megfelelő volt, hiszen ők nem az elit, a felső tízezrek köréből kerültek ki. Harcoltak a hazájukért, a körülmények, amelyekben felnőttek, és az értékrend, amit képviseltek, amit eltanultak a szüleiktől, javarészt megegyezett egy átlagos amerikai életkörülményeivel, értékrendjével. Ezáltal hitelesen tudták képviselni ezt a fajta képet, hiszen nem kellett magukat teljesen más embernek mutatni, mint amilyenek valójában voltak.

A pilóta³²

Hersch megállapítása szerint az asztronautákról kialakított nyilvános képek közül az űrhajós mint pilóta ábrázolás bizonyult a legtartósabbnak. Ez a koncepció 1959-től volt érvényes, hiszen a Mercury-program kiválasztási folyamata előtt a filmes, a könyvbéli, a képregénybéli ábrázolásmód a pilóta karaktereket mellékszereplőként, lényegtelen karakterként kezelte.³³ Az emberes űrrepülések kezdetével és az elért eredményekkel összhangban fokozatosan megerősödött az űrhajós mint pilóta képe a nyilvános, valamint a tömegkultúrában megjelenő tartalmakban. Tekintve, hogy a valódi űrhajósok ekkor valóban pilóták közül kerültek ki, nem meglepő, hogy ez a karaktertípus erősödött meg és maradt fent. A korábbi sci-fikből, űroperákból megismert

³¹ LAUNIUS 2008 193.

³² A pilóta és a hős szerepben való megjelenítésre néhány példa: LIFE Vol. 50. No. 9. (1961) 24-31.; Vol. 50. No. 19. (1961) 20-31.; Vol. 51. No. 5. (1961) 98-99.; Vol. 55. No. 13. (1963) 30-35.; Vol. 55. No. 18. (1963) 40.; Vol. 59. No. 13. (1965) 87-88.; Vol. 62. No. 6. (1967) 20-30., Vol. 67. No. 1. (1969) 18-29.

³³ HERSCH 2013 56.

űrhajós-karakterek pedig fokozatosan elvesztették erejüket és kikoptak mind a köztudatból, mind pedig az ábrázolásmódból.³⁴ Mintha egyik pillanatról a másikra elképzelhetetlenné vált volna az, hogy a repülőgép-pilótákon kívül bárki más is alkalmas lehetne az űrutazással kapcsolatos feladatok, kihívások elvégzésére.

A korábbi képek eltűnéséhez és a pilóta motívum megerősödéséhez természetesen a NASA kritériumai és kiválasztási folyamata is nagymértékben hozzájárultak, hiszen az első három válogatási körben (1959, 1962, 1964) csak a pilóták, azoknak is csak egy bizonyos rétege vehetett részt. A berepülő-, teszt- vagy vadászpilóta múltnak pedig identitást meghatározó szerepe is volt.

A pilótamúlt értelemszerűen már a Mercury Heteket bemutató cikksorozatban kiemelt figyelmet kapott. Legyen szó akár arról, hogy pilótacsaládba született az illető, mint például Cooper, vagy harcolt Koreában (pl. Schirra, Grissom).³⁵ Gyakran hivatkoztak magukra pilótaként is a cikkekben.³⁶ Vagy épp kiemelték azt, hogy ők maguk legalább irányították az űrhajót, nem pedig csak utasként funkcionáltak, mint például szovjet kollégáik.³⁷

A fényképes illusztrációkban is megjelent a pilótamúlt. John Glenn esetében például számos olyan fénykép jelent meg a magazinban, ahol repülőgéppel vagy pilótafelszerelésben látható.³⁸ Ahogy viszont egyre gyakoribbá váltak az űrrepülések az asztronautákról készült fényképek már vagy kiképzés, felkészülés közben készültek és jelentek meg, vagy az űrrepüléseken készült fényképeket tette közzé a Life. A NASA ugyanis felismerte annak jelentőségét, hogy jó minőségű, színes fényképekkel komoly hatást lehet gyakorolni, és végső soron ezek a felvételek azok, amelyek felkeltik az érdeklődést és csodálatot váltanak ki.³⁹

A szuperhős bukása – A tudós-űrhajósok megjelenése

A tudós-űrhajósok megjelenésével egy újfajta karaktertípus jelent meg, amely nehezen volt összeegyeztethető a korábban kialakult képpel. Miért nem tudtak

³⁴ HERSCH 2013 55-56.

³⁵ LIFE Vol. 47. No. 11 (1959) 26-42.

³⁶ LIFE Vol. 50. No. 20. (1961) 24-31; Vol 51. No. 4. (1961) 26-28. Vol. 52. No. 10. 25-31., Vol 52. No. 20. 32-41.

³⁷ LIFE Vol. 50. No. 19. (1961) 20.

³⁸ LIFE Vol. 52. No. 5. 22-33

³⁹ KUNKEL 2016 104.

hasonlóan népszerű karakterek lenni a tudós-űrhajósok, mint elődjeik? Az egyszerű válasz talán az lenne, hogy nem voltak elég érdekesek és nem is tűntek elég hősiesnek, másrészt egy olyan szakaszában jelentek meg az űrkorszaknak, amikor a rivalizálás már nem volt olyan erős, hogy figyelemfelkeltő hatással tudjon lenni. Amíg az első tudós-űrhajós csoport tagjainak kiválasztására már 1965-ben sor került, az első űrrepülésre, amin részt is vehetett az egyikük egészen 1972-ig, az utolsó Apollo küldetésig kellett várni. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy jóval kisebb médiafigyelmet kaptak, mint azok, akik a Mercury, a Gemini, vagy a korai Apollo-programok során repültek.

A tudós-űrhajósok, még ha rendelkeztek is katonai múlttal, pilótatapasztalattal, kívülállóknak tűntek. Egyfajta szükséges rossznak, akik csak azért kerültek be a programba, hogy elcsendesítsék a tudományos világ követeléseit.⁴⁰ Amíg az elődjeik elsősorban pilótaként határozták meg magukat, és főbb jellemvonásaik is ezt tükrözték vissza, addig ugyanez értelemszerűen nem volt elmondható a tudományos pályáról az űrprogramba kerülőkről. Egyszerűen nem feleltek meg annak az archetípusnak, amit a Mercury Hetek alapozott meg. A pilótában volt valami hősies, valami emberfeletti, vakmerőek, bátrak voltak míg, ha a tudományos élet képviselőire gondolunk általánosságban, akkor nem éppen ezekkel a jellemzőkkel látnánk el őket. A teszt- és a berepülőpilóta múlt veszélyesebbnek hangzik, mint a geológus, a mérnök vagy épp az orvosi múlt.

Az Apollo-11 sikere az űrverseny végének a kezdetét is jelentette, hiszen lényegében elfogytak azok a reálisan elérhető célok, amelyekért megérte volna versenyezni. Mindeközben a szovjet űrprogramok nem tudták tartani a lépést az amerikai sikerekkel, úgy tűnt, hogy a kezdeti lendület és előny ellenére olyan hátrányba kerültek, ahonnan már nem lehet győztesen kikerülni. Ezzel pedig elveszett az a mozgatóerő, amely addig képes volt arra, hogy a médián keresztül tömegeket érjen el. Az újdonság varázsa is elveszett. A Holdra szállás első alkalommal egy olyan teljesítmény volt, amit az egész világ csodálkozva és elismeréssel nézett. Hatodik alkalommal ugyanaz a teljesítmény már jóval kisebb szenzációval jár. Az űrállomások építése, az ott elvégzett tudományos kutatómunka pedig az átlagemberek számára nem tűnt annyira izgalmasnak, hogy komolyabb érdeklődést tudjon kiváltani. A Hold után a Föld-körüli pálya

⁴⁰ HERSCH 2011 80-84.

egyfajta visszalépésnek volt tekinthető. Olyan tevékenységnek, amit már túl sokat láttak.

Az 1970-es évek elejére már nem volt szükség a hőskorszakban kialakított, klasszikus hős-asztronauta imázsra, hiszen ők eddigre teljesítették a küldetésüket, azaz az Egyesült Államok visszaszerezte az elvesztett presztízsét. A szovjetek jelentős hátránya az amerikaiakhoz képest kezdett nyilvánvalóvá válni, így részükről gyors válaszreakcióra, újabb versenyfordulóra egyelőre nem lehetett számítani. Az amerikai politikai életben is változások álltak be, kormányzati szinten már nem volt kiemelt jelentőségű projekt az űrprogram. Nem támogatta a kiemelt hősimázst az sem, hogy a Holdra szállások már-már menetrendszerűnek⁴¹ mondhatóak voltak, nem számított emberfeletti teljesítménynek, és nem volt már egyedi sem. Az amerikaiak az Apollo-program alatt hírérték szempontjából mondhatni „ráuntak” az űrrepülésre. Az Apollo-13 „sikeres kudarca”⁴² még valamelyest változtatott a helyzeten, és inkább felerősítette a kritikus hangokat, mintsem elhallgattatta volna, különösen, hogy közben a szovjetek automatizált holdszondákat küldtek a Hold irányába, emberélet kockáztatása nélkül.

Összegzés

Ha figyelembe vesszük azokat a tényezőket, ami miatt a NASA-nak a korai időszakban elengedhetetlen szüksége volt a pozitív PR-ra és médiafigyelemre, akkor az is megállapítható, hogy a hetvenes évekre ezek a kiváltó okok már nem léteztek, vagy nem abban a formában, mint korábban. Mire a tudós-űrhajósok szerepet kaptak, addigra nem volt szükség arra, hogy figyelemelterelésként használják fel az asztronautákat, hogy elfedjék a kudarcokat és csillapítsák a szovjet sikerek hatását. A hatvanas évek végére ugyanis az Egyesült Államok egyértelműen átvette a vezetést a szovjetekkel szemben a világ felfedezésében, helyreállt az amerikaiak presztízszérzete.

⁴¹ Az első emberes űrrepülés az Apollo-7-tel 1968. 10. 11-én indult el, míg az utolsó Holdra szállást célzó Apollo-17 1972. 12. 07-én indult útjára. A bő 4 év során összesen 11 űrrepülésre került sor (2 Föld körüli, 2 Hold körüli, 6 sikeres Holdra szállás és 1 sikeres kudarca) azaz átlagosan 4 havonta került sor űrrepülésre.

⁴² Az Apollo-13 küldetést sikeres kudarcként szokták jellemezni. A küldetés során fellépő műszaki problémák miatt a tervezett Holdra szállás nem valósult meg, ugyanakkor sikeresen megoldották és hazahozták a Hold körüli pályáról az űrhajót a súlyos műszaki problémák ellenére. Innen ered a sikeres kudarca jelző.

Kiss Szandra: *Hős kalandorból tudós-űrhajós. Az asztronauták ábrázolása az űrkorszakban*

Az Apollo-program végével (1972) a Life-al kötött exkluzív szerződés is lejárt. Mindemellett a magazin az addig ismert formátumában megszűnt létezni, az utolsó lapszáma 1972 decemberében jelent meg, ami után csak időszaki kiadványként került kiadásra. Ez egyúttal egy platform elvesztését is jelentette, de tekintve, hogy az űrverseny iránti érdeklődés addigra lecsendesedett, nem is jelentett akkora kereskedelmi értéket. Az Űrügynökség a pozitív PR-t arra is felhasználta a kezdetekben, hogy meggyőzze a Kongresszust és megszerezze a szükséges pénzügyi és olykor politikai támogatást is. Amíg John F. Kennedy és utóda Lyndon B. Johnson elkötelezett támogatója volt az űrversenynek, addig ugyanez Richard Nixonról már nem volt elmondható. Az Apollo-program rettenetesen nagy összegeket emésztett fel, ami már olyan méreteket öltött, ami hosszú távon tarthatatlannak bizonyult. Az ezt követő Skylab-program rövid időt élt meg, míg az Apollo-Szozuz Tesztprogram a szimbolikus jelentősége miatt volt érdekes és figyelemreméltó. A Space Shuttle program előkészítése hiába kezdődött meg ebben az időszakban, az első űrrepülésre 1981-ben került csak sor, ahol bár a NASA megpróbálta visszaállítani a hőskorszakban megszerzett ismeretségét és nyilvánosságát, már közel sem tudott olyan hatást kiváltani.

Felhasznált irodalom

Bibliográfia

- CICERO, MICHELLE E. (2007): *Rocketing into Your Daily Life*. Life Magazine, The Postwar Advertising Revolution, and the Selling of The United States Space Program, 1957-1966. Master's Thesis, University of North Carolina Wilmington <https://libres.uncg.edu/ir/uncw/f/cicerom2007-1.pdf> Hozzáférés: 2023. 03. 22.
- HERSCH, MATTHEW H. (2011): *Return of the Lost Spaceman*. America's Astronauts in Popular Culture, 1959-2006 The Journal of Popular Culture 44, pp. 73–92.
- HERSCH, MATTHEW H. (2012): *Inventing the American Astronaut*. New York, Palgrave Macmillan.
- HERSCH, MATTHEW H. (2013): Capsules Are Swallowed. The Mitology of the Pilot in American Spaceflight In: Neufeld, Michael J. ed. (2013): *Spacefarers. Images of Astronauts and Cosmonauts in the Heroic Era of Spaceflight*. Washington D.C., Smithsonian Institution Scholarly Press 52-82.
- KAUFFMAN, JAMES (1991) *NASA's PR Campaign on Behalf of Manned Space Flight, 1961—1963*. Public Relations Review 17, pp. 57–68.
- KUNKEL, SÖNKE (2016): *Empire of Pictures*. Global Media and the 1960s. Remaking of American Foreign Policy. New York, Oxford, Berghahn Books
- LLINARES, DARIO (2011): *The Astronaut*. Cultural Mythology and Idealised Masculinity. Newcastle upon Tyne. Cambridge Scholars Publishing.
- LAUNIUS, ROGER D. (2008) Heroes in a Vacuum. The Apollo Astronaut as Cultural Icon. *The Florida Historical Quarterly* 87. No. 2., 174–209.
- SHAYLER, DAVID J. – BURGESS, COLIN (2017): *The Last of NASA's Original Pilot Astronauts*. Expanding the Space Frontier in the Late Sixties. Chichester, UK, Springer.
- SMITH, MICHAEL L. (1983): Selling the Moon. The U.S. Manned Space Program and the Triumph of Commodity Scientism In: Fox, Richard Wightman – Lears, T.J. Jackson (1983): *The Culture of Consumption: Critical Essays in American History, 1880 - 1980*. New York, Pantheon Books. 175-210.
- STARR, KRISTEN A. (2008): *NASA's Hidden Power*. NACA/NASA Public Relations and the Cold War, 1945-1967, PhD Disszertáció, Auburn University https://etd.auburn.edu/xmlui/bitstream/handle/10415/1466/Starr_Kristen_10.pdf?sequence=1 Hozzáférés: 2023. 05. 19.

Kiss Szandra: *Hős kalandorból tudós-űrhajós. Az asztronauták ábrázolása az űrkorszakban*

SWENSON, JR. LOYD S. – GRIMWOOD, JAMES M. – ALEXANDER, CHARLES C. (1998): *This New Ocean. A History of Project Mercury*. Washington D.C., NASA.

Folyóiratcikkek

COOPER, GORDON (1965): 'For a time we lookedd like history's shortest eight-day mission'. Life. Vol. 59. No. 13. 87-88.

EDITORS OF LIFE (1959): The astronauts. ready to make history. Life. Vol. 47. No. 11. 26-43.

FARMER, GENE (1969): Buzz Aldrin has 'the best scientific mind we have sent into space'- Life. Vol. 67. No. 1. 22-25.

GLENN, JOHN (1962): Minute by minute story of the flight. 'If you're shook up, you shouldn't be there'. Life. Vol. 52. No. 10. 25-31

GRISSOM, VIRGIL (1961): It was a good flight and a great float. Life. Vol 51. No. 4. 26-28.

GRISSOM, VIRGIL (1961): A hero admits he was scared. Life. Vol. 51. No. 5. 98-99.

HAMBLIN, DORA JANE (1969): Neil Arsmtrong refuses to 'waste any heartbeats' Life. Vol. 67. No. 1. 18-21.

ISMERETLEN SZERZŐ (1961) Emotions of the nation ride in Astronaut's capsule, so... Shepard and U.S.A. Feel 'AOK'. Life. Vol. 50. No. 19. 20-31.

ISMERETLEN SZERZŐ (1961): Hero's welcome and week off. Life. Vol. 50. No. 20. 32-33.

ISMERETLEN SZERZŐ (1962): Astronaut applications being accepted till june 1. Roundup. Vol. 1. No. 14. 1.

ISMERETLEN SZERZŐ (1962): From the album of John Glenn: a man marked to do great things. Life. Vol. 52. No. 5. 22-31.

ISMERETLEN SZERZŐ (1963): 14 more Astronauts - new and different. Life. Vol. 55. No. 18. (1963) 40.

ISMERETLEN SZERZŐ (1963): Head over heels for what's out there. Life. Vol. 55. No. 13. 30-35.

ISMERETLEN SZERZŐ (1963): Recruiting opens for 10-15 new astronauts. Roundup. Vol. 2. No. 17. 2-3.

ISMERETLEN SZERZŐ (1965): NASA recruiting additional pilot-astronauts. Roundup. Vol. 4. No. 24. 1.

ISMERETLEN SZERZŐ (1966): Scientists sought for astronaut role. Roundup. Vol. 5. No. 25. 3.

ISMERETLEN SZERZŐ (1967): For the heroes, salute and farewell. Life. Vol. 62. No. 6. 20-30.,

NEVIN, DAVID (1969): Collins has cool to cope with space and the Easter bunny. Life. 26-29.

SHEPARD, ALAN (1961): The astronaut's story of the thrust into space. Life. Vol. 50. No. 20. 24-31

WAINWRIGHT, LOUDON S. (1961): The chosen three for first space ride. Life. Vol. 50. No. 9. (1961) 24-31.

WAINWRIGHT, LOUDON S. (1962): Comes a quiet man to ride Aurora 7. Life. Vol. 52. No. 20. 32-41.

József főherceg Észak-Afrikában (1913)

Mihályi Dorottya

The Austrian archduke, Joseph August's travelogue about North Africa perfectly illustrates the nature of late 19th century tourism and shows simultaneously how a prominent person used to travel. It contains the main elements that symbolised the French colonies, Algeria and Tunisia in the given period. The description made by a limited tourist regard enumerates the principal well-known stereotypes about the region. At the same time, the archduke's writing enlarges the contemporary image of North Africa because he could meet important, highly placed persons and question them. He could also visit regions and enter places, like local people's home, that were strictly forbidden for average tourists. In this manner, the travelogue fits for its time's expectations and complete the already created image at once by new elements and points of view that our paper aims to discuss.

Keywords: Travelogue, North Africa, country representation, travellers' typology

Magyar utazók Észak-Afrikában: József főherceg helye a kánonban

Kevés magyar engedhette meg magának a 19. század végén, hogy Észak-Afrikába utazzon. Noha a közlekedés fejlődésének hála a helyváltoztatás könnyebbé vált, a tradicionálisan mezőgazdaságból élő magyar társadalom tagjai ritkán és csak rövid távon utaztak.¹ A lassan, de kétségtelenül fejlődő turizmus az elit körében egyre inkább kedvelt szabadidős tevékenységgé vált, Észak-Afrika azonban egyáltalán nem számított bevett úticélnak. Ennek okai többfelé is keresendők. A terület távol esett Magyarországtól, a tengeri közlekedés nem volt fejlett, így az út gyakran több hétig is tarthatott. A területhez valódi érdekek nem kötötték a magyar utazókat² (szemben a francia elit tagjaival, akiknek hazafias kötelességük volt –amennyiben tehették – a gyarmatokra ellátogatni³). A hosszabb útra vállalkozók elsősorban kelet felé indultak.⁴ Azok, akik Afrikát választották úticélul, leginkább a keleti területeket részesítették előnyben, valamint Egyiptomot.⁵ Az Észak-Afrikát megjárt személyek a társadalom leggazdagabb rétegéből kerültek ki: tudósok, kereskedők, tanárok, nemesi családok leszármazottjai voltak. Amint az általunk elemzett művek bevezetőjéből kiderül, útiemlékeiket kevesen publikálták, többnyire a magas kiadási költségek miatt. A sajtóban azonban számos útleírás jelent meg⁶ (köztük József főhercegé is), melyek meglepően színes képet festenek a három Magreb országról, Tunéziáról, Algériáról és Marokkóról.

A magyar utazók céljuk és nézőpontjuk szerint több kategóriába sorolhatók. Megkülönböztethetünk szükségből, állami kérésre és saját elhatározásból,

¹ FÓNAGY 2020.

² J. NAGY 2017. 8–10.

³ ZYTNIKI 2012.

⁴ Lásd. ORMOS 2016; DORNBACH 2006; BALÁZS 1993; KRIZSÁN 1994.

⁵ Ókori öröksége miatt leginkább Egyiptom szimbolizálta a varázslatos Keletet, az egzotikumot. Egyiptom népszerűségéről tanúskodik a folyóiratokban megjelenő nagy számú cikk is.

⁶ A „számos” fogalma természetesen relatív. Abból a tényből kiindulva, hogy a terület érdektelennek számított, a megjelenő szövegek száma a vártnál nagyobbnak tekinthető. A sajtóban fellelhető úti szövegek hosszukat és részletességüket tekintve különbözőek. Szerzőik eltérő jelenségekre koncentrálnak, attól függően, hogy milyen típusú orgánum számára készítik a beszámolójukat. Az általánosan művelő családok számára írt művek más karakterekkel rendelkeznek, mint a szaklapokban található tudományosabb szövegek. Az általunk fellelt útleírások napilapokban, hetilapokban és szaklapokban is megjelentek. Lásd. NENDTVICH 1892.; SZABÓ 1887.; HOPP 1901.; ERNEY 1902.; TORNAINÉ KÖVÉR 1899.; JANKÓ 1889.

kedvtelésből utazókat. Noha az utazások okai eltérőek voltak, valójában valamennyien ismereteiket kívánták bővíteni és a látottakat az olvasóközönségnek továbbadni. A szükségből utazók elsődlegesen nem az útra koncentrálnak, így leírásaik gyakran nem is valódi útibeszámolók. Az állam megbízásából utazók célja általában egy távoli terület feltérképezése, megismerése volt, de ide tartoznak azok az illusztris utazók is, akik diplomáciai téren képviselték a hazájukat. A korban közismert személyek mindenképpen lakóhelyüket reprezentálták, még akkor is, ha útjuk hivatalosan nem volt diplomáciai jellegű. A kedvtelésből utazók lehettek turisták, akik csupán azért utaztak, hogy az otthonuktól távol legyenek és eltérő kultúrákkal találkozzanak. Ebbe a kategóriába tartoztak azok a tudósok, akiket a távoli országok megfigyelése vonzott, noha nem elsősorban munkájuk miatt indultak útnak (tudós-turisták), az inspirációra vágyó művészek, írók, költők, festők, a vadászok és a sportolók is.

A fenti kategóriák bemutatása feltétlenül szükséges József főherceg útleírásának megfelelő értékeléséhez. A főherceg utazása ugyanis több kategóriába is sorolható. Illusztris utazó, hiszen a császári és királyi család tagja. Útvonala azonban leginkább a turistákéhoz hasonlított, noha útleírását a szakirodalom a vadászirodalomhoz sorolja.⁷ A beszámoló stílusa az író utazókéra jellemző, hiszen rendkívül színes, változatos kifejezésekkel és költői képekkel ábrázolja az észak-afrikai tájat. A leírás több szempontból is különleges darabja az Észak-Afrikát ábrázoló magyar utazási irodalomnak. Alaposan, több szempontból mutatja be a bejárt területet, köszönhetően annak, hogy eljutott olyan helyekre is, ahova átlag utazó aligha nyerhetett betekintést.

A főherceg és útiemlékei

József Ágost (teljes nevén Habsburg-Lotaringiai József Ágost Viktor Kelemen Mária) osztrák főherceg és magyar királyi herceg (1872–1962), a közkedvelt József nádor unokája, a József főherceg nevet apja halála után vette fel. (József Ágost főherceggként is ismert.) Apja, József Károly Lajos főherceg, lovassági tábornok, a magyar honvédség főparancsnoka, aki többek között a magyar tudományos élethez is hozzájárult egy cigány nyelvtan kiadásával. Felesége, Augusztina Mária Lujza bajor hercegnő Ferenc József és a magyarok körében különösen népszerű Erzsébet királyné (Sissy) unokája.

⁷ Így kerülhetett a Zalaerdő Rt. által kiadott kötetben egy másik, egyértelműen vadászatot bemutató írás mellé.

József Ágost magyaros nevelésben részesült, melynek köszönhetően élete végéig szíven viselte a „magyar ügyet”. A gimnázium befejezése után katonai tanulmányokat folytatott, karrierje gyorsan ívelt felfelé: az első világháborúban altábornagyként szolgált, 1918-ban tábornaggyá nevezték ki.⁸ Katonái körében rendkívül népszerűségnek örvendett, mivel sorsukat figyelemmel követte és folyamatosan a helyzetük javításán fáradozott. (Erről útleírásában is tanúbizonyságot tesz.) A politika élet meghatározó résztvevőjévé a két háború közötti időszakban vált. *Homo regiusként* hozzájárult Károlyi Mihály kinevezéséhez. 1919 augusztus 7-én Magyarország kormányzójává nyilvánította magát, célja az volt, hogy IV. Károlyt ismét a trónra juttatja, ez a vállalkozása azonban kudarcba fulladt. A Horthy-korszak aktív szereplője volt, a nyilas hatalomátvétel idején külföldre menekült és Bajorországban halt meg.⁹

Szerteágazó tevékenységét az is bizonyítja, hogy több társadalmi és jótékonyági egyesület tagjai között szerepelt, valamint a *Magyar Képzőművészeti Társulat* védnöke volt. Számos nyilvános rendezvényen vett részt (többek között kiállításmegnyitókön és szoboravatásokon).¹⁰ A Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta. Hivatalos elfoglaltságain kívül szívesen hódolt szenvedélyének, a vadászatnak. A témában több könyvet is megjelentetett, melyek közül a legjelentősebb az 1908-ban kiadott *In den Wildnissen Afrikas. Jagdschilderungen aus dem Sudan* című írása. Többször járt Észak-Afrikában, ezen utazásait a sajtó rendszeresen nyomon követte.

1913-ban, a *Századok Legendáiban* több kötetben jelentette meg észak-afrikai útjának leírását „Útiemlékeim Afrikából” címmel. Noha a főherceg nem említ pontos dátumot, az *Archives départementales d’Outre-mer-ben* fellelhető forrásanyagból tudjuk, hogy az utazásra ugyanezen év áprilisában került sor¹¹. Az alapos útleírás számos fényképet is tartalmaz. A széleskörű olvasóközönség azonban nem férhetett hozzá, hiszen a nívós, színes képeket is közlő, nagyalakú *Századok Legendái* sorozat egyes kötetei a korban meglehetősen drágának számítottak.¹² A választás így az utazó hátrányára vált, hiszen csak rendkívül szűk olvasókört tudott megszólítani. A leírás 2002-ben

⁸ BARÁTH 2002. 5–7.

⁹ BARÁTH 2002. 5–7.

¹⁰ NÁRAY 2012. 93–104.

¹¹ ANOM, GGA 4H 34.

¹² A sorozat többek között ezért sem élt meg egy évnél többet.

a Zalaerdő kiadó gondozásában ismét kiadásra került, Bársony István *A vadászat* című művével egy kötetben.¹³ Annak ellenére, hogy az útleírás vélhetőleg kis számú olvasóhoz juthatott el, a szöveget a magyar nyelven írt, Észak-Afrikát bemutató útleírások egy fontos darabjának tekinthetjük, hiszen jól reprezentálja a 19.század végi magyar utazók Magreb-képét, valamint alaposan bemutatja a korabeli utazási szokásokat és a turistautak szervezésének- és kivitelezésének nehézségeit.¹⁴

József főherceg utazása és Magreb-képe

A leírásból megtudhatjuk, hogy József Ágost főherceg Augusztia főhercegnő, Majthényi Anna udvarhölgy, Szapáry gróf és dr. Jung Géza orvos társaságában utazott 1913 tavaszán. Az odaút körülményeiről nem számol be részletesen, mindössze annyit árul el, hogy a *Scharnhorst* nevű hajón szelték át a tengert.¹⁵ Az illusztris társaság által bejárt útvonal érintette Algírt, Saïdát, Beni-Ounifot és tájékát, valamint Djenan-ed-Dar-t. Ezután a marokkói határon átlépve Figuig vidékét járják be. Visszatérve röviden időztek Bécharban, majd a marokkói Tafilalet környékén. Algír felé útba ejtették Aïn Sefra és Tiout városát. Ezeken kívül József főherceg említést tesz számos kisebb településről, melyeket a vasút megállás nélkül átszelt. A sivatagba érve a települések mintha elveszítenék jelentőségüket, a bejárt útvonalat egyszerűen „Szaharának” nevezi. Az utazás leglényegesebb része az algériai-marokkói határvidéken zajlott, a társaság az utazásra rendelkezésre álló idő legnagyobb részét a sivatag oázisaiban töltötte. A beszámoló így inkább a sivatag bemutatására összpontosít, mint a gyarmati világ és a turista útvonalra eső gyarmat-városok leírására. Az utazók által bejárt terület a francia jelenléttel szemben tanúsított ellenállás miatt nem számított biztonságosnak, így csak kiváltságos utazók járhatták be, megfelelő kísérettel. Erre a főherceg maga is utal, köszönetet mondva kíséreinek, akik „lehetővé tették, hogy Marokkó, ma más európaiak által csak igen nehezen vagy egyáltalán nem megközelíthető, oly érdekes részét láthassuk.”¹⁶

¹³ A továbbiakban erre a kiadásra hivatkozunk: JÓZSEF FŐHERCEG 2002.

¹⁴ Bíró Dániel az ELBIDA projekt keretében ismerteti a főherceg útleírását. Lásd: <https://elbidaprojekt.hu/2020/08/utiemlekeim-afrikabol.html>

¹⁵ Megkíséreltük a hajót neve alapján azonosítani és a kiinduló kikötőre ez alapján következtetni, azonban több ilyen nevű hajót is találtunk, melyek mindegyike közlekedhetett a feltételezett útvonalon József főherceg utazása idején.

¹⁶ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 81.

Az illusztris utazó státusza magától értetődő: főherceggént aligha utazhatott volna hétköznapi turistaként. Algíri látogatása során említi, hogy „rendőri kísérettel” járta be az arabok lakta városrészt.¹⁷ József főherceget és útítársait folyamatosan őrizték, sehova sem mehettek az őket kísérő tisztek nélkül. Oránig magánkocsin utaztak, majd az utazási körülményeket könnyebbé teendő az algíri főkormányzó az osztrák-magyar konzul kérésére rendelkezésükre bocsájtott „különvonatot”, mely menetrendjét az illusztris társaság igényeihez igazították.¹⁸ A szerelvény elsőosztályú termeskocsival, étkezőkocsival és teraszos kocsival közlekedett, a helyi lakosok nem kis csodálatára. (A főherceg említi, hogy vonatjukat többen is alaposan megnézték.¹⁹) Ha tehették, a vonatban aludtak, ami kényelmes megoldásnak tűnhet; a főherceg beszámolója alapján azonban az éjszakák rendkívül hidegek voltak. Az utazók előkelőségét bizonyítja a társaság összetétele is: a szolgálókon, hordárokon, kísérőkön kívül Augusztia főhercegnő saját udvarhölgyét is magával vitte. Egy orvos is tagja volt a társaságnak, aki többször is hasznos segítségnek bizonyult, Augusztia főhercegnő ugyanis az út során végig betegeskedett. Az utazók fontosságát példázza az a tény is, hogy az aktuális úticéljukhoz megérkezve rendszerint kisebb fogadóbizottság várta őket.

A főherceg illusztris utazóként fogadásokon vett részt. A társaság rendszeresen kapott meghívást magasrangú vezetőktől. Ezen találkozások során, melyek közös teázást, vagy ebédet jelentettek, lehetőségük nyílt beszélgetést kezdeményezni. Ez a hétköznapi utazók számára gyakorlatilag elképzelhetetlen volt. Sajnálatos módon, ahogy azt gyakran tapasztaljuk a korabeli útleírásokban, az olvasó nem tudhat meg sokat a beszélgetések témájáról. Ezt jól példázza egy Beni-Ounif-ban történt jelenet: „Néhány percnyi csend után nőm, tolmács útján, elkezd beszélgetni az aghával; én meg a cheikh-kel meg a tisztekkel. Csakhamar a legélénkebb eszmecsere fejlődik. A doktor meg lefényképez mindnyájunkat.”²⁰ A beszélgetés témájánál sokkal fontosabb annak ténye, módja és körülményei. József főherceg a párbeszédek idézése helyett részletesen ír arról, hogy miként fogyasztották el a szolgálóktól kapott teát. Később hasonló beszélgetésről számol be: „A tisztekkel a szép verandán kávéztunk – „étvágygerjesztés céljából”. Nőm mellett ült a marabu,

¹⁷ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 14.

¹⁸ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 17.

¹⁹ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 18.

²⁰ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 28.

kivel tolmács révén igen érdekesen el tudtunk beszélgetni. Ő egyáltalán kedélyes, jó szívű, művelt ember benyomását tette rám.”²¹

Rangjának köszönhetően a főherceg bizonyos esetekben betekinthezett a helyiek házaiba és leírhatott olyan helyiségeket, melyeket az átlag utazók nem. Azonban, hiába számított illusztris személynek, mindent ő sem láthatott. A leírások ez esetben sem részletesek, a lakók és tevékenységeik is csak említés szintjén kerülnek bemutatásra, valamint leginkább a kertre, esetleg a konyhára szűkülnek.²² Az ábrázolás sajátossága, hogy a helyiségekben a nők és gyermekeik hangsúlyosabban vannak jelen, mint az utazót meghívó és vendégül látó férfiak.

Arra, hogy a főherceg utazása részben turista-út, több jel is utal. Az útvonal egy része megegyezett az útikönyvek által is ajánlott, kiépített turista-útvonallal. Algírban a társaság mindössze a legjelentősebbnek ítélt látnivalókat látogatta meg, éppen úgy, mint az európai turisták. Az útvonal így érintette a Mustapha supérieur-t, Algír előkelő villanegyedét, a Jardin d’essai-t, ahol az egzotikus világ különleges növényeit ismerhették meg. A leírásban szerepel a francia stílusban épült európai negyed, árkádokkal, széles sugárutakkal, butikokkal és kávézókkal. József főherceg, mint valamennyi utazó, ezzel szembeállítja az arab negyedet (kasbah), mely leírásában – a megszokott módon – koszos, maradi, szűk, hangos és nem túl biztonságos. A souk (bazár), szintén szerepel a leírásban. Ahogy az európai turisták beszámolóiban is, a vásár ad helyet a különböző népcsoportok bemutatásának. A főherceg említést tesz szegény, kéregető arabokról, színes, kiabáló utcai árusokról és fátyolozott nőkről. Ezek a szereplők nem hiányozhattak egyetlen útleírásból sem.²³ A főherceg kihangsúlyozza a francia jelenlét „civilizáló” hatását, egyben megerősíti a korban kialakult sztereotípiákat azzal, hogy az őslakosokat egyszerűnek, piszkosnak, lustának és kulturálatlannak mutatja be.

A főherceg leírása a felmerülő témák tekintetében sem tér el az általános képtől. Mint valamennyi turista-útleírásban, itt is jelentős szerepet kap a táj és az időjárás, míg a lakosok és szokásaik bemutatása némileg háttérbe szorul. A táj egyes elemeit az átlag turistáknál változatosabb jelzőkkel mutatja be. Az időjárás mintha az egyetlen valódi tényezője lenne az afrikai világnak, ugyanis valamennyi helyszín bemutatását elsősorban az határozza meg, hogy

²¹ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 62.

²² JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 28 és 50.

²³ SALINAS 1989. 209–268.; ZYTNIICKI 2016. 41–51.

odaérkezésükkor milyen volt az idő. Az ábrázolás azonban meglepő, hiszen jelentősen eltér a „forró kontinensről” kialakult képtől. A főherceg „Afrikájában” szinte mindig hideg van. Többször számol be jégesőről, viharos szélről, szürke felhőkről, valamint arról, hogy a társaság állandóan – és nagyon – fázott.

Az útleírás egy tekintetben nem illik bele a turista-utazó képbe: stílusát nézve leginkább az író-utazók leírásához hasonlít. A beszámolóban nagy szerepet kapnak a benyomások, pillanatnyi érzések, gondolatok, színek, illatok és egyéb érzékszervekre ható részletek. Szókincse változatos, a táj és az időjárás leírása sokszor tükröz érzelmeket. Ez a stílus egyáltalán nem jellemző a turistákra, akik leggyakrabban előzetes írói tapasztalat nélkül indultak útnak, leírásukban pedig a látottak objektív átadására törekcszenek, anélkül, hogy szövegüket „feldíszítenék”.²⁴

Feltűnő, hogy a főherceg leírása átalakítja, sőt, valamelyest lerombolja a kontinensről alkotott képet. Az egyes területei közötti jelentős kulturális- és földrajzi különbségek ellenére, a köztudat a 19. században Afrika egészéhez egyértelműen a meleget, a napsütést, az otthonitól eltérő növény- és állatfajokat társította. Ezzel szemben a főherceg Afrikája hideg, sötét és veszélyes. Noha a leírás elején az utazó optimizmusról és lenyűgözöttségről tesz tanúbizonyságot, az utazás végére egy jóval negatívabb kép válik uralkodóvá. A szeretett és csodált Afrikát egy egészen eltérő kép váltja fel. Egyes elemek, mint a vészjósló időjárás és a vérben úszó felhők²⁵ fontos többletjelentéssel bírnak. Maga a főherceg utazása végén többször tesz említést a Balkánon kialakult háborús helyzetről és fejezi ki aggodalmát Európa sorsa iránt.²⁶ A „vészjósló felhők” és a „véres naplemente” így egyszerre jellemezhetik az utazó lelkiállapotát és a közelgő európai konfliktusokat, melyek az utazás idején formálódtak, és az útleírás megjelenésekor már egyértelművé váltak. Az őslakosok képe szintén elkeserítő. Az arabok csak ritkán szépek és büszkék; leginkább szegények és koszosak. A főherceg érkezésük után nem sokkal említi, hogy „rongyos, sovány arab szalad utánunk”.²⁷ Máshol „ócska kék ruhába öltözött”²⁸ arabbal találkoznak. A Szahara egy oázisában „berberek, arabok, feketék futkosnak, mint a hangyák;

²⁴ GANNIER 2001. 118–119.

²⁵ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 83.

²⁶ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 86.

²⁷ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 13.

²⁸ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 10

vakok s nyomorékok koldulnak; gyerekek tolakodnak” és szükségtelen szolgáltatásokért pénzt kérnek a turistáktól.²⁹ Mások hamis tárgyakat adnak el, így próbálnak éleiben maradni.³⁰ A zsidókkal szemben is negatívan vélekedik: „Ez megtartja legtipikusabb zsidó jellegét. Hosszúkás arc, hosszú, hajlott orr [...], halszem, lefelé húzott szájsarok [...], többnyire vézna, magas termet. Az asszonyok nem fedik el arcukat, többnyire kövérek.”³¹ A városok piszkosak, bűzösek, az utcák szűkek, meredek, sötétek és sok esetben egyáltalán nem keltenek vonzó benyomást: „[...] a tölgyfacölöpökre támaszkodó zárt erkélyek felettünk összeérnek és sötétte teszik az utcát, itt már tikkadtá válik és förtelmes büzzel telik meg a levegő. Vigyázva kell lépdelnünk, nehogy valami piszkos pocsétába lépjünk.”³² Ezek az elemek, és az utazást jellemző állandó hideg és viharok lerombolják az egzotikus Afrika romantikus imázsát.

Megfigyelhetjük a főherceg leírásában, hogy noha bizonyos elemek tekintetében eltér az átlagtól, sokban átveszi a korabeli leírások tartalmát és témáit. A hazaszeretet, a honvágy többször megnyilvánul. Gyakori, hogy egyes tájakat a magyarországihoz hasonlítson. Így a Szahara a magyar Alföld megfelelőjévé válik. Az árvalányhaj, a madarak, a búza nem csupán hazáját, hanem gyermekkorát is eszébe juttatja – így a nosztalgia is része az útleírásnak.

Összegzés

József főherceg leírása több szempontból is rendhagyó, egyúttal azonban jól illeszkedik az átlag turista-utazók leírásai közé. Illusztris turistaként ír, útiemlékeiben mindkét szövegtípus elemei fellelhetők. A nagyvárosok és az őslakosok leírása nem tér el jelentősen az átlag turistákétól. A kijelölt turistautat elhagyva azonban a szöveg megváltozik. Az emlékek már kevésbé tanúskodnak az átlagos felületességről, noha nem adnak át túlságosan részletes ismereteket sem. Számos olyan területet mutatnak be, mely a turisták számára megközelíthetetlen. A politikai kérdések – a turistákhoz hasonlóan – nagyrészt háttérbe szorulnak, a főherceg azonban megemlíti két konfliktust is. Említésre kerül a magyar kormányt is érintő balkáni helyzet, mely az utazás végén szinte a legfontosabb elemmé válik.

²⁹ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 40.

³⁰ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 47–49

³¹ JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 42.

³² JÓZSEF FŐHERCEG 2002. 14.

Mihályi Dorottya: *József főherceg Észak-Afrikában (1913)*

Hangsúlyos emellett a francia gyarmatpolitikával szemben tanúsított ellenállás is, ami különösen a marokkói határon érzékelhető. A főherceg Afrika képe az út előrehaladtával egyre hidegebbé és vészjóslóbbá válik. A forró Afrikának nyoma sincsen. Az olvasó számára ismeretlen tájakat a fényképekkel gazdagon illusztrált leírás alaposan és újszerűen mutatja be. A *Századok Legendái* azonban csupán szűk olvasóközönséghez jutnak el, az útleírás tartalma így nem válhatott széleskörben ismertté.

Felhasznált irodalom

- BALÁZS DÉNES (1993): *Magyar utazók lexikona*. Budapest, Panoráma.
- DORNBACH MÁRIA (2006): *Amerikától Óceániáig: XIX.századi magyar utazók*. Budapest, Park Kiadó.
- BARÁTH LÁSZLÓ (2002): Gondolatok József főherceg életéről és munkásságáról. In József főherceg (2002): *Útiemlékeim Afrikából* – Bársony István: *A Vadászat*. Nagykanizsa: Zalaerdő Rt.
- JÓZSEF FŐHERCEG (2002): *Útiemlékeim Afrikából* – BÁRSONY ISTVÁN: *A Vadászat*. Nagykanizsa: Zalaerdő Rt.
- ERNEY JENŐ (1902a): Magyar hajón Afrikába. Úti vázlatok 1. *Ország-Világ*, XXIII, 44. 891–892.
- ERNEY JENŐ (1902b): Magyar hajón Afrikába. Úti vázlatok 2. *Ország-Világ*, XXIII, 45. 903–905.
- ERNEY JENŐ (1902c): Magyar hajón Afrikába. Úti vázlatok 3. *Ország-Világ*, XXIII, 46. 921–922.
- ERNEY JENŐ (1902d): Magyar hajón Afrikába. Úti vázlatok 4. *Ország-Világ*, XXIII, 48. 972.
- ERNEY JENŐ (1902e): Magyar hajón Afrikába. Úti vázlatok 5. *Ország-Világ*, XXIII, 49. 993–994.
- ERNEY JENŐ (1902f): Magyar hajón Afrikába. Úti vázlatok 6. *Ország-Világ*, XXIII, 51. 1043–1044.
- FÓNAGY ZOLTÁN (2020): Házától ritkán s csak kiváló esetben ment ki – Utazás a régi Magyarországon. *Litera – az irodalmi portál*. <https://litera.hu/irodalom/publicisztika/fonagy-zoltan-hazatol-ritkan-s-csak-kivalo-esetben-ment-ki-utazas-a-regi-magyarorszagon.html>. Hozzáférés: 2023. június 28.
- GANNIER, ODILE (2001): *La littérature de voyage*, Paris: Ellipses.
- HOPP FERENC: Téli utazás a földközi-tenger körül fekvő országokban. (Felolvasatott az 1897. évi. decz. 9-diki ülésen). *Földrajzi Közlemények*, XXVI kötet, 1898. 11–25.
- JANKÓ JÁNOS (1889): A Száhel partján. (Előadatott a f. évi október 24-iki ülésen). *Földrajzi Közlemények*, XVII. 454–496.
- J. NAGY LÁSZLÓ (2017): *Magyarország és az arab világ*. Szeged, JATEPress.
- KRIZSÁN LÁSZLÓ (1994): *Magyar utazók Afrikában*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt.
- NÁNAY MIHÁLY (2012): József Ágost főherceg, mint magyar katona és hadvezér, adalékok a főherceget övező kultusz jelenségéhez. In Csepregi Klára –

Mihályi Dorottya: *József főherceg Észak-Afrikában (1913)*

- Csepregi Oszkár – Fülöp Áron – Illik Péter – Nánay Mihály – Weiszhár Attila (szerk.): *A történelem peremén. Adalélok Magyarország történetéhez (tanulmánykötet)*. Budapest, L'Harmattan. 93–104.
- NENDTVICH KÁROLY (1892a): Három hónap Afrikában. (1889.) Első közlemény. *Budapesti szemle*, LXIX kötet, 181. szám, 1892. 42–65.
- NENDTVICH KÁROLY (1892b): Három hónap Afrikában. (1889.) Második közlemény. *Budapesti szemle*, LXIX kötet, 182. szám, 1892. 182–206.
- NENDTVICH KÁROLY (1892c): Három hónap Afrikában. (1889.) Harmadik közlemény. *Budapesti szemle*, LXIX kötet, 183. szám, 1892. 344–364.
- SALINAS, MICHÈLE (1989): *Voyages et voyageurs en Algérie 1830-1930*, Toulouse, Éditions Privat.
- SZABÓ JÓZSEF (1887): Algériáról, különös tekintettel annak alfa-iparára. *Földrajzi Közlemények*, XV. kötet, 222–236.
- TORNAINÉ KÖVÉR HELÉN (1899a): Afrikai utirajzok. *Magyarország*, 6, 134, május 16. 14–16.
- TORNAINÉ KÖVÉR HELÉN (1899b): Afrikai utirajzok. *Magyarország*, 6, 135, május 17. 15–16.
- TORNAINÉ KÖVÉR HELÉN (1899c): Afrikai utirajzok. *Magyarország*, 6, 136, május 18. 16–17.
- TORNAINÉ KÖVÉR HELÉN (1899d): Afrikai utirajzok. *Magyarország*, 6, 137, május 19. 15–16.
- TORNAINÉ KÖVÉR HELÉN (1899e): Afrikai utirajzok. *Magyarország*, 6, 138, május 20. 15–16.
- TORNAINÉ KÖVÉR HELÉN (1899f): Afrikai utirajzok. *Magyarország*, 6, 139, május 21. 20–21.
- TORNAINÉ KÖVÉR HELÉN (1899g): Afrikai utirajzok. *Magyarország*, 6, 140, május 24. 13–14.
- TORNAINÉ KÖVÉR HELÉN (1899h): Afrikai utirajzok. *Magyarország*, 6, 142, május 26. 13.
- ZYTNICKI, COLETTE (2012): Faire son "métier" de touriste dans l'Algérie coloniale de la Belle Époque. In Fabienne Le Houerou (szerk.): *Périple au Maghreb. Voyages pluriels de l'Empire à la postcolonie XIXe-XXIe siècle*. Paris: L'Harmattan. 25–44.
- ZYTNICKI, COLETTE (2016): *L'Algérie, terre de tourisme: histoire d'un loisir colonial*, Paris, Vendémiaire.

Vitézi telkek Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területén

Oláh Szabolcs

The importance of the valiant plots is shown by the fact that these lands were the foundation of the Vitézi Order, so the questions that arise about them and the answers to them are one of the keys to understanding the Vitézi Order. The importance and role of Jász-Nagykun-Szolnok County can be said to be outstanding in relation to the valiant plots, as the first valiant plots were established on 100 cadastral acres donated by Karcag. The aim of my research is to describe and analyse the county's valiant plots in order to present the system of valiant plots in the hands of the Jász-Nagykun-Szolnok County Vitézi Szék. During the writing of my study, archival sources and the own (contemporary) publications of the Order of the Vitéz formed the main backbone of the research, which was supplemented by literature written on the subject. Among the archival sources, I would like to highlight the surviving estate records, which formed the main basis of my research. In the first chapter, I will describe the aims of the Order of the Vitéz and the history of the development of the valiant plots, and in the second chapter I will present the types and main features of the valiant plots, thus providing the necessary knowledge for the interpretation of my results. After laying the foundations, I will present my source data and the results of my research. In my analysis, I will examine the enrichment of the valiant plots, calculate the mean and standard deviation of plot sizes, and present the composition of the valiant plots in the county. Finally, I summarise the conclusions that can be drawn.

Keywords: Order of Vitéz, valiant plot, Jász-Nagykun-Szolnok County

A Vitézi Rend a Horthy-korszak egyik újonnan alapított és mára ikonikussá vált szervezete, melynek egyik fundamentumának a vitézi telkek rendszere tekinthető. A tanulmány ennek a piedesztálnak a Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területén való megjelenését és gyarapodását, illetve összetételét hivatott bemutatni. Fontosnak tartom kiemelni, hogy az értekezésemben a terjedelmi korlátok miatt csak a vitézi telkek elemzésére és bemutatására van lehetőségem, így más vármegyék adataival nincs módomban összehasonlítást végezni.

Forrásadottságok

A levéltári források mértéke a Vitézi Rend esetében igen szerény, mivel az Országos Vitézi Szék iratanyagának tekintélyes része Budapest ostromakor megsemmisült. A megmaradt dokumentumok egy jelentős részét pedig vitéz Benkő Béla vezérőrnagy irányítása alatt nyugatra szállították, ahol nyomuk veszett.¹ A központi akták megsemmisüléséből és eltűnéséből adódóan a vármegyei szinten keletkezett irományok szerepe felértékelődött, azonban ezek kutatása nehézkes. A vármegyei levéltárak, illetve a budapesti levéltár egyes esetekben rendelkezik külön Vitézi Rend iratállománnyal, viszont ahol nem, ott az egyéb anyagok tartalmazhatnak sporadikus, a vármegyei vitézi székekre vonatkozó feljegyzéseket.

A Vitézi Rend Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Szék kutatásához a fő alapot a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára állományában található 2,4 iratfolyóméter akta adta. A levéltárban őrzött dokumentumok egykor a Vitézi Rend Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Székének a tulajdonában voltak, mely a Vitézi Rend felszámolása után került be a vármegyei levéltár állományába. Feltételezhető, hogy az eredeti állománynak csak egy része az, ami bekerült a levéltárba és ezáltal megőrződött az utókor számára. Erre abból lehet következtetni, hogy bár a vármegyei vitézi szék felállításától (1921-től) a Vitézi Rend Horthy-korszak béli működésének az utolsó évéig (1944-ig) találhatók feljegyzések, azonban bizonyos területek vizsgálatakor hiány tapasztalható. A Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei levéltár gyűjteménye igen vegyes összetételű, mind minősége, mind tartalom tekintetében. Amennyiben csoportosítani szeretnénk az állományt, akkor beszélhetünk bizalmas iratokról, vitézi birtokokkal kapcsolatos aktákról, iktató- és mutatókönyvekről, állomány

¹ TÁTRAI 2000. 63.

nyilvántartásra szolgáló dokumentumokról, illetve kisebb anyagokról, amelyek nem tartoznak az említett csoportokba, de mennyiségükből adódóan nem csoportképezők.

A vitézi telkek kutatásához a fennmaradt birtoklapok képezték a bázist. A birtoklapok a vitézi telek és a földet művelő vitéz adatainak a rögzítésére szolgáltak. Plusz információt jelenthet, amikor olyan adatokat is feljegyeztek, amelyet csak egyes esetekben rögzítettek,² vagy egyéb kiegészítő lapokat csatoltak. A birtoklapok a Vitézi Rend alapításától egészen 1942-ig keletkeztek a vármegye esetében. Feltételezhetően nem maradt fenn az összes, így nem nyújtanak teljes képet az egykori állapotokról. Ezt igazolja, hogy a fennmaradt kettő törzskönyvben³ 24 vitéz esetében került feljegyzésre olyan település kapcsán vitézi telek,⁴ amely települések esetében nincsenek birtoklapok.⁵

A Vitézi Rend célja és a vitézi telkek kialakulása

A Vitézi Rend megalapítása mögött három cél húzódott meg. Az első szempont a világháború harcmezeiről hazaérkező katonák szociális helyzetének rendezése és javítása. A Vitézi Rend szándéka az volt, hogy földet adományoz a tagjainak és így részlegesen csökkentse a fennálló társadalmi feszültségeket. A második ok politikai szempontnak tekintendő. Vitéz nagybányai Horthy Miklós és több kortársa is úgy gondolták, hogy a (szerintük káros) baloldali ideológia térnyerésének elkerüléséhez, illetve annak visszaszorítására a jobboldal hatékonyabb összefogása és szervezettsége a megoldás. Az utolsó (harmadik) szempont is politikai irányú szándéknak tekinthető. Horthy 1920. március 1-én bekövetkezett kormányzóvá választásával Magyarország államfője lett, azonban (ekkor még) szűk jogkörrel bírt és nem rendelkezett számos uralkodói felhatalmazással. A Vitézi Rend szempontjából fontosnak tekintendő (Horthy által nem gyakorolhatott) jogosítvány a nemesség adományozása. A nemesség adományozásának

² Amennyiben új építményt építettek, akkor azt feljegyezték a birtoklapon.

³ A törzskönyvek az adott vármegyei vitézi szék tagjait és azok adatait tartalmazza, amelybe a vitézi telkek is feljegyzésre kerültek.

⁴ Tószeg (10 vitéz), Pusztakürt (6 vitéz), Pusztapó (5 vitéz), Pusztatenyő (3 vitéz).

⁵ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.17.c. Törzskönyv.

hiányát és az ebből adódóan, a hatalomhoz hű, jól szervezett réteg hiányát Horthy a Vitézi Renddel kívánta pótolni, így létre hozva egy „új nemességet”.⁶

A Vitézi Rend alapjainak kidolgozása 1920 márciusa után kezdődött meg. Az első tárgyalások nagybányai Horthy Jenő országgyűlési képviselő és báró Pap Géza, a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége ügyvezető igazgatója között zajlottak le, amely tárgyalások során sikeresen kidolgozták a háborúban érdemeket szerző katonák földhöz juttatásának módját, illetve létrehoztak egy tervezetet, ami a további tárgyalások alapjául szolgált.⁷ A tervezet utáni tárgyalásokon az alábbi személyek vettek részt: Magasházy László százados, első szárnysegéd, Bartha Richárd kabinetirodai főnök, Richárd-Rostoczil Artur altábornagy, Szomjas Lajos földművelésügyi államtitkár, Mattyasovszky Miklós földművelésügyi miniszteri tanácsos és Horthy Jenő országgyűlési képviselő.⁸

1920. június 21-én kérték fel dr. Börcsök Andor igazságügyi miniszteri osztálytanácsost, hogy a vitézi telkek körül felmerülő kérdéseket tisztázza, illetve megbízták azzal, hogy szövegezze meg a vitézi telekről szóló miniszterelnöki rendeletet.⁹ A tervezet alapján elkészült 6.650/1920. M.E. számú rendelet szolgált a Vitézi Rend jogi alapjául, amely a haditelkek (az úgynevezett vitézi telkek) alapítását és adományozását tette lehetővé, mely rendelet a Budapesti Közlöny 1920. augusztus 29-i számában jelent meg.¹⁰

Fontos megemlíteni, hogy a haditelkek gondolata nem a Vitézi Rend kapcsán merült fel először. A háborúban hőiesen helyt állt katonák földdel való jutalmazása már 1916-ban felmerült.¹¹ Az 1916-os jutalmazás ötletét, az alábbi módon örökíti meg a Vitézek Albuma: „*Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök 1916 tavaszán a Magyar Gazda Szövetség közgyűlésén hatalmas beszédben hívta fel az ország lelkiismeretét arra, hogy a háborúból visszatért katonákat megjutalmazza és azt javasolta, hogy az állam által bérbe vett területekből mintegy 20 katasztrális hold terjedelmű birtokokat alakítsunk, amelyeket az állam örökbérbe adna a hős katonáknak, azok özvegyeinek és árváinak.*”¹²

⁶ HELLEBRONTH 1941. 99–100., KEREPESZKI 2013. 11–13.

⁷ VITÉZEK ALBUMA 18.; NÉGYESY 1999. 163–164.

⁸ VITÉZEK ALBUMA 18–19.

⁹ VITÉZEK ALBUMA 19.; KEREPESZKI 2013. 14.

¹⁰ A VITÉZI REND KIS KÁTÉJA 9.; TÁTRAI 1997. 35.; TÁTRAI 2000. 35.; FEKETE 2011. 17.

¹¹ KEREPESZKI 2013. 11.

¹² VITÉZEK ALBUMA 18.

A törvényi háttér megalkotását a Vitézi Rend telkeinek kialakítása követte. A vitézi telkek kapcsán egy érdekes részletnek tekinthető az, hogy a Vitézi Rend még törvény szintjén nem létezett, de már felajánlottak a részére földeket. Karcag ugyanis 1920. április 13-án tartott egy díszközgyűlést, amely keretein belül 100 kataszteri holdat (továbbiakban: kat. hold) ajánlott fel a város határában a Vitézi Rend számára.¹³ A Vitézek Albuma az alábbi sorokkal emlékezik meg Karcag felajánlásáról, illetve a korai földadományozásokról: *„Ezek között legelső volt Karcag városa, amely 1920 április 13-án tartott díszközgyűlésén Nagy-Kun-Karcag határában száz katasztrális holdat ajánlott fel a nemzeti eszme és a hősi vitézség megjutalmazására. Jellemző ez a felajánlás a magyar nép felfogására, hogy bár a Vitézi Rend még nem volt megalapítva, de annak javára már is történtek felajánlások.”*¹⁴ Ezt követően 1920. augusztus 20-án Horthy felhívást intézett az ország földbirtokosai és települései felé, amelyben kéri őket, hogy adományozzanak földeket vitézi telek létrehozására.¹⁵

A vitézi telkek típusai és fontosabb vonásai

A vitézi telek a Vitézi Rend egyik fundamentuma, így jelentősége megkérdőjelezhetetlen. Meg kell azonban jegyezni, hogy az eredeti elképzelés szerint minden vitéz kapott volna vitézi telket, viszont ezt az elképzelést nem sikerült kivitelezni, így voltak telekkel rendelkező vitézek (telkes vitézek) és voltak telekkel nem rendelkező vitézek is. Horthy az 1929-es ünnepi vitézavatáson elhangzott beszédében is kitért arra, hogy a Vitéz Rend céljaihoz nem rendelkezik a szervezet elég földterülettel: *„A Vitézi Rend most lezárja a vitézek avatását, mert a szűkre szabott keretek között előbb arra kell gondolnunk, hogy az eddig már felavatott vitézek földhöz jussanak, és hogy azok számára, akik földjüket már megkapták, meg lehessen teremteni a mai nehéz helyzetben a gazdasági megerősödés feltételeit.”*¹⁶

A vitézi telek a 6.650/1920. M. E. rendelet értelmében különleges jogi minőségű teleknek tekintendő. Emiatt elidegeníthetetlen volt, tilos volt megterhelni, illetve csakis osztatlan egészben szállhatott át az új tulajdonosára.

¹³ HELLEBRONTH 1941. 9.

¹⁴ VITÉZEK ALBUMA 18.

¹⁵ FEKETE 2011. 19.; KURUCZ 2019. 96.

¹⁶ VITÉZEK ALBUMA 13.

Emellett meghatározott közszolgálatok¹⁷ teljesítése kapcsolódott egy-egy birtoktárhoz.¹⁸

Vitézi telket adománylevéllel vagy alapító levéllel lehetett létrehozni. Adománylevélről akkor beszélhetünk, ha az államfő (Horthy) adományozta a földterületet az adott vitéznek. Az államfő mellett más is adományozhatott saját ingatlanából vitézi telket, de ez a fajta földjuttatás csak akkor volt érvényes, ha az államfő megerősítette. Alapítólevélről abban az esetben értekezhetünk, ha egy magánszemély a saját tulajdonában lévő ingatlanból alapított (akár utódai részére) vitézi telket. Az alapítólevél lényegében az adománylevelet helyettesíti a saját alapítások esetében.¹⁹

A vitézi telteken belül több típust is megkülönböztetünk. Ingyenes vitézi birtoknak nevezzük azokat, amelyek a Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter nevével fémjelzett 1920. évi Nagyatádi-féle földreform általi szétosztás során a Vitézi Rend birtokába kerültek, ha magánszemélyek vagy települések a Rend számára felajánlották, illetve amennyiben a Rend számára földvásárlás céljából pénzt ajánlottak fel. Saját birtokból alapított telekről kell beszélnünk, ha a tulajdonos a saját tulajdonában lévő birtokából alapított vitézi telket (ez is fizetésmentes földterület volt, mint az ingyenes birtok).²⁰

Léteztek vagyonváltságos és megváltásos vitézi telkek, amelyek esetében fizetési kötelezettség terhelte a vitézi telket.²¹ A Vitézek Albuma az alábbiak alapján írja le a két vitézi telek típust: „*Vagyonváltság-földnek azon területeket nevezzük, amelyeket az OFB az 1920. évi XXXVI tc. értelmében az egyes földbirtokokból igénybevett a természetben leadandó vagyonváltság fejében. [...] Megváltásos vitézi telkek pedig azon ingatlanokból származnak, melyeket a földreform törvény értelmében az OFB – a nagyobb helybeli földszükséglet kielégítésre – a megállapított természetben leadandó vagyonváltság-földön felül vagy háborús és 50 éven belül szerzett ingatlanokból vált meg.*”²²

Voltak vásárolt vitézi telkek, melyeket a Vitézi Rend a rendi vagyonból vásárolt meg, mely kapcsán kiemelő, hogy nem felajánlásoknak

¹⁷ A vitézi telekhez tartozó adománylevél vagy az esetleges csatolt szabályzat tartalmazza ezeket.

¹⁸ SCHEFTSIK 1935. 229.

¹⁹ A VITÉZI REND KIS KÁTÉJA 11. 54–57.

²⁰ A VITÉZI REND KIS KÁTÉJA 50–51.; VITÉZEK ALBUMA 27.; SCHEFTSIK 1935. 229.; NÉGYESY 2000. 189.; KEREPESZKI 2013. 29–30.

²¹ A VITÉZI REND KIS KÁTÉJA 50.; VITÉZEK ALBUMA 27.; SCHEFTSIK 1935. 229.; KEREPESZKI 2013. 29–30.

²² VITÉZEK ALBUMA 27.

köszönhetően kerültek megvásárlásra a földterületek. Beszélhetünk továbbá hosszú lejáratú bér-, illetve örök haszonélvezet vitézi telkekről, melyeket nem Horthy adományozott, és amint a nevük is mutatja, meghatározott időtartamú bérletre kiadott földbirtokok voltak. Az 1930-as évek közepén, vitéz jákfai Gömbös Gyula miniszterelnök által meghirdetett telepítési törvény, illetve a későbbi országgyarapítások révén alakultak ki a telepítésből származó vitézi telkek. A zsidótörvények által alakult ki a legkésőbbi típus, az elkobzott zsidó birtokból származó vitézi telek.²³

A vitézi telekkel különböző feladatok és kötelezettségek jártak a vitézek számára. Ilyenek voltak például a területhez tartozó felszerelés folyamatos karbantartása és esetleges pótlása. Illetve a földterület után teljesítendő közszolgálatok maradéktalan teljesítése és a szükséges beruházások elvégzése.²⁴

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye vitézi telkei

Amint már említésre került, a vitézi telkek kialakítására Karcag városa ajánlott fel először földterületet (100 kat. holdat). Ezzel Karcag városa országos és vármegyei szinten is megalapozta a vitézi telkek rendszerét, emellett egyszerre Jász-Nagykun-Szolnok vármegye első föld felajánlója, illetve az első település is, ahol vitézi telkek mutathatók ki.²⁵ Karcag városának és egyéb felajánlásokból adódóan Jász-Nagykun-Szolnok vármegye esetében elmondható, hogy már 1920-ban egy jelentősebb nagyságú földterület állt rendelkezésre.²⁶

²³ A VITÉZI REND KIS KÁTÉJA 50–52.; SCHEFTSIK 1935. 229.; KEREPESZKI 2013. 29–30.

²⁴ A VITÉZI REND KIS KÁTÉJA 16.

²⁵ A 100 kat. holdból a későbbiekben négy vitézi telek lett létrehozva.

²⁶ VITÉZEK ALBUMA 27.; MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

Oláh Szabolcs: *Vitézi telkek Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területén*

A Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Székhez tartozó vitézi telkek állomány gyarapodása évekre lebontva.											
év	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	Összesen:
telkek száma	12	27	3	8	29	3	9	8	2	3	104
össz terület	248kh 1183ööl	461kh 103ööl	100kh 273ööl	85kh 435ööl	324kh 1138ööl	397kh 161ööl	231kh 1117ööl	113kh 75ööl	19kh 800ööl	132kh 1224ööl	2114kh 109ööl
év	1930	1931	1933	1934	1938						Összesen:
telkek száma	7	1	3	1	1						13
össz terület	88kh 342ööl	15kh	37kh 1248ööl	10kh	14kh 1359ööl						165kh 1349ööl
év	1940	1941	1942								Összesen:
telkek száma	10	14	4								28
össz terület	964kh 1017ööl	558kh 184ööl	64kh 1468ööl								1587kh 1069ööl
A Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Széknek összesen 145 vitézi telke volt, amely 3867 kataszteri holdat és 927 négyszögölt jelent.											

1. táblázat: A Vitézi Rend Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Szék, vitézi telkeinek gyarapodása. (A táblázat a szerző saját munkája.)²⁷
(Forrás: MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.)

Az 1920-as évtizedben minden évben gyarapodott a vitézi földek mennyisége, igaz nagy hullámzás figyelhető meg. A számok kilengései miatt nem lehet folyamatos növekedésről beszélni. A '20-as években a legkevesebb földmennyiség 1928-ban került a Vitézi Rend tulajdonába, míg a legnagyobb terület 1921-ben. A vitézi telkek száma esetében lényeges, hogy bár 1921-ben több föld került a Vitézi Rend tulajdonába, azonban a legnagyobb mennyiségű vitézi telek 1924-ben került kialakításra, mely során az azon évben beérkezett területekből összesen 29 földbirtok került megalapításra. Ennek oka az, hogy az 1924-ben beérkezett földterületből több, kisebb méretű porta lett létrehozva.²⁸

Az 1921-ben és 1924-ben kialakított vitézi telek mennyisége kapcsán mérvadó, hogy mind a '20-as évek, mind a Vitézi Rend fennállása alatt, ebben a két évben fordult csak elő, hogy az adott évben beérkezett földterületekből több, mint 20 terület került megalkotásra. Emellett megállapítható, hogy az 1920-as, 1921-es és az 1924-es évek kivételével a többi évben a Vitézi Rend tulajdonába került földterületekből kialakított vitézi telkek száma 10 darab alatt volt. A számok tekintetében a 20-as évek a legkiemelkedőbb évtized, mivel ekkor került a legnagyobb földterület a vármegyei vitézi szék irányítása alá. Ebből adódóan az évtized végére már jelentős mértékben megfigyelhetők a vármegye gazdasági életében vitézek, ami egy bizonyos szintű befolyást jelentett a Vitézi Rend részéről a gazdaságban.²⁹

²⁷ A táblázatban használt rövidítések feloldása: kh. = kataszteri hold, ööl = négyszögöl.

²⁸ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

²⁹ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

Az 1920-as évekhez képest az 1930-as évek esetében egy jelentős visszaesés tapasztalható, illetve nincs minden évben kimutatható gyarapodás. A legnagyobb földmennyiség 1930-ban került a vármegyei vitézi szék irányítása alá, míg a legkisebb 1934-ben. A jelentős nagyságú visszaesés hátterében legmarkánsabban a felajánlási kedv nagyfokú visszaesése állt. A felajánlások hiánya már a '20-as években is kimutatható (a telekszámok hullámlása is jelzi), azonban a legmarkánsabban a '30-as évektől jelentkezik a vármegye esetében. A vitézi telkek számában és a földterületek nagyságának esetében is a '30-as évek képezték a mélypontot a Vitézi Rend fennállása során, a vármegye esetében.³⁰

Az 1940-es években egy javuló tendencia mutatható ki a '30-as évekhez képest, amely azonban a '20-as évek növekedését csak részlegesen tudta megközelíteni, ugyanis a földterületek összesített nagysága kevesebb, mint 600 kat. holddal maradt el, viszont az ekkor szerzett földterületekből csak 28 vitézi telek került kialakításra. Bár javulás figyelhető meg, azonban nem az adakozókedv javulásáról van szó, mivel ez a gyarapodás a 40-es években megjelent, úgynevezett zsidó birtokokból származó vitézi telkek miatt történt. A zsidó birtokokból kialakított vitézi telkek az 1941-es és 1942-es években figyelhetők meg, melyek összesen 206 kat. holdat és 803 négyszögölt jelentenek.³¹ A földterületek összesített nagyságának szempontjából a zsidó birtokok összesített nagysága eltörpül, csak a telkek számát növeli nagymértékben.³²

A '40-es években három évben gyarapodott a vitézi telkek száma, melyek közül a legkevesebb földmennyiség 1942-ben került a vármegyei vitézi szék irányítása alá, míg a legnagyobb 1940-ben. A vitézi telkek száma kapcsán megfigyelhető, hogy bár 1940-ben került a legnagyobb földmennyiség a Vitézi Rend birtokába, azonban a legnagyobb számú vitézi telek 1941-ben lett létrehozva. Ennek oka, hogy 1940-ben kettő nagy földterületű, míg 1941-ben csak egy olyan nagyobb földterületű földbirtok került a Vitézi Rend tulajdonába, melyek nem lettek feldarabolva, hanem egyben kapták meg egykori tulajdonosaik, akik akkorra már a Vitézi Rend tagjai voltak.³³

³⁰ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

³¹ 1941: 10 darab, 1942: 4 darab vitézi telek került kialakításra.

³² MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

³³ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

Mind a kettő, az 1940-es évben a Vitézi Rend tulajdonába került „óriás” vitézi telek esetében a Horthy család tagjainak Kenderesen elhelyezkedő földterületeiről beszélhetünk. A kisebbik, 376 kat. hold és 1469 négyszögöl nagyságú birtok felajánlás következtében került a Rend tulajdonában, mely felajánlást vitéz nagybányai Horthy István miniszteri tanácsos tett, ifj. vitéz nagybányai Horthy Miklós és leszármazottainak részére (azonban Horthy István haszonélvezetében maradt). A nagyobbik, 464 kat. hold és 1503 négyszögöl nagyságú, saját alapítású vitézi telek volt, melyet Horthy Miklós Magyarország kormányzója alapított fia, Horthy István és leszármazottai részére (azonban Horthy Miklós haszonélvezetében maradt). Az 1941-es „óriás” vitézi telket vitéz báró Urbán Gáspárné (született: Baghy Ilona) alapította Törökszentmiklóson férje, vitéz báró Urbán Gáspár főispán³⁴ javára, mely 355 kat. hold és 1186 négyszögöl nagyságú volt.³⁵

A Horthy-korszak során összesen 3867 kat. és 927 négyszögöl terület került a Vitézi Rend Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Székhez. A vármegye területén a Vitézi Rend tulajdonába került földterületekből összesen 145 vitézi telek került kialakításra. Sarkalatos, hogy akárcsak országos szinten, úgy vármegyei szinten sem sikerült minden vitézt földterülethez juttatni.³⁶

A létrehozott vitézi telkek nagyságának vizsgálata során egy igen nagy szórásról kell beszélnünk. A legkisebb vitézi telek a vitéz Bende Lajos hadivak által alapított 150 négyszögöl területű túrkevei vitézi telek, míg a legnagyobb a Horthy Miklós által alapított 464 kat. hold és 1503 négyszögöl nagyságú kenderesi vitézi telek volt. Legnagyobb mennyiségben (10 darab felett) a 7 kat. hold, 10 kat. hold, 15 kat. hold és a 20 kat. hold nagyságú vitézi telkek voltak. A nagyság tekintetében négy kiemelkedő nagyságú vitézi telek volt jelen a vármegye esetében. A négy vitézi telek az Ungár Jónás és társai ingatlanából megváltott 297 kat. hold és 161 négyszögöl területű, a báró Urbán Gáspárné által alapított 355 kat. hold és 1186 négyszögöl nagyságú, a Horthy István által felajánlott 376 kat. hold és 1469 négyszögöl kiterjedésű és a Horthy Miklós által alapított 464 kat. hold és 1503 négyszögöl volumenű vitézi telkek. Lehetséges a vitézi telkek esetében átlagot és szórást számolni, azonban a négy „óriás” vitézi telek torzítja a képet, így a négy telekkel és nélküle is elvégeztem a számítást. A négy nagy telek nélkül 16,59-es átlaggal és 14,77-es szórással

³⁴ Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánja, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, mérnök.

³⁵ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

³⁶ VITÉZEK ALBUMA 13.; MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.17.c. Törzskönyv.

számolhatunk, míg a négy nagy telekkel együtt 26,43-as átlagról és 60,98-as szórásról értekezhetünk. Ezek alapján megállapítható, hogy (a négy legnagyobb telek nélkül) a telkes vitézek átlagosan nem érték el a 20 kat. holdas telkeket, ebből adódóan feltételezhetően a földek művelése csak az önfenntartásra voltak elegek, nem pedig az árutermelésre és a piacon való megjelenésre.³⁷

Vitézi telek típus	darab	terület nagyság
felajánlott	58	1504 kh 183□öl
megváltásos	32	805 kh 1500□öl
vagyonszármazott	28	327 kh 1463□öl
zsidó eredetű	14	206 kh 800□öl
saját birtokból alapított	7	924 kh 867□öl
rendi vagyonszármazott	6	98 kh 914□öl

2. táblázat: A Vitézi Rend Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Szék vitézi telkeinek, a típusok szerinti csoportosítása. (A táblázat a szerző saját munkája.)³⁸

(Forrás: MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.)

A vitézi telkek esetében több típust is megkülönböztetünk a kialakulásuk alapján. A Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Szék vitézi telkei között azonban nem figyelhető meg az összes típus, ami azt jelenti, hogy a vármegye esetében létrejött vitézi telkek kialakulásában kisebb változatosság tapasztalható. A vármegyében az alábbi típusú vitézi telkek figyelhetők meg: felajánlott (ingyenes), megváltásos, vagyonszármazott, saját birtokból alapított, rendi vagyonszármazott, elkobzott zsidó birtokból származott³⁹ (táblázatban: zsidó eredetű).⁴⁰

³⁷ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

³⁸ A táblázatban használt rövidítések feloldása: kh. = kataszteri hold, □öl = négyszögöl.

³⁹ A vizsgálat során a Vitézi Rend teljes időszakát görcső alá veszem, ezáltal a '40-es évektől jelentkező, elkobzott zsidó birtokból származó vitézi telkeket is vizsgálom.

⁴⁰ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

A megtalálható telektípusok közül jeleskedik a felajánlott földek csoportja, mely az összesített terület és a kialakított telkek szempontjából is a legnagyobb csoportot képezi. A kiemelkedő szám azt mutatja, hogy bár a felajánlási kedv hullámzó volt és a kezdeti lendület alább fagyott, de így is jelentős birtokállomány gyűlt össze. A felajánlásból származó földek a Rend alapításának évétől 1940-ig mutathatók ki, így egy 20 évig tartó folyamatról beszélhetünk.⁴¹ A második legnagyobb mennyiségű vitézi telket a megváltásos telkek csoportja képezi, mely csak a kialakított telkek számában a második legnagyobb csoport, mivel az összesített terület alapján „csak” a harmadik. A megváltásos vitézi telek egy igen rövid periódust ölel fel, mivel a legkorábbi ilyen típusú telek 1923-ban, míg a legkésőbbiek 1930-ban jelentek meg a vármegyében.⁴² Feltételezhetően a rövid periódus oka, hogy kevés olyan birtok volt a vármegye területén, melyből igénybe lehetett volna venni földterületeket a „*természetben leadandó vagyonszállás fejében*”.⁴³

A vagyonszállásos vitézi telkek egyik kardinális vonása, hogy ítélettel elkobzott birtokokból juttatták a vármegyei vitézek részére. Az első ilyen telkek 1923-ban⁴⁴ jelentek meg a vármegyében, míg az utolsó 1927-ben.⁴⁵ A szűk négyéves időintervallum azzal magyarázható a telkek esetében, hogy a vármegyében kevés olyan birtok volt, amelyet valamilyen okból elkobzásra ítéltettek. Hangsúlyozandó, hogy a földek esetében nem megállapítható, hogy az adott személynek az adott településen megtalálható földállományának egy része, vagy egésze elkobzásra került. Illetve az sem megállapítható, hogy az elkobzott birtokok csak a vitézi telkek esetében jelennek meg, vagy más szervezetek és magánszemélyek esetében is megfigyelhetők lennének.⁴⁶

A vitézi telkek történetének egyik sötét foltját a zsidóságtól elvett földekből kialakított vitézi telkek képezik, mivel a zsidótörvények értelmében vették el a földeket egykori tulajdonosaiktól. Bár az így kialakult vitézi telkek igen szomorú sorsokat hordoznak magukkal, azonban meg kell említeni, hogy a

⁴¹ A legutolsó felajánlást Sváb Gyula földbirtokos tette 1940. december 3-án, amiből hat vitézi telket alakítottak ki Nagyréven.

⁴² A legelső ilyen típusú telkek Braun Ede ingatlanából lettek megváltva Kötelen és Tiszasülyön (egy-egy) 1923. október 1-én. Az utolsó vitézi telkek e fajtából 1930. október 1-én kerültek megváltásra Neumann Márton és neje dévaványai, illetve Schwarcz Sámuel és neje tiszaszentimrei ingatlanából.

⁴³ VITÉZEK ALBUMA 27.; MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

⁴⁴ Gróf Szapáry György tiszaburai birtokaiból (pontos időpont nem került lejegyzésre, csak az év).

⁴⁵ 1927. november 1-én, Leitner Zsigmondné vezsenyi ingatlanából.

⁴⁶ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

vármegye esetében nem bírtak akkora hatással, mivel az így megszerzett földterületek csak kis százalékát adták a vármegyei vitézi szék kezében lévő területeknek. Zsidó eredetű telkek 1941-ben és 1942-ben mutathatók ki a vármegye területén, ami azt jelenti, hogy a zsidóságtól való földelvétele és a vitézeknek való juttatása egy gyors folyamat végeredménye volt.⁴⁷

A saját alapítású telkek bár összesen csak hét vitézi telket jelentenek, azonban összesített földterületekben mégis a második legnagyobb csoportba tartoznak. Ez azért lehetséges, mert kettő hatalmas területű vitézi telek is jelen van. A kisebb vitézi telket Urbán Gáspárné, míg a nagyobbakat Horthy Miklós alapította, amelyek az összterület legnagyobb részét adják. Ez azt jelenti, hogy a vármegyében a saját telekalapítás nem rendelkezett nagy népszerűséggel, és csak kevesen éltek a lehetőséggel. A legkisebb csoport a rendi vagyonból vásárolt földekből kialakított vitézi telkek csoportja. E típus csekély jelenlétének okául a rendi vagyon szerény helyzetét, illetve a vármegyében lévő kevés eladó földbirtokot feltételezem, melyet alátámaszt, hogy összesen kettő alkalommal került sor csak birtokvásárlására, melyek között nyolc év telt el. Először 1933-ban Kuncsorbán, majd ezt követően 1941-ben Tiszasülyön történt birtokvásárlás.⁴⁸

Összegzés

A vitézi telkek kutatása a források hiánya miatt nem egyszerű, azonban lényeges, mivel elősegíti a Horthy-kor egy nagy jelentőségű szervezetének megismerését. Mivel a telkek minden vármegyében más összetételt mutathatnak, így a regionális kutatások nagy fontossággal bírnak, ugyanis csak azok ismeretével lehet pontos képet kialakítani.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében összesen 145 vitézi telek kimutatható a birtoklapok alapján, amelyek nem voltak elegendőek arra, hogy az összes vármegyei vitész földhöz jusson. Ennek értelmében a Vitézi Rend nem csak országosan küzdött földhiánnyal, hanem a vármegyében is. A vármegye esetében nagy jelentőséggel bír az a tény, hogy a Horthy családnak itt mutathatóak ki a vitézi telkei, mivel a Vitézi Rend alapítója és vezetője Horthy Miklós volt, illetve a Horthy család rendelkezett a legjelentősebb, egybefüggő birtoktestekkel. Ennek oka, hogy a Horthy család Jász-Nagykun-Szolnok

⁴⁷ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

⁴⁸ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

Oláh Szabolcs: *Vitézi telkek Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területén*

vármegyei illetőségű volt, Kenderes központtal és nagy területekkel rendelkezett.

A vitézi telkek vármegyében kimutatható rendszerének a gazdasági életben lehetett egy bizonyos fokú befolyásoló hatása, azonban csak az esetlegesen előforduló nagyobb telkeknek, mivel a kisebb telkek elsődlegesen az önfenntartást szolgálhatták. Ezek alapján elmondható, hogy a vármegye esetében nem lehet a vitézek gazdasági súlyát jelentősnek mondani. Részben ez a megállapítás is alátámasztja azt, hogy a Vitézi Rendnek nem sikerült teljesíteni a gazdasági céljait a vármegye esetében.

Felhasznált irodalom

Levéltári források

- Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára IV.407.
500/1921. Horthy Miklós kormányzó felhívása
- Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára
IX.250.5.b. Birtoklapok
- Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára
IX.250.6.b. Birtoklapok
- Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára
IX.250.17.c. Törzskönyv

Elsődleges források

- A Vitézi Rend kis kátéja*. 5. kiad. Budapest: Országos Vitézi Szék, 1934.
- Vitézek Albuma*. Budapest, 1939.
- HELLEBRONTH KÁLMÁN (1941): *Vitézi Rend története, szervezete és tagjainak névkönyve 1920–1941*. Reprint: Nemzeti Örökség Kiadó, 2013.
- SCHEFTSIK GYÖRGY (szerk.) (1935): *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye multja és jelene*. Pécs.

Szakirodalom

- FEKETE FERENC (2011): *A Vitéz Rend Története*. Szeged, HK Hermanos Kiadó.
- KEREPESZKI RÓBERT (2013): *A Vitézi Rend 1920-1945*. Máriabesnyő, Attraktor.
- KURUCZ ÁDÁM (2019): Magyarország első vitézi telkének átadása Miskolcon. In Kis József (szerk.): *Levéltári Évkönyv. Új folyam.* Miskolc, A Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, 96–106.
- TÁTRAI SZILÁRD (1997): A Vitézi Rend első évtizedének története. *Hadtörténelmi Közlemények*. 110. évf. 1. sz. 49–83.
- TÁTRAI SZILÁRD (2000): A Vitézi Rend története a harmincas évektől a felszámolásig. *Hadtörténelmi Közlemények*. 113. évf. 1. sz. 35–78.
- NÉGYESY LÁSZLÓ (1999): A vitézi rendről. In Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): *Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 14*. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, 163–194.
- NÉGYESY LÁSZLÓ (2000): A Vitézi Rendről II. (1920-1945). In Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): *Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 15*. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, 187–268.

A granikosi csata a források tükrében

Rompos Laura

In the paper I will examine the ancient sources of the Battle of Granicus and the modern reconstructions and literature based on them. The Battle of Granicus was the first major battle between Alexander the Great and the Persians in May 334. BC, and the victory of the Macedonians opened the way for the conquests of Asia Minor. Ancient historians such as Arrhianos, Plutarch and Diodorus report on the battle in great detail, but significant differences can be observed even among them. There is no agreement on what the time of day was when the battle took place. The number of armies of Alexander the Great and the Persians also differ, along with the description of the crossing of the Granicus River, which has strong currents and a high bank wall. None of the surviving sources about the battle are contemporary (they were written in the 1st century BC - 2nd century AD), and it is questionable which earlier sources, now lost, could have been used, and to what extent they were adopted. Due to the diversity of the sources, the modern literary opinions are just as diverse. The purpose of my paper is to present the most significant differences in the sources and the different views of modern opinions. In my research, I examine which moments of the battle show the biggest differences in the ancient sources, and which of the different reconstructions in the literature can be best supported with the sources.

Keywords: Battle of Granicus, Alexander the Great, Persian Empire

Bevezetés

Nagy Sándor az ókor egyik legjelentősebb alakja, ezért rengeteg forrás maradt ránk róla, és a mai napig fontos részét képezi az óorkutatásnak. Ennek ellenére, vagy talán pont ezért, bizonyos kérdésekben a kutatók sem tudnak megegyezni. Ilyen vitás kérdések például Nagy Sándor granikosi csatájának egyes mozzanatai. Kutatásomban a csatáról szóló ókori források közötti különbségeket és az ezekre adott szakirodalmi reakciókat vizsgáltam. Feltételezem, hogy a csatáról szóló ókori leírások közötti eltérések oka nem csak az ókori történetírók által használt források különbözőségében rejlik. Tanulmányomban a granikosi csata forrásaiban megmutatkozó két eltérést, és ezek általam lehetségesnek tartott feloldását fogom vizsgálni.

A granikosi csatát Kr. e. 334 májusában vívták a kis-ázsiai Granikos folyónál. Ez volt az első ütközet Nagy Sándor és a Perzsa Birodalom között. A hadseregek a folyó két partján sorakoztak fel, a nyugati oldalon Nagy Sándor görög-makedón serege, a keleti oldalon pedig a kis-ázsiai satrapák hadserege. Dareios, a perzsa nagykirály, ennél a csatánál még nem volt jelen, a satrapák vezették a perzsa haderőt. A görög-makedón sereg granikosi győzelmének jelentősége meghatározó. Nagy Sándor ezzel a győzelemmel megvetette a lábát a Perzsa Birodalomban és szabad utat nyitott Perzsia belsejébe, megalapozva ezzel a további hódítások lehetőségét.¹

A források

A csatáról több forrás is fennmaradt, ezek közül a részletesebbek Diodóros, Plutarchos és Arrhianos leírásai.² Fontos megjegyeznünk azonban, hogy Nagy Sándorról – és így a csatáról – kortárs történetírói forrás nem maradt ránk, a fent idézett leírások mind legalább háromszáz évvel az események után keletkeztek, tehát másodlagos forrásnak számítanak.

Szicíliai Diodóros leírása a legkorábbi, a szerző nagyjából Kr. e. 90–27 között élt és tevékenykedett. Negyven könyvből álló történeti munkájából (*Bibliothéké Historiké*) csak tizenöt maradt fenn, a 17. könyv emlékezik meg Nagy Sándor uralkodásáról. Műve enciklopédikus jellegű, kísérletet tett az egyetemes történelem jelentősnek tartott eseményeinek feljegyzésére a mitikus

¹ Nagy Sándorról és a granikosi csatáról általában magyarul: BOSWORTH 2002.

² Diod. XVII. 19–22; Plut. *Alex.* 16; Arr. I. 12.6–16.7.

kezdetektől a saját koráig, kora legjobbnak ítélt kronológiája szerint.³ A mű átfogó világtörténelmi jellege ellenére sok és részletes információt közöl.⁴ Diodóros ritkán és következetlenül jelölte a forrásait, és a művek, amelyekből az elemzések alapján⁵ dolgozhatott, a legtöbb esetben nem maradtak ránk, így azok egyeztetésére, összevetésére nincs lehetőség.

Plutarchos a *Párhuzamos életrajzok* c. művében szól a granikosi csatáról. Ezen munkájában mindig egy görög és egy római személyt állít párba, és hasonlóságukon keresztül mutatja be az életüket. Művének célja nem a történelmi tények pontos közlése, hanem a jellemábrázolás, a személyiség legpontosabb kirajzolása a történelmi események, illetve a cselekedeteik alapján. Plutarchos maga is felhívja erre a figyelmet, éppen az Alexandros-életrajz elején: „Én ugyanis nem történelmi művet írok, hanem életrajzokat, s az erény vagy a bűn nem a legkiválóbb tettekben nyilvánul meg [...]”.⁶ Nagy Sándor életrajzát Iulius Caesaréval párhuzamba állítva írta meg. Plutarchos nagyon sok forrásból dolgozott, rendkívül olvasott volt. A teljes Alexandros-életrajzban huszonnégy forrását jelöli meg, bár több kutató nem hiszi el, hogy mindet közvetlenül felhasználta volna.⁷ Az Ázsiába való átkelés előtt a sereg létszámáról írva megemlíti Aristobulost is, így valószínűleg az ő leírását figyelembe vette a granikosi csatával kapcsolatosan.⁸

Lucius Flavius Arrhianos a Kr. u. 2. század első felében működött. Nem csak tudományos munkássága, de politikai és katonai tevékenysége is jelentős volt. Nagy Sándorról szóló műve, az *Anabasis Alexandru* többé-kevésbé hiánytalanul maradt ránk.⁹ Saját bevallása szerint Aristobulos és Ptolemaios alapján írta a művét, ahogy azt az előszóban is megjelöli. Forrásválasztásának indoklására érveket sorakoztat fel, hogy ezzel alátámassza a hitelességét.¹⁰

³ RUBINCAM 2018. 13–14.

⁴ NIKOLITSIS 1974. 4–5.

⁵ A szakirodalomban nincs megegyezés a Diodóros által használt forrásokról és munkamódszeréről, sem általában, sem a granikosi csatával kapcsolatban. Pl. HAMMOND 1983. 37–38.; NIKOLITSIS 1974. 5.

⁶ Plut. *Alex.* 1. (Máthé Elek fordítása)

⁷ HAMILTON 1969. 49.

⁸ Plut. *Alex.* 15: „Ennek a haderőnek az eltartására, mint Arisztobulosz mondja, csak hetven talentummal rendelkezett [...]” (Máthé Elek fordítása)

⁹ TÓTH 2013. 8–9.

¹⁰ Arr. *Praef.* 1: „Azt, amit Ptolemaios, Lagós fia és Aristobulos, Aristobulos fia egymással megegyezően írt meg Alexandrosszal, Philippos fiával kapcsolatban, mint teljesen helytállót felveszem művembe, abból pedig, amiben különböznek, kiválogatom a számomra hitelesebbnek tűnő és egyben előadásra érdemesebb részeket.” (Szepešy Tibor fordítása)

Nagy Sándorról további két jelentős történeti forrás Iustinus kivonata Pompeius Trogus világtörténeti munkájából és Curtius Rufus történeti műve. Iustinus azonban csak két-három sorban említi az ütközetet,¹¹ Curtius granikosi csatáról szóló leírása pedig nem maradt ránk.¹² Így velük a továbbiakban nem foglalkozom.

Eltérések a csataleírásokban

A granikosi csatáról szóló három részletes forrás között jelentős ellentmondások, eltérések vannak, amelyeket a szakirodalmi hipotézisek és elképzelések még tovább mélyítenek. A kutatók egyes vitás kérdésekben a mai napig nem jutottak megegyezésre. Ennek egyik oka az, hogy a három részletes leírás forrásai nem, vagy csak töredékesen maradtak ránk, ez pedig megnehezíti az ellentmondások feloldását. Ezért, még ha meg is határozzák, hogy mely – mára már elveszett – forrásokból dolgoztak, nem lehet pontosan és minden kétséget kizáróan megállapítani, hogy (1) egyes részeknél melyik forrást használták, (2) milyen mértékben ragaszkodtak a forrásukhoz, vagy dolgoztak önállóan, (3) illetve milyen mértékben és módon tömörítették, dolgozták át az eredeti munkát.

Ilyen eldöntetlen kérdés például a görög-makedón és a perzsa sereg létszáma, amelyről a források nagyon eltérő adatokat közölnek, a szakirodalom¹³ pedig még több új elképzelést kínál. Nincs megegyezés a hadseregek elhelyezkedésének és a folyón való átkelésnek a kérdésében sem. A csata időpontja, a támadás mikéntje eltér mind az ókori forrásokban, mind a modern szakirodalmi rekonstrukciókban.¹⁴

Arrhianos és Plutarchos granikosi csatáról szóló leírásában sok a hasonlóság, és forrásmegjelölésük alapján¹⁵ mindketten felhasználták Aristobulos művét az ütközet leírásakor. A támadás kezdetével kapcsolatban mégis jelentős különbség figyelhető meg a két forrás között. Plutarchos azt írja, lovasszakaszai élén maga Nagy Sándor vezette az első támadást a Granikoson át, és a lovasság átkelve a folyón felbomlott csatarenddel, rendezetlenül volt kénytelen harcba kezdeni, míg a makedón phalanx át nem

¹¹ Iust. XI.6.

¹² A Nagy Sándorra vonatkozó forrásokról rövid összefoglalás: ILLÉS 2021. 13–15.; BOSWORTH 2002. 425–434.

¹³ Pl. BOSWORTH 2002. 60.; GAEBEL 2002. 160–161.; O'BRIAN 2005. 60.

¹⁴ Pl. HAMMOND – WALBANK 1988. 68–69.; GAEBEL 2002. 183–185.; ENGELS 2006. 49–50.

¹⁵ Arr. *Praef.* 1; Plut. *Alex.* 15.

kelt.¹⁶ Arrhianos leírásában azonban egy főként lovasokból álló elővédcsapat (prodromosok) indul előre Amyntas vezetésével, Nagy Sándor pedig másik irányban kel át a jobbszárny maradékával az elterelés védelme alatt.¹⁷ Célja a zárt csatarend megtartása az átkelés közben is. Ezzel a lépésével Nagy Sándor „gyalogáldozatként”¹⁸ használta az elővédcsapatot, akik közül sokan odavesztek.¹⁹

A két leírás számos ponton eltér egymástól, de az első támadás csapatai tulajdonképpen ugyanazt a szerepet töltik be. Feladatuk a perzsa ellenállás megtörése, figyelemelterelés,²⁰ illetve a perzsák lecsalogatása a folyóhoz, hogy magaslati pozíciójukat elveszítsék.²¹

Az eltérés oka nem feltétlenül Arrhianos és Plutarchos forráshasználatában, azaz eltérő forrásaikban keresendő. Mindhárom részletes forrás tele van homérosi elemekkel.²² Ilyen például az, hogy Nagy Sándor könnyen megkülönböztethető a páncélzatáról, az, hogy minden leírás csak a jobbszárnyra, Nagy Sándor helyére koncentrál. De ilyen homérosi, hősies elem az is, hogy Nagy Sándor elsőként támad a perzsákra, ahogy azt Plutarchos írja. Tekintettel arra, hogy a leírásokban az elsőként támadó egység szerepe megegyezik, Amyntas helyett Nagy Sándor elhelyezése a csapat élén lehet egy tudatos változtatás Plutarchos részéről. Mivel a *Párhuzamos életrajzok* nem egy történeti mű, hanem bevallottan életrajz, előfordulhatott, hogy Plutarchos ezzel a módosítással akarta szemléltetni Nagy Sándor kiválóságát, hősiességét. Ki akarta emelni, hogy Nagy Sándor olyan személy volt, aki nem félt kockáztatni a testi épségét, életét a győzelem érdekében. Ebben az esetben nem a forrásaik miatt különbözik Plutarchos és Arrhianos leírása, hanem a szerző írói szándékainak megfelelő, tudatos módosítás miatt.

A csata időpontja szintén eltérő a forrásokban. Diodóros leírása szerint a sereg, miután este megérkezett, letáborozott a Granikos partján, és csak másnap hajnalban kelt át a folyón.²³ Arrhianos és Plutarchos viszont mindketten azt írják, hogy amint a görög-makedón sereg megérkezett a folyó

¹⁶ Plut. *Alex.* 16.

¹⁷ Arr. I. 14.

¹⁸ WORTHINGTON 2014. 147.; KERTÉSZ 2022. 164.

¹⁹ BURN 1956. 92–93.; BOSWORTH 2002. 66.; O'BRIEN 2005. 62.

²⁰ BOSWORTH 2002. 67.

²¹ NAWOTKA 2010. 122–123.

²² LIOTSAKIS 2019. 185.

²³ Diod. XVII. 19.1–3.

partjára, felsorakoztak a támadáshoz, és még aznap lezajlott a csata.²⁴ Ezt az eseményt mindkét forrásnál megelőzi egy párbeszéd Nagy Sándor és tapasztalt hadvezére, Parmeniön között. Parmeniön azt javasolja Sándornak, hogy ne keljenek át aznap este, mert későre jár²⁵ és mert a harcrend felbomlana, ahogy átkelnének az örvényes és magas partú folyón.²⁶ Nagy Sándor Arrhianosnál és Plutarchosnál is büszkén elutasítja a tanácsot.

A szakirodalom szinte kizárólagosan Arrhianos és Plutarchos leírását fogadja el. Kevesen adnak igazat Diodórosnak ebben a kérdésben, de például K. Lehmann,²⁷ R. D. Milns,²⁸ P. Green²⁹ és R. Lane Fox³⁰ a hajnali átkeléssel értenek egyet, és erre építik a rekonstrukciós elképzeléseiket.³¹ A legtöbb kutató, mind a hagyományos, régebbi elképzelésekben, mind újabban úgy véli, hogy Nagy Sándor nem táborozott le a Granikos partján éjszakára. Diodóros leírását lehetetlennek, katonai képtelenségnek³² vagy fiktívnek³³ tartják. Vannak, akik más okokból utasítják el ezt a lehetőséget, például azért, mert egy hajnali átkelés nem illene Nagy Sándor karakteréhez, aki szeret meglepetésszerűen támadni,³⁴ vagy mert a kora délutáni támadás esetén a perzsáknak épp a szemébe sütött a nap, és ezt Nagy Sándor ki akarta használni.³⁵ A szakirodalomban általában mellőzik Diodóros leírását,³⁶ de ha meg is említik, Arrhianos és Plutarchos elképzelését fogadják el, elsősorban következetesebb forráshasználatukra és megbízhatóbbnak tartott forrásaikra hivatkozva.³⁷ A fentieknek megfelelően a hajnali átkelés lehetőségét a kutatás azon része, amely foglalkozik ezzel a kérdéssel, vagy egy fiktív, elképzelt jelenetnek tartja, vagy eltérő forrást feltételeznek Diodórosnál.

²⁴ Arr. I. 13–14; Plut. *Alex.* 16.

²⁵ Plut. *Alex.* 16.

²⁶ Arr. I. 13.

²⁷ LEHMANN 1911. 240–241.

²⁸ MILNS 1969. 57.

²⁹ GREEN 1991. 175–176.

³⁰ FOX 1986. 124–125.

³¹ Összefoglalóan vö. HAMMOND 1980. 74.

³² HECKEL 2008. 48.

³³ HAMMOND 1983. 38.

³⁴ WORTHINGTON 2014. 145.

³⁵ NAWOTKA 2010. 121.

³⁶ Pl. TARN 1948; BURN 1956; GAEBEL 2002; SIDNELL 2006.

³⁷ BRUNT 1962. 147.

Diodóros forráshasználata és munkamódszere

Diodóros forrásait vizsgálva több lehetőség is felmerülhet. Egyrészt, ha tudnánk, melyik résznél milyen forrást használt, több lehetőségünk lenne megállapítani a leírásainak a hitelességét. Másrészt, ezzel lehetségessé válna az elveszett források részleges, elméleti rekonstrukciója. Ez az elképzelés azonban azt feltételezi, hogy Diodóros nem, vagy csak minimálisan dolgozott önállóan.³⁸ Például Eduard Schwartz véleménye szerint Diodóros csak stílusában egységesítette a forrásműveket, hogy az olvasóit megkímélje az időigényes kutatástól, de érdemben nem tett hozzá semmit a tartalmukhoz. A *Bibliothékét* egy minden igényt mellőző, saját jogán érdektelen műnek tartja, amelynek egyetlen haszna, hogy Diodóros hűen másolta bele mára már elveszett forrásait.³⁹ Ezt a megközelítést egyre kevésbé osztja a szakirodalom.⁴⁰

Hammond elképzelése szerint Diodóros az Ázsiába való átkeléskor és a granikosi csata felvezetésekor (17.17–19.2) Diyllost használta forrásként, majd a csata leírásakor ejti ezt a forrást, és a továbbiakban Kleitarchost követi (19.3–21.6). Hammond véleménye az, hogy a Kleitarchostól átvett jelenetek részben, vagy teljesen fiktívek. Szerinte az olyan „elképzelt” (*imaginary*) események, mint a Diodórosnál szereplő hajnali átkelés, elutasítandók.⁴¹ Hammondnak a forrásrekonstrukcióját a szakirodalom általában kétségbe vonja és tarthatatlannak véli, részben önkényessége és Hammond egy korábbi rekonstrukciójával való ellentmondásossága miatt.⁴²

Nikolitsis is úgy véli, hogy Diodóros elsősorban Kleitarchos retorikailag színezett munkájából dolgozott a granikosi csata leírásakor, illetve, hogy lennie kellett egy meghatározatlan forrásnak Dareios köreiből is, ez az ún. zsoldos forrás. Ezenkívül felhasználhatta Kallisthenést is. Ráadásul véleménye szerint „Diodóros inkább szónok, mint történétíró.”⁴³ Mindkét szerző abban látja a különbség okát, hogy Diodóros más forrásokat használt, ezért, és mivel nem élvonalbeli történétíró, elvetik az elképzelését.

³⁸ RUBINCAM 2018. 17–18.

³⁹ SCHWARTZ 1903. 669.

⁴⁰ RUBINCAM 2018. 18–19.

⁴¹ HAMMOND 1983. 38.

⁴² VÖ. ILLÉS 2021. 11–12.

⁴³ NIKOLITSIS 1974. 5.: „Diodorus is an orator rather than an historian.”

Mint fentebb említettem, Arrhianos és Plutarchos leírásában Parmenión azt javasolja Nagy Sándornak, hogy várjanak másnap reggelig azt átkeléssel. Diodórosnál ez a párbeszéd azonban hiányzik. A szakirodalom ezt az eltérést is a különböző források használatára vezeti vissza, például Hammond, aki ezt a jelenetet Kleitarchostól származtatja.⁴⁴

Én azonban elképzelhetőnek tartom, hogy az eltérés oka a különböző források használata mellett/helyett Diodóros munkamódszerében is kereshető. Eszerint Diodóros ugyanazt a hagyományt használta, mint Arrhianos és Plutarchos,⁴⁵ de figyelmetlenségből kihagyta a párbeszédet, és tévedésből tényként vette át Parmenión javaslatát és így építette bele az elbeszélésébe.

Diodóros a munkája során ugyanis kivonatolt, és rengeteg forrást felhasznált óriási művének összeállításához. A kutatók sokkal szívesebben olvasnák ezeket az elveszett műveket, ezért kritizálják Diodóros munkáját, és hagyományosan rekonstrukcióra próbálják meg felhasználni. Nem minden esetben sikerül azonban forrásokra boncolni a *Bibliothékét*, és mivel a tanulmányban tárgyalt témára vonatkozóan egy sem maradt fenn Diodóros forrásai közül, nincs lehetőség az egyeztetésre.⁴⁶

Diodóros munkamódszerét a múltban úgy képzelték el, hogy a forrásai végig egy helyen, elérhető távolságban voltak a számára, a történetíró pedig egyszerűen kimásolta belőlük a megfelelő részleteket. Ez, figyelembe véve a mű terjedelmét,⁴⁷ feltételezett forrásainak sokaságát és az ókori viszonyokat, esélytelen. Sokkal valószínűbb az az újabb elképzelés, miszerint Diodóros a művének megalkotására fordított idő jelentős részét a forrásainak felkutatásával, kijegyzetelésével, válogatásával és összevetésével töltötte, és csak ezt követően, az eredeti forrásoktól időben és térben távol kezdődött a „valódi” történetírás, a sorok papírra vetése. Ráadásul a kor viszonyai közt sokkal erősebben kellett az emlékezetre, memóriára hagyatkozni. Analogikus feltételezések szerint elképzelhető, hogy forrásait kijegyzetelte, és később ezekből a jegyzetekből dolgozott.⁴⁸

⁴⁴ HAMMOND 1983. 37–38.

⁴⁵ Vannak ugyanis egyező motívumok a leírásokban, pl. a perzsa sereg már felsorakozva áll a Granikos partján (Diod. XVII. 19.2; Plut. *Alex.* 16; Arr. I. 13), Nagy Sándor sisakjának eltörése (Diod. XVII. 20.6; Plut. *Alex.* 16; Arr. I. 15), vagy az elesettek megtisztelése (Diod. XVII. 21.6; Plut. *Alex.* 16; Arr. I. 16).

⁴⁶ RUBINCAM 2018. 15.

⁴⁷ Művét a mitikus kortól saját koráig, az egész mediterrán térség főbb eseményeiről írta, munkájának óriási a tér- és időintervalluma.

⁴⁸ RUBINCAM 2018. 30–33.

Ezt alátámasztja, hogy Diodóros művében kétségtelenül vannak félreértések, hibás tömörítések, duplumok és önellentmondások is. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy Diodóros művének koncepciója egy átfogó egyetemes történeti alkotás, amelytől nem várhatunk el akkora pontosságot, mint más, egy-egy eseményre, korszakra koncentrálnó történetíróktól.⁴⁹ Mivel a *Bibliothékének* óriási a tér- és időintervalluma, Diodóros képtelen annyira részletes és pontos lenni egy, a világ történelmét tekintve rövid eseménnyel, korszakkal kapcsolatban, mint egy olyan történetíró, aki művének egész terjedelmét ennek szenteli.

Emiatt Diodóros művében sokszor az események csupán vázlatos leírását és tömörítéseket találhatunk. Ebből következően Diodóros jellemzően nem számít fő forrásnak olyan történésekkel kapcsolatban, amelyekről más történetíró részletesen beszámol.⁵⁰ A *Bibliothéke* modern kiadásainak jegyzeteiben gyakori a más szerzőkre történő hivatkozás, akik sokkal részletesebben, bővebben írnak az adott kérdéskörrel.⁵¹

Munkamódszere, a tárgyalt időszak nagysága és a rengeteg forrás magában rejtje azoknak a hibáknak, tévedéseknek a lehetőségét, amelyeket Diodóros kétségkívül elkövet. A nagymértékű tömörítések tévedésekhez vezetnek. Ilyen eset például, amikor a XI. könyvben⁵² tíz év eseményeit tömöríti egybe, emiatt pedig kronológiai hibát vét.⁵³

A *Bibliothékében* előfordulnak ún. duplumok is, amelyek egy adott információ lényegében azonos megjelenését jelentik a mű két különböző helyén. Ilyen például a Holt-tenger leírása, amely kétszer, hasonló szavakkal jelenik meg a műben.⁵⁴ De hasonló módon Methóné elfoglalása⁵⁵ is duplum. Ebben az esetben lehetne szó arról, hogy Philippos valóban kétszer foglalta el Methónét, de mivel mindkét szöveghelyen földig rombolja a várost, valószínűbb, hogy ez is egy tévedés Diodóros részéről.⁵⁶

Önellentmondás előfordul a Nagy Sándor életét bemutató 17. könyvben is, például Tyros ostrománál. Egy helyen egymást követő mondatokban is

⁴⁹ ILLÉS 2021. 8–9.

⁵⁰ Pl. OLDFATHER 1950. 128. 1.

⁵¹ Pl. OLDFATHER 1946a. 441. 1.; OLDFATHER 1950. 23. 2.; OLDFATHER 1950. 214. 1.

⁵² Diod. XI. 60.

⁵³ OLDFATHER 1946c. 280. 1.

⁵⁴ Diod. II. 48 és XIX. 96–99.

⁵⁵ Diod. XVI. 31.7 és 34.5.

⁵⁶ ILLÉS 2022. 98.

találkozhatunk ilyen hibával: „Végül a gyerekeknek és az asszonyoknak csak egy részét sikerült biztonságba helyezni Karthágóban, mielőtt a sok munkáskez meg nem előzte őket. Mivel hajóikkal nem voltak méltó ellenfelei a makedónoknak, arra kényszerültek, hogy az egész nép vállalja az ostromot.”⁵⁷ Majd később: „Olyan sok hadifoglyot ejtettek, hogy bár a többség Karthágóba menekült [...]”.⁵⁸ Magától értetődően, ha a harcra képtelenek egy részét Karthágóba küldték, nem vállalhatta Tyros egész népe az ostromot. A tyrosi nép kreatív védelmi eszközeinek leírása is kétszer szerepel a műben, valószínűleg ez is véletlen duplum.⁵⁹

Van egyértelmű példa arra, hogy egyes helyeken Diodóros forráskezelése miatt történik a tévedés – például két forrást, amelyek ugyanarról a csatáról szólnak, két eltérő csata leírásaként értelmez.⁶⁰ Egy másik helyen⁶¹ megjelöli a szövegben a forrását, de ennek ellenére eltér annak adataitól.⁶² Az ilyen jellegű tévedések miatt erősen feltételezhető, hogy Diodóros valóban forrásainak kijegyzeteléséből, illetve memóriájára támaszkodva dolgozott.

Összegzés

Figyelembe véve tehát, hogy Diodóros a munkamódszerében sok forrást kivonatolt, tömörített, és feltételezhetően eredeti forrásainak legalább egy részétől távol, jegyzetekből dolgozott, elképzelhető, hogy csak a forrásainak figyelmetlen, rosszul sikerült tömörítése miatt történt az eltérés a granikosi csata esetében is. Amennyiben ez igaz, Diodóros nem a forrásaiból vette a hajnali átkelés elképzelését, hanem tévedésből írta le tényként, amit Parmenión javasolt Nagy Sándornak. Mivel a hajnali átkelés elképzelése ötletként Arrhianos és Plutarchos leírásában is felmerül,⁶³ és ezenkívül is sok motivikus egyezés található⁶⁴ a három mű között, lehetséges, hogy a granikosi csatával kapcsolatban mégsem annyira eltérő forrásokból dolgoztak, mint azt a szakirodalom tudni véli.

⁵⁷ Diod. XVII. 41.2. (Illés Imre Áron fordítása)

⁵⁸ Diod. XVII. 46.4. (Illés Imre Áron fordítása)

⁵⁹ Diod. XVII. 43.1 és 45.3–4.

⁶⁰ OLDFATHER 1946c. 338. 2.; Diod. XI. 82.

⁶¹ Diod. III. 48. 3–4.

⁶² OLDFATHER 1946b. 235. 3.

⁶³ Plut. *Alex.* 16; Arr. I. 13.

⁶⁴ L. a 37-es jegyzetet.

„*Sapere aude*”

A Szegedi Történészhallgatók Egyesületének Ötödik Konferenciája
tanulmánykötete

Az elképzelésem természetesen csak egy feltételezés – ahogyan feltételezés az a szakirodalmi vélemény is, amely az eltérést Diodóros eltérő forrásaira vezeti vissza. Pontosabb kidolgozásához a Diodóros életmű további kutatására van szükség, különösen arra, hogy ilyen jellegű, a források pontatlan tömörítésére visszavezethető tévedés kimutatható-e olyan eseménnyel kapcsolatban is, ahol számunkra is ismertek Diodóros forrásai. A további kutatásban érdemes lenne a granikosi csata más eltéréseit, illetve Nagy Sándor életének más eseményeit is megvizsgálni ezzel a megközelítéssel.

Felhasznált irodalom

Források

- DIODÓROS (2021): *Nagy Sándor uralkodása*. Diodóros Történeti Könyvtárának 17. könyve. Fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Illés Imre Áron. Szeged–Budapest, Martin Opitz Kiadó.
- DIODORUS OF SICILY (1946a): *The Library of History*. In twelve volumes. I. Fordította és a jegyzeteket írta C. H. Oldfather. London–Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- DIODORUS OF SICILY (1946b): *The Library of History*. In twelve volumes. II. Fordította és a jegyzeteket írta C. H. Oldfather. London–Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- DIODORUS OF SICILY (1946c): *The Library of History*. In twelve volumes. IV. Fordította és a jegyzeteket írta C. H. Oldfather. London–Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- DIODORUS OF SICILY (1950): *The Library of History*. In twelve volumes. V. Fordította és a jegyzeteket írta C. H. Oldfather. London–Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- PLUTARKHOSZ (2015): *Nagy Sándor és Iulius Caesar*. Párhuzamos életrajzok 1. Fordította és a jegyzeteket írta Máthé Elek. Budapest, Helikon Kiadó.
- ARRIANOSZ (1963): A granikoszi csata. Arrianosz: Anabaszisz Alexandru I. 13–16. Fordította Hahn István. In Hahn István (szerk.): *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi Kiadó. 369–374.

Bibliográfia

- BOSWORTH, A. B. (2002): *Nagy Sándor*. A hódító és birodalma. Budapest, Osiris Kiadó.
- BRUNT, P. A. (1962): Persian Accounts of Alexander's Campaigns. *The Classical Quarterly*. 12. évf. 1. sz. 141–155.
- BURN, A. R. (1956): *Alexander the Great and the Hellenistic Empire*. London, English Universities Press Ltd.
- ENGELS, JOHANNES (2006): *Philipp II. und Alexander der Große*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- GAEBEL, ROBERT E. (2002): *Cavalry Operations in the Ancient Greek World*. Norman, University of Oklahoma Press.

- HAMILTON, J. R. (1969): *Plutarch: Alexander. A Commentary.* Oxford, Clarendon Press.
- HAMMOND, N. G. L. – WALBANK, F. W. (1988): *A History of Macedonia.* Volume III. Oxford, Clarendon Press.
- HAMMOND, N. G. L. (1980): The Battle of the Granicus River. *The Journal of Hellenic Studies.* 100. sz. 73–88.
- HAMMOND, N. G. L. (1983): *Three Historians of Alexander the Great.* The so-called Vulgate authors, Diodorus, Justin and Curtius. Cambridge. Cambridge University Press.
- HECKEL, WALDEMAR (2008): *The Conquests of Alexander the Great.* New York, Cambridge University Press.
- ILLÉS IMRE ÁRON (2021): Bevezetés. In *Diodóros Történeti Könyvtárának 17. könyve.* Nagy Sándor uralkodása. Fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Illés Imre Áron. Szeged–Budapest, Martin Opitz Kiadó. 7–16.
- ILLÉS IMRE ÁRON (2022): Diodóros és a harmadik szent háború I. *Ókor.* 22. évf. 1. sz. 97–109.
- KERTÉSZ ISTVÁN (2022): *Nagy Sándor, a hódító.* Budapest, Kossuth Kiadó.
- LEHMANN, KONRAD (1911): Die Schlacht am Granikos. *Klio* 11. évf. 230–244.
- LIOTSAKIS, VASILEIOS (2019): *Alexander the Great in Arrian's Anabasis.* Berlin–Boston, Walter de Gruyter GmbH.
- MILNS, R. D. (1969): *Alexander the Great.* New York, Pegasus.
- NAWOTKA, KRZYSZTOF (2010): *Alexander the Great.* Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing.
- NIKOLITSIS, NIKOS TH. (1974): *The Battle of the Granicus.* Stockholm. Stockholm University Press.
- O'BRIAN, JOHN MAXWELL (2005): *Alexander the Great: The Invisible Enemy.* A biography. London–New York, Routledge.
- RUBINCAM, CATHERINE (2018): New and Old Approaches to Diodoros: Can They Be Reconciled? In Lisa Irene Hau – Alexander Meeus – Brian Sheridan (szerk.): *Diodoros of Sicily.* Historiographical Theory and Practice in the *Bibliothèque.* *Studia Hellenistica* 58. Leuven–Paris–Bristol, Ct. Peeters Publishers. 13–43.
- SCHWARTZ, E. (1903): s.v. Diodoros von Agyrion (38). In Georg Wissowa (szerk.): *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft.* 5/1. Stuttgart, J. B. Metzlersche Buchhandlung. 663–704.

- SIDNELL, PHILIP (2006): *Warhorse*. Cavalry in Ancient Warfare. Bodmin. Continuum.
- TARN, W. W. (1948): *Alexander the Great*. I. Narrative. Cambridge. Cambridge University Press.
- TÓTH IVÁN (2013): *Alexandros Homérosa*. Arrhianos-tanulmányok. Antiquitas, Byzantium, Renascentia 3. Budapest, ELTE Eötvös József Collegium.
- WORTHINGTON, IAN (2014): *By the Spear*. Philip II, Alexander the Great, and the Rise and Fall of the Macedonian Empire. New York, Oxford University Press.

Szegedi Történéshallgatók Egyesületéből Szegedi Egyetem Történéshallgatóinak Egyesülete

A Szegedi Tudományegyetem hallgatói 2018-ban újralapították ugyan a Szegedi Történéshallgatók Egyesületét, azonban ez sajnálatos módon nem volt hosszú életű. Bár maga az Egyesület néhány évnyi működés után felbomlott, a konferenciák töretlenül folytatódtak, így a korábbi tagok munkája révén jött létre a kötet, amelyet az olvasó a kezében tart.

Az Egyesület legutóbb 2025 szeptemberében került felélesztésre, a töretlen működés elősegítése érdekében igen vegyes társasággal: Történelem BA, MA, PhD és osztatlan tanár szakos hallgatók egyaránt találhatók a csapatban, ezzel igyekszünk biztosítani a folyamatos utánpótlást. A név némiképp megváltozott, a SZETE mozaikszót megtartottuk, a jelentését azonban módosítottuk: így lettünk Szegedi Egyetem Történéshallgatóinak Egyesülete.

Működésünket SZETE filmklubok szervezésével indítottuk, amelyek elsöprő sikert arattak, az eddig megrendezésre került 5 alkalommal teljesen megtöltöttük a célra kijelölt termet. Decemberben pedig a BTK főépületének 3. emeleti folyosóját öltöztettük karácsonyi köntösbe, hogy emlékeztessük a hallgatókat: a december nemcsak a ZH- és vizsgaidőszakról szól. Ezenfelül 2026. február 11-én megrendezésre került egy kerekasztal-beszélgetés, mely során a „nők és lányok a tudományban” nemzetközi nap alkalmából a Történeti Intézet néhány női oktatójával beszélgettünk.

A korábbi Egyesületnek vannak olyan hagyományai, amelyeket mindenképp folytatni szeretnénk, ilyen az évente megrendezésre kerülő történész szakest, továbbá a SZETE konferencia, melyből újonnan alakult csapatunk 2026-ban már a nyolcadikat fogja megszervezni. A későbbiekben terveink között szerepelnek olyan programok, mint a tanulmányi kirándulás, főzőverseny szervezése és különböző műhelybeszélgetések lebonyolítása. Mindezek mellett tovább folytatjuk a filmklubok és kerekasztal-beszélgetések szervezését is, valamint a 3. emelet folyosója sem marad majd csupasz, ha ünnepek közelednek.

Célunk tehát, hogy közösséget teremtsünk az SZTE Történeti Intézet hallgatói számára, a különböző tudományos- és szórakoztató programokkal nemcsak egymáshoz, de az Intézet oktatóihoz, és magához a tudományos pályához is igyekszünk közelebb hozni őket, ezzel még színesebbé varázsolva az egyetemi hétköznapiakat.

Kakas-Mohai Virág
Szeged, 2026.januárja

Szerzők:

Boldizsár Gábor

Domján Máté

Kapi Péter

Kiss Szandra

Mihályi Dorottya

Oláh Szabolcs

Rompos Laura

SZEGEDI
TÖRTÉNESZHALLGATÓK
EGYESÜLETE